

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

LUNDE SOGN

I VESTER HORNE
HERRED

FORSØG PAA EN
HISTORISK-TOPOGRAFISK BESKRIVELSE

VED

H. K. KRISTENSEN

KOLDING
KONRAD JØRGENSENS BOGTRYKKERI
1923

FORORD

Nærværende Bog gør ikke Krav paa at være nogen udtømmende Beskrivelse af Lunde Sogn. Baade i den trykte og utrykte Litteratur vil der sikkert være mere at fremdrage. Arkiverne er saaledes ikke udnyttet i saa høj en Grad som ønskeligt. Tilmed er Bogen skrevet i en i Forvejen ret stærkt beslaglagt Fritid af en Mand, der ikke har nogen særlig Uddannelse i Historie. Alligevel haabes der paa, at den fremdrager Stof og giver Oplysninger, der kan bidrage sit til Forstaaelsen af, at »hver Plet har faaet Stemmer«, og saaledes fremme Kærligheden til Hjemstaven og dens Minder.

Jeg bringer herved min Tak til Arkivarerne ved de forskellige Arkiver, som har vist mig Venlighed og Hjælpsomhed. Tak til de mange, først og fremmest Lunde Sogns Beboere, der har besvaret mine ofte trættende Spørgsmaal, og Tak til dem, der har laant mig deres gamle Papirer og lignende.

Frøstrup Skole, December 1923.

H. K. KRISTENSEN.

Kilder.

En Del af nærværende Arbejde hviler paa mundtlig Overlevering, som jeg har indsamlet hos Beboerne i Sognet.

De skrevne utrykte Kilder:

1. Landsarkivet i Viborg: Vester Herreds gejstlige Skifteprotokol 1719—57. Forskellige Pakker i Ribe Bispearkiv. Prouste Bog udi Vester Herred 1649. Forskellige Præsteindberetninger. Degnenes Edsbog. Viborg Landstings Skøde- og Pantebog. Auktionsprotokoller. V. Horne Herreds Tingbøger, nogle Aargange fra 17. Aarhundrede. Matriculen 1664, 1681, 1688. Vejrum Sogns Kirkebog.
2. Rigsarkivet: Matrikul over V. Horne Herred og Kiergaard's Birk 1661.
3. Stednavneudvalgets Arkiv: Dr. O. Nielsens efterladte Samlinger.
4. Meddelelse fra Nationalmuseets 1. Afdeling.
5. Statistiske Departement: Kreaturtælling 1914 og 22, Areal-tælling 1912 og 22.
6. I Lunde Sogn: Lunde—Outrup Kirkebøger. Lunde—Outrup Sognes Libri datici. Kirkeprotokollen. Sogneraadsarkivalier i Outrup og Lunde. Mejeriets Protokoller. Frøstrup Plantages Protokol. Bykort og Udskiftningsdokumenter. Skøder, Breve o. a. Dokumenter.

De vigtigste trykte Kilder:

Danske Samlinger I og II, indeholdende O. Nielsen: Historiske Efterretninger om Vester Horne Herred. Danske Samlinger, 2. Rk. IV. O. Nielsen: Skadst Herred. O. Nielsen: Gamle jyske Tingsvidner. Kronens Skøder 1536—1688. Kancelliets Brevbøger. Samlinger til jysk Historie

og Topografi 2. Rk. IV, 3. Rk. I. Historisk Tidsskrift II. Danske Magazin 3. Rk. VI, 4. Rk. I. E. Pontoppidan: Den danske Atlas. Trap: Danmark. Sv. Grundtvig: Danmarks gamle Folkeviser III. Morten Eskesen: Minder og Udsigter. Wiberg: Præstehistorie. Jyske Byer og deres Mænd. C. Dalgas: Beskrivelse over Ribe Amt. K. Erslev: Danmarks Len og Lensmænd. Personalhistorisk Tidsskrift V. Becker: Orion II. Statistisk Tabelværk. Chr. A. Jensen: Danmarks Snedkere og Billedsnidere. Fra Ribe Amt, forsk. Aargange. Aarbøger for nordisk Oldkyndighed, forsk. Aargange. Ewald Tang Kristensen: Danske Sagn. Chr. Mathiesen: Landbruget i Ribe Amt. Jørgensen: Landsoggenes Forvaltning. Arent Berntsen: Danmarckis og Norgis Fructbar Herlighed. Danmarks geologiske Undersøgelse, 1. Rk, XIV. Kalkar: 'Det ældre danske Sprog. Feilberg: Jysk Ordbog.

Lunde Kirke.

Lunde Kirkes Indre.

*Den østlige Del af Præstegaardens Stuehus set fra Haven med Barfred
i Baggrunden ca. 1887.*

(Tegning af Frederik Guldbrandsen.)

Barfred, i Forgrunden et Stykke af Præstegaardens Gaardsplads, 1885.

(Tegning af Frederik Guldbrandsen)

Lunde Skole.

Frøstrup Skole.

Indledende Beskrivelse.

Lunde Sogn ligger i Vester Horne Herred, Ribe Amt, og udgør 8007 Td. Ld. eller 4416,78 ha¹⁾. Efter Matrikelen 1844 er dets Hartkorn 193 Td. 7 Skp. 2 Fk. 1¼ Alb.; men nu regner man med, at det er 206 Td.

Sognet er omgivet af Sognene Outrup, N. Nebel, Lydom, Kvong, Horne, Varde Landsogn og Varde Købstadjorder. Sin største Længde har Sognet fra Nordvest til Sydøst, hvor Afstanden fra Lydom Aa ved Hekkenfeld til Hjørnet, hvor Horne og Varde Landsogn støder sammen, er 12 km. Sognets langagtige Form fremhæves yderligere ved, at det er smallest paa Midten, idet der fra Kvong Sogneskel ved Nørvang til Skellet mod Outrup knapt nok er 2¹/₅ km.

I geologisk Henseende hører Sognet til Varde—Aadum Bakkeøen, Jordernes Overflade bestaar for største Delen af lagdelt Diluvialsand, sine Steder er det dækket af Bundmoræne, Morænesand og Moræneler. Saaledes ligger der en Bue af Morænesand Nord og Vest for Frøstrup Skole og ligeledes en Bue Nord og Vest for Dybvadsgaarde. Disse Buer afgrænser tildels et forholdsvis stort Parti omkring Frøstrup af det lagdelte Diluvialler, ved Debel forekommer det ogsaa. Enkelte Steder, som ved Lundager, Frøstruphede og Søndersig forekommer Strækninger med Flyvesand, der nu er bevokset med Lyng eller Naaletræer. Muligvis gaar disse Klitters Oprindelse helt tilbage til Slutningen af den næstsidste Glaciertid, da Indlandsisen smeltede bort herfra og efterlod den nydannede Landoverflade fuldstændig nøgen, uden noget Plante- eller Mulddække; under den sidste Glaciertid, da Indlandsisen dækkede Østjylland, har Plantevæksten her paa Bakkeøen heller ikke været saa kraftig, at den kunde beskytte Undergrunden

¹⁾ D. Bruun: »Danmark« har 4453 ha.

mod Vindens Virkning¹). Endvidere findes en Del postglaciale Dannelser i de ret udbredte Moser og Kær, der bestaar af Tørvejord, Ferskvands Dynd, Ler, Sand og Grus.

Sognets Jorder er meget flade og jævne og i Forhold til flere omliggende Sogne ret højtliggende. Engdragene Sønderkjær, Vejlskjær, Skjedsbøl- og Mølhedeeng deler det naturligt i en mindre vestlig og en større østlig Del, dog plejer man i Almindelighed ikke at medregne Skjedsbøl til Østersognet. Vestersognet er den laveste Del. Engen ved Lydom Aa ligger i 28 Fods Højde²). Engen Nord for Banelinjen ligger længst mod Vest lige saa lavt, ved sin Begyndelse Nord for Stationsbyen ligger den i 66 Fods Højde. Over Markerne gaar der et lavt Højdedrag, der begynder mellem Tarp og Himmere og strækker sig i en Bue mod Syd over Gejlen, Lunde og forbi Nørlund, det naar 88 Fod i sit højeste Punkt, hvorpaa Kirken er bygget. Kommer man over Engsænkningen ind i Østersognet, stiger Landskabet straks og naar ved Husted Vestersognets største Højde, 88 Fod, Banken ved Dybvadsgaarde naar endogsaa 94 Fod. Engdraget, der fra Lydom Aa fulgte Bækken langs Kvong Sogn, naar i Kvongkær en Højde af 84 Fod, ved Langsig var det 45. Landskabet stiger jævnt, saaledes at hele den Del, der kaldes Frøstrup Hede, ligger i over 100 Fods Højde, mod Vest begrænses den af en Linie fra Snittrup, Frøstrup Skole og Naabjerg og gaar derpaa i et Par Buer uden om Lavningerne Elkjær og Padreng mod det Sted, hvor Lunde, Outrup og Varde Landsogn støder sammen. Længst mod Øst findes da ogsaa Sognets højeste Punkt, nemlig den beplantede Bakke ved Chr. Madsens Gaard i Søndersig, dog naar et Sted mellem Rævendal og Smørdal samme Højde, 128 Fod. Det Punkt, der ser ud til at være det højeste, er Naabjerg, 127 Fod, ogsaa Fredmose Høje giver Indtryk af at være højtliggende, 120 Fod; men det er her Engdraget, der som Kontrast skærper Virkningen. Det samme gælder Brinkerne ved Kovads Bæk, hvor Tobjerger er 75 Fod³).

Indtil for 50 Aar siden strakte Heden sig over Halvdelen af Sognet. Men siden da er henimod Halvdelen af Heden bleven

¹) D. g. U. 1. Rk., Nr. 14.

²) Højderne efter Generalstabens Kort.

³) Højderne efter Generalstabens Kort.

opdyrket og adskillige Hundrede Tdr. Land beplantet med Gran og Fyr. (Se Landbr. efter Udskiftningen!) Endogsaa før Udskiftningen er der blevet opdyrket Hede; 1683 nævnes saaledes et Bol, opbrudt af Hede¹⁾.

I Tiendekommissionens Forretning for 1855 findes følgende Omtale af Jordernes Beskaffenhed: „Agerjorden i Lunde Sogn bestaar i det væsentligste af en graabrunlig muldblandet Sandjord, der dog kan være af en mere og mindre let Beskaffenhed, egentlig lette Sandjorder findes kun i Sønder sig og Lundager, ellers er Markerne i Sognet ikke løse; men derimod er de en Del forskellige med Hensyn til den Tilstand, der betegnes med kølig og varm, saaledes kan Jorderne i den østlige Del af Sognet henregnes til de kølige og i den øvrige Del til de mere varme, dog med enkelte Undtagelser. Hvor den er kold, er Underlaget i Almindelighed leret²⁾, men kan ogsaa bestaa af surqvæget Sand; hvor Jorderne er mere varme, findes i Almindelighed rødt gruset og rødt fedtet Sand til Underlag. Engene er af en meget forskellig Beskaffenhed, saaledes er Lodderne i S. Bork Marsk og N. Nebel Marsk og Gest af en god Bonitet og giver 2—3 Læs Hø pr. Td. Ld. De øvrige Enge er dels Kærengene af en nogenlunde god Beskaffenhed og dels Moseenge, der giver daarligt Hø. Paa Kærengene kan avles 1—2 Læs Hø, og paa Moseengene $\frac{1}{2}$ Læs Hø pr. Td. L.“

Siden den Tid er Engene blevet meget forbedret, navnlig i disse Aar foretages der betydelige Grundforbedringsarbejder. I nogle Enge, saaledes i Nordkjær, kan Høet ikke bruges til Kvæget, men kun til Heste og Faar. Dette skyldes, at der i Engen vokser „gal Græjs“, navnlig Kærpadderok (*Eqvisetum palustre*), der anses for at være giftig. Nu er den næsten forsvundet.

Endvidere siger Tiendekom., at Sognet paa Grund af sin Skovløshed lider meget af Vestenstorme og Havgus, og de mange Kær bevirker, at Nattefrosten kan gøre sig skadelig gældende.

Af naturskønne Steder er der vel ingen, undtagen for dem, hvis Forestilling ved Synet bliver farvet med gode Minder, eller for den, der søger Vidsyn og Fred paa den drømmende Hede.

¹⁾ O. Nielsens efterladte Saml.

²⁾ En lille Plet ved den gamle Frøstrupgaard naar Egnens højeste Takst: 18.

Oldtiden.

Af de første Mennesker, som kom til vort Land, kom der ingen her til Egnen. Der gik lange Tider hen, omkring ved et Par Aartusinder, efter den Tid.

Noget ind i den yngre Stenalder kommer der enkelte til Sydvestjylland. Det er Jættestuernes Folk. I alt Fald fortæller deres imponerende Gravkamre fra Gørding-Holdsted-Vorbassestrøget, at der har de virket, ligeledes i Bølling Herred og i Mejls ved Varde. I Lunde Sogn findes ingen Minder om dem; dog ligger Mejls kun kort fra Sognet, og den Mulighed kan vel ikke helt benægtes, at der kan have været enkelte Kolonister her.

I denne Tid kommer der imidlertid nye Mennesker, temmelig sikkert fra Mellemeuropa, det er Enkeltgravskulturens Folk, og det er egentlig dem, som først befolker Egnen her og det øvrige Vest- og Midtjylland, og som ved deres Gravskikke og hele Kultur holder sig som noget for sig selv Resten af Stenalderen. Saa gaar man langt nok tilbage i Tiden, ser man, at Vestjyderne har været en Race for sig. De ældste af Oldtidsminderne her i Sognet hidrører fra dem. Med dem begynder Sognets Historie. Ganske vist kan Aarstallene fra den forhistoriske Tid ikke være fuldt nøjagtige; men antagelig strækker Sognets Historie sig over et Tidsrum af henimod halvfemte Tusinde Aar.

Lunde Sogn er 1902 arkæologisk undersøgt af afdøde Kaptajn A. P. Madsen. Han har i Sognet fundet 115 arkæologiske Punkter, næsten udelukkende Høje, dels endnu bevarede, dels Tomter. De fordeler sig saaledes:

- Nørtarp 6.
- Sdr. Tarp 7.
- Langsiggaarde 31.
- Øster Kastkjær 8.
- Lundtang 7.
- Skjedsbøl 3.
- Frøstrup 41.
- Sdr. Sig 12.

Ganske overvejende er Højene lave, kun enkelte er over 2 m, op til 3, saaledes en af Mangehøjene. Adskillige er overpløjede. Fredlyst er kun 5 Høje under Præstegaarden. Ikke faa er gennemrodede af de Gravrovvere fra Vorbassekanten, der har ødelagt en stor Mængde Høje, især i Sydvestjylland.

Hovedmængden af Højene stammer antagelig fra Enkeltgravskulturens Folk. Yngre Stenaldersager kendes fra 1 Høj ved Langsig, Grav med 600 Ravperler; fra Frøstrup, 1 Høj, Grav med Oldsager under Højbunden¹⁾; 1 Høj, Grav med Stridsøkse; 1 Høj, 2 Grave, 1) Stridsøkse, Flintflække, 2) Ravskive og 40—50 Ravperler; 1 Høj, Grav under Højbund uden Oldsager; 1 Høj, Grav under Højbund med Stridsøkse og 1 Lerkar. 1 Høj med Stridsøkse. I Nationalmuseet findes 5 Stenalderfund herfra.

Om Bronzealderen vides forholdsvis lidt i denne Egn. Befolkningen har været noget aftagende, men den synes dog baade at have dannet nye Høje og bygget Grave oven paa Stenalderhøjene med Paaførsel af nye Jordlag. 1885 blev fundet et Bronzesværd i en Høj ved Langsiggaardene. Endvidere er der Bronzefund fra Kastkjær, 1 Høj, Bronzekniv og 2 Urner med brændte Ben. I Frøstrup 1 Høj, Urne med brændte Ben; 1 Høj, Sværd og Guldfinger-ring (udgravet 1902); 1 Høj sammesteds, stensat Gravkammer med brændte Ben, Kniv og Niptang af Bronze. To Fund ses i Nationalmuseet.

Fra Jernalderen findes smaa Tuer ved Mangehøje — saaledes kaldes en Højgruppe ved Langsiggaarde.

Dette Sted er i det hele taget yderst interessant, da der findes Minder fra alle Oldtidens 3 Aldre, og det bør omtales lidt nærmere. I det sydøstlige Hjørne af Th. Jensens Mark og Hede ligger 7 store Høje i næsten lige Linie og med kun ganske kort Afstand mellem hver, Vest derfor ligger 2 og ca. 100 m Øst derfor ligeledes 2. Af de sidstnævnte 2 bliver den sydligste 3 m høje og ret vel bevarede Høj fredet i Aar. Tæt ved, i den omliggende Plantage, Hede og Mark findes en Del Høje, men kun de først omtalte 11 Høje kaldes Mangehøje. I Tilslutning til de 3 midterste Høje af Højrækken findes 12 Tuegrave eller lidt ophøjede, cirkelrunde Flader, omgivne af Ringgrave. Ved de 2 østlige Høje findes ogsaa en Gruppe af Tuer, 8 er synlige. Diameteren er 5—6 m, Højden $\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{2}$ m.

¹⁾ Ret almindeligt hos Enkeltgravene. Navnet har de faaet, fordi der kun findes et Lig i hver Grav, dog findes alm. flere Grave i samme Høj.

De cirkelrunde Flader blandt Tuerne har en større Diameter, den største naar endogsaa 18 m. I Stenalderen har Enkeltgravenes Folk anlagt de fleste af de store Høje, i Bronzealderen har man bygget disse større — dette viser Gravfundene — og da man kom ned i Jernalderen, anlægges man Tuegravene. Efter et Fund fra 2 af Tuerne viser disse sig netop at være fra det ældste Tidsafsnit af Jernalderen, den førromerske Tid, 5. Aarh. f. Kr. til Kr. Fødsel. I det ene Lerkar var sammen med de brændte Ben en tyk Bronze-spiraltraad, i det andet en Jernnaal med oprullet Hoved og Bøjning under Hovedet, karakteristisk for Tidsalderen. Først ved nærmere Undersøgelse kan det muligvis afgøres, om Gravgodset danner en umiddelbar Fortsættelse, saa man derudfra kan slutte, om der har været en fast, uafbrudt Bebyggelse gennem dette umaadelig lange Tidsrum. Inspektør H. Kjær fra Nationalmuseet har i Aar beset Stedet og indledet Underhandling om Fredning af et Areal paa ca. 1½ ha omfattende Tuegravene og nogle af de store Høje.

Samtidig er man ved Pløjning paa Gdr. Jens Jepsens Hede Syd for Banelinien bleven opmærksom paa et ret stort Antal for største Delen uregelmæssige, tuelignende Forhøjninger; paa et Par af dem har J. Jepsen fundet Lerkarskaar og Trækul, maaske er disse Grave fra Jernalderen; ved et flygtigt Eftersyn ser de fleste, som bestaar af en aflang Forhøjning med en tilsvarende Sænking ved den vestlige Side, ud til at være Rodvælter, saaledes kaldes de Spor, der efterlades af det store omblæste Træ, hvis Rødder har revet Jord og Sten med sig. Men dette vil forhaabentlig blive klarlagt i en nær Fremtid ved en Undersøgelse, foretaget af Nationalmuseet.

Endvidere haves et Mosefund fra Ø. Debel, fundet af Konrad Buthmann, indsendt 1904 af Lærer O. Jepsen, Outrup. Fundet er nærmest fra sen Jernalder og bestaar af 6 Stk. tyndt Bronzeblik, paa begge Sider med tyndt presset Sølvblik, der maaske har været forgyldt; de synes at have været fæstede til en større Genstand; endvidere fandtes 35 Perler, deraf er 1 sikkert, 2 muligt Krystal, de er riflede og halvklare, Resten er Glas, de fleste flerfarvede, alle ret smaa. Krystalperlen større, 2,4 cm, kugleformet. Sagerne laa 12 m fra Randen midt i Moselaget¹⁾.

¹⁾ For mange Oplysninger angaaende Arkæologien er jeg Museumsinspektør H. Kjær megen Tak skyldig.

Landbrug og Bebyggelse.

Her har været Landbrug lige saa længe som her har været Mennesker. Selv om Jagt og Fiskeri spillede stor Rolle for den yngre Stenalders Folk, drev de dog baade Kvægavl og Jordbrug, og dette fortsattes og udvidedes i den følgende Del af Oldtiden. Netop her i Sognet er der Minder om dette Oldtidslandbrug, nemlig selve Agrene. Andre Steder i Jylland findes tilsvarende, hvor der er fundet Lerkarskaar, som har bestemt dem til at være fra Bronzealderen. Det er lave, flade Digevolde, som omgrænser rudeformede Jordstykker af skiftende Størrelse. 1911 indberettes til Nationalmuseet, at der kan ses 10 saadanne Felter i Heden 200 m Øst for den fredlyste Gruppe Høje paa Præstegaardens Mark, Voldene var 0,3 m høje og 3—4 m brede, højest i Hjørnerne. Nu er Heden opdyrket, men Voldene kan dog endnu spores i Marken.

Paa P. A. Pedersens og Chr. Nielsens Hede i Tarp findes ganske tilsvarende Marker, som blev opmaalt af Forfatteren for et Par Aar siden. Højden af Voldene var der ca. 30 cm, i Hjørnerne en Del højere, Bredden 3—4 m, dog vedblev Skraaningens sine Steder meget svagt indtil Midten af Feltet, Længden af Markerne er mellem 64 og 35 m, Bredden mellem 26 og 48 m. I Voldene findes der mange haandstore Sten og nogle en Del større. Ageren er bleven udhulet ved langvarig Bearbejdning med en simpel Plov (Ard) eller Hakke samt Jordrive; Kammene er da de Linjer, hvorved Riven er standset, og Højningerne er saa fremkomne ved, at den der har efterladt Sten og Jord. De toppede Hjørner maa være fremkomne ved, at Jorden er slæbt sammen fra flere Kanter til dette fælles Punkt. I Overensstemmelse hermed ligger de laveste Volde ud mod det udyrkede Land, de er jo kun bleven tilført Jord fra den ene Side. I de omgivende Marker kan der endnu ses enkelte Levninger af Volde, saa oprindeligt har Oldtidsmarkerne udgjort en større Strækning, derpaa kan Navnet Liltofte maaske ogsaa tyde. — Det er kun lettere Jorder, man har givet sig i Lag med. I Aar bliver denne Hede i Tarp opdyrket. Disse Oldtidsminder er ikke saa iøjnefaldende som Fædrenes

Gravhøje, men bærer i al deres Beskedenhed Vidne om en ældgammel Kultur, saa de fremtvinger Forundring og Ærbødighed ikke blot i den, der nu opdyrker den gamle Mark, men i enhver Beskuer.

Da Mennesket blev Agerdyrker, maatte han i alt Fald for en Tid blive fast boende, han blev Bonde. Sognets nutidige Bebyggelse er næppe en direkte Fortsættelse af de første i Oldtiden; thi da har Bostedet ligget ved Højene, og ligesom Højene ligger spredt, har der været en spredt Enkeltbebyggelse. I Tarp findes Bopladsen maaske mellem Markerne og Mangehøje. Men allerede i Oldtidens lange Tidsrum er Bebyggelserne flyttede. De forladte Oldtidsmarker er et Vidnesbyrd herom.

Adskillige Arkæologer mener, at det var Indførelsen af den rigtige Plov ved Kristi Fødsels Tid, der fik Folkene til at flytte sammen i Landsbyer. Engang i Jernalderen er Byen Lunde vel bleven anlagt, sandsynligvis ved en hellig Lund, hvor den hedenske Helligdom siden er blevet afløst af en Kirke; dette var nemlig ret almindeligt. Mange af de andre Byer er sikkert ogsaa meget gamle, men det vil være vanskeligt at udtale sig om deres Ælde, da det er Naturnavne. I Tiden efter Kristendommens Indførelse og til Valdemarstiden krævede den voksende Folkemængde, de frigivne Trælle og bedre Dyrkningsmaader nye Bebyggelser. Der kommer da en Række Udflytterbyer: Frøstrup, Snittrup, Sdr. og Nørtarp. Navnene endte alle oprindeligt paa -torp, der betyder By, dog har de sikkert kun været Enkeltbebyggelser. Det første Led i Navnet er ofte et Personnavn, nemlig Navnet paa den, der grundlagde Byen, og som ikke har været en Stormand, men nærmest en Husmand, der ryddede for Samfundet bredere Grund. Det samme gælder Byerne paa -bøl, de er fra samme Tid eller en lidt senere.

Om Sognets ældste Historie har vi kun grumme lidt speciel Viden. Fra Oldtiden har man fortsat med Agerdyrkningen, det var den samme Plet Jord ved Gaarden eller Byen, der Aar efter Aar blev tilsaaet med Korn, den saakaldte Alsædsjord, som aldrig hvilede, men skiftevis bar Vaarrug og 6-radet Byg. I den omtalte Udflyttertids, i Valdemarstiden, indførtes ny Driftsmaader, Trevangsbrug eller her i Vestjylland Græsmarksbrug, og Fællesskabet blev fuldt gennemført i Landsbyerne, ofte var enkeltliggende Gaarde med i den nærmeste Bys Fællesskab, saaledes var

Ø. Kastkjær sammen med Lunde. Gaardene laa samlede i Klynge uden om „æ Gaaed“. Ved hver Gaard laa en Toft, som var unddraget Fællesskabet, selve dette bestod ikke i Fælleseje eller Fællesbrug af den øvrige Jord, men i en ensartet og enstidig Dyrkningsmaade efter fælles Aftale. Da Jorderne her i Vestjylland var for magre til, at Trevangsbruget kunde benyttes, fortæller allerede Arent Berntsen i „Danmarckis og Norgis Fructbar Herlighed, 1656“: „Paa nogle Steder i Jylland, synderlig i Har- og Varsysle bruges ej heller saadan Afdeling som forbemeldt er i Vonge, men gaar Aar efter andet omkring med deres Sæd paa Markerne eftersom de med Gødningen kunde fortkomme.“ Nej, i Stedet for 3 Vange var de dyrkede Jorder inddelt i en Snes Skifter, i Lunde 26, i V. og Midter Kastkjær 13, hvoraf ca. Halvdelen laa i Græs, „laa i Fang“; den anden Halvdel blev dyrket, „laa i Vang“. Naar Vangen var „uddrevet“, ikke vilde give mere, toges Græsmarken ind til Korndyrkning.

Ifølge Matrikullen 1661 avlede alle Landbrugere i Sognet Rug og Byg, Halvdelen saaede endvidere noget Havre, og Tredjeparten lidt Boghvede. Dette findes anført under de enkelte Byer. Det kan efter Udsæden se ud, som om der avledes meget Korn, da denne var ret stor. Men man maa huske, at Saakornet var daarlign og meget urent, Udbyttet blev derefter, saa det ofte kun udgjorde et Par Fold, i Normalaar 3—4 Fold. Dog siger Arent Berntsen, at der i Nørrejylland „icke nogen Bonde fornemmis, som jo deraf [Kornet] en temmelig Partij Aarligen kand hafve at affhende. Oc eftersom samt Korn oc Haffre er fuldsomt oc got, Rugen ogsaa falder temmelig ren oc blank, begieris de gierne aff Fremmede, som deraf mange Skibstadinger udføre, saa at ganske Norge, Halland oc en stor Del af de tyske Stæder dermed bespis.“

Ligesom her altid har været Agerdyrkning, har her ogsaa altid været Kvægavl. Den yngre Stenalder Folk holdt baade Køer, Faar og Svin og vist ogsaa Hesten. Jyllands Rigdom paa Eng forklarer, at man i denne Landsdel i ældre Tider havde mere triveligt og værdifuldt Kvæg end paa Øerne; det var nemlig ikke paa Agrene, at Kreaturerne skulde blive fede.

Selv fortærede Folk umaadelige Mængder af Kød¹⁾, og dog ud-

¹⁾ Efter Troels Lund fortærede hvert Menneske omkr. 1600 gennemsnitlig 274 Pund Kød aarlig, nu nøjes vi med det halve.

førtes saa mange Stude, at denne Handel mod Slutningen af Midlalderen er kaldt „Danmarks Guldmine“. Udførselen blev stedse større og større, indtil Svenskekrigens Ødelæggelser gjorde sig gældende. Dog fik den først sit Knæk efter 1718, da en forhøjet Udførselstold fik de hollandske Opkøbere til at blive borte. 1770 udsteder Holland Indførselsforbud mod dansk Kvæg, og det havde været den betydeligste Aftager¹).

Det er vist først med Klostrene, at der har fundet Smørproduktion Sted her i Landet; det har hørt med til Gejstlighedens verdslige Sysler, hertil kommer ogsaa, at Smør har været benyttet som et Middel, en Slags Medicin, i Sygeplejens Tjeneste. Efterhaanden lærte Bønderne at lave Smør, men Salg af Smør hørte til Sjældenhederne²). Dog har det været ret almindeligt, at Bønderne ydede Smør i Landgilde; det ses saaledes af Matrikulen 1661; det almindeligste var et Pund, 2 Gaarde svarede 1 Fjerding hver og 1 Gaard i Frøstrup 1 Tønde; men hvor stor den Tønde har været, kan der være Tvivl om, da Maal og Vægt ikke var ens over hele Landet. 1 Td. Smør var 16 Pd. i Datidens Vægt og vistnok nogenlunde lig med den senere Smørtønde.

I det Leje, Landbruget var kommet i Valdemarstiden, opholdt det sig lige til de store Landboreformers Tid. Der skete selvfølgelig enkelte Forandringer, men Fællesskabet laa som et stærkt Baand og hindrede nye Fremskridt; det bevarede i det væsentlige de gamle Driftsmaader uforandret gennem Aarhundreder.

Af de Forandringer, der fandt Sted, maa nævnes Adskillelsen af Ejendommene i Kastkjær og Dybvadsgaarde. Oprindeligt havde de 3 Ejendomme i Kastkjær og Dybvadsgaard saavel som andre enlige Gaarde, f. Eks. Langsig, hver ligget paa sin Mark, hvoraf man hvert enkelt Aar dyrkede saa meget, som man „med Gødningen kunde fortkomme“. Efterhaanden blev der flere Fæstere paa samme Gaard, der til sidst medførte, at Agrene fordeltes efter Fællesskabets Regler, og at man til Slut byggede Gaard til hver Fæster. Men man maa antage, at det varede længe, inden Enegaardene kom under Fællesskab, naar der ses bort fra Overdrevene.

¹) Clausager: Det jyske Kvægbrugs Hist.

²) Konradi: Mejeribrugets Hist.

Barfred.

I den østlige Del af Præstegaardshaven lige ind til Lundtangvejen findes en svag Forhøjning, en flad Jordhøj, i hvis Top man ser en rund, kælderagtig Fordybning, der dog er noget udjævnet, ved Siderne ses endnu nogle temmelig store Kampesten.

Det er Resten af en gammel Kampestenskælder, som har tilhørt en derover staaende Stenbygning, et saakaldt Barfred (gammel Fordanskning af tysk Bergfrit), der betyder Fæstningstaarn. I Varde har ogsaa været et Barfred, der dog sandsynligvis har været et Forværk til Varde Slot¹⁾. Lunde Barfred var af en noget anden Art.

I Middelalderen bestod en stor Del af Kongens Indtægt i det saakaldte Gæsteri, som hans Fæstebønder, Selvejerne samt Købstæderne skulde svare som en Slags Skat. Det var Levnedsmidler, der ydedes, af Penge havde man kun faa. I den Anledning og for at holde Retterting drog Kongen med sit Følge idelig rundt „paa Gæsteri“ i Landet, der Herredsvis var ansat til Ydelsen af saa og saa mange „Nætter“. Lunde Barfred er da rimeligvis i ældgammel Tid opført af Kongen for at udgøre et fast og sikkert Sted, hvor han under sin Rejse kunde opholde sig. Derfor laa Barfred ved den Hovedvej, der fra Oldtidens Slutning blev anlagt fra Lydom over Allerslev, Hyllerslev og længere mod Syd, og hvorved ogsaa V. Herreds Ting laa²⁾.

Fra Valdemarernes Tid blev det almindeligt, at Bønderne ikke direkte ydede Gæsteriet til Kongen, men derimod en aarlig Gæsterifgift til Lensmanden, som saa ydede Kongen Nathold, saaledes skulde V. Herreds Len 1529 yde 1 Nathold.

Kristian III. er dog den eneste Konge, om hvem jeg har fundet, at han har overnattet i Lunde Præstegaard paa Gæsteri. P. V. Jacobsen siger i Hist. Tidsskrift II og O. Nielsen i D. Sml. II, at han

¹⁾ D. Saml. II.

²⁾ Ribe Amt 1923.

var her 1536, men da de har Oplysningen fra „Tegnelser over alle Lande“, trykt i Danske Magazin 3 Rk. VI, og denne ikke er forsynet med Aarstallet, er det mest sandsynligt, at det er i 1537, at Kongen har været her, da han ifølge Trap har udstedt et Brev her ^{15/3} 1537. Efter Tegnelserne anføres følgende af Kongens Rejseplan:

„Kongelig Mts: Tog ind udi Nørrejylland. Fra Ribe paa Mandagen næst efter Søndagen Judica og ligge Natt udi Bryndom til Her Hanszes, og der skal Niels Lange holde hans Naade med Præsternes Hjælp 1 Nat.

Fra Bryndom om Tirsdagen der efter og til Varde, der holder Byen Ko: Mt: 1 Nat. Og om Onsdagen fortøver Ko. Mt. der udover, og holder Erik Krumdige hans Naade 1 Nat af Vesterherred.

Om Torsdagen fra Varde og til Lunde, der holder Her Mogens Bilde Ko: Mt: 1 Nat af Nørherred og Østerherred.

Om Fredagen der efter der fra og til Lundenæs, der holder Peder Ebbesen af Lenet 1 Nat.

Om Lørdagen derfra til Rindkøbing, der holder Byen 1 Nat. Palmesøndag der af og til Uldborg eller Thim, der holder Her Johan Randtzov 1 Nat af Hingherred og Uldborgherred. Om Mandagen der af og til Holstebro, der fortøver Ko: Mt: udi 2 Nætter og Byen holder 1 Nat. Item Abbeden af Tviskloster holder Ko: Mt: den anden Nat“. Videre gik Turen over Lemvig, Vestervigkloster, Hannæs „og til Lerup hos Præsten“, dernæst til Aagaard, Ingstrup Præstegaard, Børglum, Aalborg o. s. v. I Ingstrup fandtes et Barfred og maaske ogsaa ved de andre her nævnte Præstegaarde.

Man lægger Mærke til, at V. Herreds Gæsteri ikke ydes i Lunde, men i Varde; dette maa vel skyldes, at det er samme Mand, der skal svare Gæsteriet baade af Byen og Herredet. At Mogens Bilde holder ham 1 Nat vil sige, at han svarer et Aftensmaaltid og et Middagsmaaltid¹⁾. Til hvert Maaltid skulde leveres 1½ Oksekrop, 8 Faarekroppe, 30 Høns, ½ Td. salt Fisk, 30 tørre Kabliau, 300 tørre Flyndere, 300 tørre Hvillinger, ½ Td. salt Sild, 1 Fd. Smør, 10 Sider Flæsk, 40 Td. Øl, 100 Td. Havre, dertil fersk Fisk, Æg, Løg, Gryn, Lys og Brød, saa meget som Behov gøres Dag og Nat, Staldrum, Hø, Straafoder til 280 Heste²⁾.

¹⁾ Kaldes ogsaa Morgenmaaltid, man nød det sædvanlig Kl. 10—11 Fm.

²⁾ D. Mag. 3 Rk. VI.

1542 var Kongen atter i Vestjylland og tog over Ribe, Brøndum, Varde og videre mod Nord, men kom nok ikke til Lunde. 1545 i Januar Maaned er Kongen her atter. Turen gaar fra Ribe over Brøndum, Varde, Lunde, Lundenæs, Rindkøbing, Holm, Holstebro, Tvis til Viborg. Denne Gang er det Lensmanden i Ribe, der holder ham 1 Nat i Lunde, 1542 var V. Herred jo lagt under Riberhus. 1546 var der Gæsteri af Kongens Hofsinder i V. Hd. i 2 Nætter¹⁾, men de har vel ikke boet paa Barfred. En Gang siden har han været her, da det i Tingsvidnet om Sjølegavekornet hedder *sidste* Gang, Kongen drog gennem Jylland. 1552 var han paa Gæsteri i Jylland; men det var vist ikke sidste Gang.

At beskrive Udseendet af det gamle Barfred falder vanskeligt. Ifølge Tingbogen holdtes ³¹/₁ 1652 et Syn over Lunde Præstegaard, der nævnes følgende: „Dette efterskrevne Løsøre og Gods, som da fandtes hos ham udi hans Gaard og Hus, som var først paa Barefred saa de Panel og Bænke, item en Fyrreskive formalet, nok 2 Senge, stod ibedem et Stabel-Sengested med Himmel over, som stod opredt med Sengeklæder og et lukt Sengested af Panel, item et lidet grønt Fyrreskab med Laas for, og Nøglen dertil havde bemeldte Hr. Niels Lavridsen [Præsten] hos sig, og der han den for dem oplod, saa de, at i laa forvaret adskillige smaa haande i st. . . . og Breve.“

1706 fortæller L. Terpager²⁾, at han for en Del Aar siden havde set Barfred, og at det var en Del af et meget gammelt faldefærdigt Hus, opført af Sten, i hvis meget mørke Celle man mener har været Asyl, og man paastaar, at dette Hus har staaet fra gamle Dage og i forrige Aarhundrede mange kgl. Breve der er givne og forseglede. Det maa dog bemærkes, tilføjer Terpager, at der nu i Asylhusets Sted er opført et andet Hus. Det ser saaledes ud til, at det gamle Barfred eller en Del af det er nedbrudt og ombygget c. 1706. O. Nielsen mener dog, at det stod indtil 1825 og kalder det en høj Bindingsværksbygning, Trap siger, det bestod af 2 Stokværk. Men Terpager har temmelig sikkert Ret, saa den høje Bindingsværksbygning er opført i Stedet for det gamle Stenhus og over dettes Kælder, som alene har været ufor-

¹⁾ D. Mag. 4 Rk. I.

²⁾ I »Prodromus asylographiæ Danicæ«, her efter D. Sml. II.

andret til vor Tid. Efter 100 Aars Forløb var dette „Barfred“ saa faldefærdigt, at det 1825 maatte nedbrydes, og Aaret efter byggedes et nyt, der bestod af 7 Fag Grundmur. ³¹/₆ 1890 fik Tarp Tilladelse til at nedbryde det og anvendte Materialerne til Reparation af Præstegaarden.

Det 1652 nævnte Inventar var ogsaa forsvundet. 1756 var der kun Malerierne af Chr. Høst og Hustru. Og nu er der kun en Fordybning i Jorden tilbage af „Kgl. Majestæts aabne Kælder og Gæstehøjsberg.“ Da en Ager kaldes „Barfredager“, maa det antages, at den har hørt dertil.

Blandt Folk i Sognet findes imidlertid en anden Opfattelse af Barfreds Betydning — den samme som hos Terpiger — at det skulde have haft Asylfred, saa Folk, der søgte derhen, kunde undgaa Forfølgelse. Det har Pastor Teisen ogsaa givet Udtryk i sin Artikel i „Morskabslæsning f. d. danske Almue“ 1845. Men det er næppe rigtigt, der fortælles heller ikke et eneste Eksempel, der viser dette. Selve Navnet er maaske udlagt som bare Fred. Stedet har vel fra gammel Tid været betragtet med en vis Højtidelighed som Husrum for Kongen, og da den egentlige Brug var gaaet i Glemme, har det højtidelige, som endnu hvilede over Stedet, i Forbindelse med Navnet fremkaldt Sagnet, der jo har noget af et romantisk Skær over sig. Selve Brugen af Kælderen har sikkert været betydelig mere prosaisk, antagelig er Flæskesiderne, Okse- og Faarekroppene og Øltønderne bleven anbragt paa dette kølige Sted, det har været en Madkælder, der selvfølgelig i paakommende Tilfælde kunde benyttes til andet.

Herregaardene.

Et Sogns Historie gennem Middelalderen — ja, langt ind i den nyere Tid vil først og fremmest være Herremændenes Historie. Om Bonden finder man kun faa Oplysninger. Adelsmændene derimod er det, som betyder noget, dem regner man med; til dem er Livet og Kulturen knyttet.

Men heller ikke her har Lunde noget stort eller rigt at fremvise. Egnen har ikke været i Besiddelse af tilstrækkelig Frugtbarhed og Ynde til at frembringe gamle Herregaarde, hvis Rigdom og Magt kaster Glans over Sagnet og knytter større historiske Begivenheder til Stedet.

Sagnet siger, og O. Nielsen antager¹⁾, at Østerkastkjærgaard har været en Herregaard i det 15. og 16. Aarhundrede. Men det er tvivlsomt. Det, man ved, er kun følgende: 1502 inddrager Herremanden paa Frøstrupgaard Østerkastkjærgaard. Velbyrdig Mand Knud Stygge havde tidligere paa 4 samfulde Ting forlangt, at Beboerne af Østerkastkjær, Mette Knudz og hendes Børn, skulde fremlægge Breve og „bewisning“ paa Gaarden. Men disse fremkom ikke²⁾. Det er saaledes intet stort eller glædeligt, vi faar at vide om Gaarden. Becker fortæller i sin historiske Roman „Bondekrigen“, at Adelsmanden Henrik Tagesen, kendt som Bøndernes Fører i Oprøret under Kristoffer af Bayern, „ejede en lille Herregaard, Kastkjærgaard kaldet, i Lunde Sogn.“ Men det er næppe andet end Digt.

I det hele taget er der ikke Grund til at kalde den en Herregaard. Der har kun været en Gaard østligst i Kastkjær, og derfor har den faaet dette Navn. Forøvrigt var der paa dette Tidspunkt ikke stor Forskel paa en Bondegaard og en Herregaard, som tilhørte Lavadelen.

¹⁾ D. Saml. II, 45.

²⁾ Gl. jyske Tingsvidner.

Om den formentlige Herregaard i Tarp, se under Tarp!

I Frøstrup har der formodentlig fra gammel Tid været et Herresæde; første Gang man ser det nævne er 1486. Frøstrupgaard er da ved sin Fremtræden i Historien i en ældgammel dansk Adelsslægts Besiddelse, idet den tilhørte Familien Stygge, der er en enkelt Linie af Rosenkransernes vidt forgrenede Slægt. Ogsaa andre Steder her i Egnen boede der Stygger, saaledes paa en gammel Herregaard, Søgaard, der har ligget paa Holmsland.

Sagnet tillægger dem en Nedstamning fra Fortidens Konger¹). Det lyder saaledes: En dansk Kongesøn, unge Hr. Stygge, rejste Aar 663 til Kong Elkuin i Vestsaxen (Vestsex i England) for at hjælpe ham i Krig. Han var tapper og skøn, og vandt da megen Yndest, særlig hos Kvinderne, blandt hvilke en Sønnedatter af Kongen især blev ham hengiven, ligesom han ogsaa blev meget indtaget i hende. Aaret efter maatte Stygge forlade England; men Følgen af deres Kærlighed var, at Prinsessen fødte en Søn, hos hvilken hun efter Datidens Skik lagde viet Lys og Salt for at beskytte Barnet mod de underjordiske, og derpaa satte hun ham ud i Stranden i et kostbart Skrin, befalende ham „i den rige Kristis Varetægt“. Prinsessens Fader red en Dag ud langs Stranden og fandt der dette Barn, som han tog til sig under Navnet Carl og lod give en fyrstelig Opdragelse. Imidlertid døde den gamle Konge, og Prinsessens Fader kom paa Tronen. Carl voksede op og udmærkede sig saa meget ved sin Tapperhed mod Rigets Fjender, at han i sit 18. Aar bar Kongens eget Banner og fik baade Borge og rige Len. Til sidst belønnede Kongen ham ved at give ham sin Datter, Prinsessen, til Ægte; men da Brylluppet var holdt, aabenbarede hun Carl, at han var hendes Søn med Prins Stygge af Danmark, hvorpaa det lykkedes ham at formilde Kongens Vrede og føre de Elskende sammen efter 19 Aars Skilsmisse.

Navnet Stygge var et almindeligt Fornavn i denne Familie i det 16. og 17. Aarhundrede. I det 13. og 14. Aarhundrede blev det Skik, at Sønnen arvede Faderens Vaabenmærke. Dette bestod her af et dobbelt Skaktavl af sort og hvidt. Et andet Sagn fortæller, at en mægtig Høvding af denne Slægt gjorde en Rejse til Rom. Paven forærede ham da bl. a. en Rosenkrans. Det blev da Skik efter 1500, at Slægten kaldte sig Rosenkrans med Undtagelse

¹) Becker: Orion.

af den ene Linie, som havde antaget Familienavnet Stygge. I samme Aarhundrede forandredes Vaabenmærket. Sagnet siger ellers, at det var Carl selv, der „delte Skjoldet i 4 Dele, tog den røde Farve (dansk) og den blaa (engelsk) og fordelte dem krydsvis med hinanden. I den første Fjerdedel satte han en hvid kronet Løve, og ligeledes i den fjerde. Tværs gennem Skjoldet satte han sit fædrene Vaaben, et sort og hvidt, dobbelt Skaktavl.“ Dette var ogsaa Styggernes Vaaben.

Nu maa vi ingenlunde tro, at Frøstrupgaard paa dette Tidspunkt har været en stolt og pragtfuld Ridderborg med flere Stokværk og knejsende Taarne og Tinder. Det var først lidt senere i Renaissancetiden, at den Slags Herreborge rejste sig. Men da opnaaede Frøstrupgaard heller ikke en saadan Pragt. Det kom den i det hele taget aldrig til.

Ved Aar 1500 har den næppe adskilt sig fra de almindelige Bøndergaarde. Den har sandsynligvis været opført af Bindingsværk og har maaske været omgivet af Grave. Disse Stygger, vi finder som Herremænd, hørte kun til Lavadelen, og det er vel først paa denne Tid, de skiller sig fra Bønderne, ikke blot ved Graven om deres Gaard, men ogsaa ved at faa flere Rettigheder og større Magt. De har ikke haft Højadelens Sans for Litteratur og finere Dannelse, deres Interesse har ikke strakt sig meget længere end Sognet, hvis det ikke gjaldt om at tilegne sig mere Jordegods; thi „de havde en stærkt udviklet, nøjeregnende Godskærlighed, var stridbare, hidsige Mænd, hvis Kaarder sad løst i Skeden, naar det stærke Øl kom frem i Kanderne, og Viddet randt ud.“

Kristiern Stygge til Frøstrup nævnes i et Brev af 25. Feb. 1486 fra V. Herreds Ting¹⁾; i dette kundgøres, at han da fik et Tingsvidne af „8 danne men“, der vidnede, at Mogens Nissen i Hennegaard havde staaet paa Tinget „den Lørdag næst efter St. Peders og St. Povels Apostolorum Dag i det samme Aar, som han døde“, og tilstaaet, at han indtil denne Dag havde haft Kristiern Stygges Del af Stackeløkke²⁾ og Søndersig som et venligt Laan. Han „kende sigh eller syne arffwinge inghen deel eller æyedom ther wdi ath haffue i nagle made“; men han havde da takket Stygge

¹⁾ O. Nielsen i D. Sml. II, hvorfra ogsaa adskillige af de følgende Oplysninger er taget.

²⁾ Korte Løkke.

for dette Laan, og for at han havde været en god Stalbroder. Dr. O. Nielsen mener, at det var Kr. Stygge, der 1460 var Lensmand eller Slotsfoged paa Trøjborg. Hans Hustru hed *Ellen Rotfeld* og var en Datter af Niels Rotfeld til Brotskov. Ægteparret var 1471 Medlemmer af Præstegildet i Ribe. Af deres Børn kendes følgende: *Thomas S.* (hvorom senere), *Movrids S.* til Harridslevgaard, hvis Søn Hans S. til Holbækgaard 1523 fik kgl. Brev paa, at han og Medarvinger maatte beholde noget Gods i Vesterherred for samme Afgift, som gaves i Kong Kristian I.s Tid og Kong Hanses Tid. 1532 fik han Brev paa, at han og Medarvinger maatte være fri for Afgift af dette Gods, af hvilket der i nogen Tid var gaaet 1 Td. Smør og Ledingspenge til Kronen, medens det tilhørte en af hans Slægt, der var gift med en ufri Mand¹). Endvidere har Kr. Stygge vist haft en Datter *Maren*, der har været gift med den ovennævnte ufri Mand; thi 1521 toges Tingsvidne, at nogle Bønder, *Maren Eskys Børn*, solgte al den Del, som *Maren Eskes* arvede efter Kr. Stygge i Stackløcky. Hvornaar Kr. Stygge er død vides ikke, men det maa være sket omkring ved Aar 1500. Gaarden har han vist haft i mindst 30 Aar.

Hans Broder *Søren Stygge* nævnes til Frøstrup 1502. Det var ham, der fik *Kastkærgaard* med tilliggende Gods under Frøstrup efter at have gjort Lovhævd²) paa den, som et Tingsvidne af 9. April 1502 viser.

¹) En Mand, der ikke er fri for at betale Skat.

²) Lovhævd minder noget om vor Tids Ejendomsdom. Vilde en Mand i de Tider have »Papirer« paa en Ejendom, som han ikke havde fuldstændige Hjemmelsbreve til, maatte han gaa følgende knudrede Vej, der kun kunde føre til Maalet, naar han havde haft Jorden i ukæret Besiddelse i 3 Aar. Første Tingdag raadfører han sig med Dommeren og indvarsler de tilstødende Lodsejere og tilbyder Ejendommen, ligeledes de 2 næste Tingdage. Paa den 3. Tingdag kræver han endvidere udnævnt 2 Mænd til at paase — høre —, at hans Lovhævd bliver lovlig gjort (Laghæffdz Loffshøring). Dernæst tager de, Fogden og 12 gode Bønder ud til Ejendommen og gaar omkring den, hvorpaa Manden gør sin Loghævd, d. v. s. afgiver en edelig Forsikring om sin Ejendomsret, de 12 Mænd sværger ogsaa derpaa. Næste Tingdag kommer de 2 Mænd for at høre, om Manden fuldendte sin Lovhævd, og »brast hannem ingen Værn«, d. v. s. mødte der ham ingen Modsigelse, erklærer de for Dommeren, at Ejendommen er hans med Rette. Derpaa tager Manden sluttelig et Tingsvidne (Dokument) og har saa endelig »Papirene«.

„Alle men, thette breff seer heller høre læsses, helsser wij Esgj Nilssen, then tiidh tingholder oppo Vesterherestingh, boendes udi Løftgordh, Jep Nilssen udj Rattarp, Nis Eyssen, Symen Johanssen, Terben i Ostedh, Iwer Smedh, Nis Knutssen, Jes Nilssen udi Hillersløff och Nils Schriffuer kerligh meth Gudh. Kwngør wij meth thette vorth obne breff aar efter Gutz byrdh mdij then løffuerdagh nest effter sancti Ambrosii dagh oppo forskrefne tingh var scicket velbyrdiigh man Seuren Støgie oc lodh syn loghæffdz loffshøring gaa inden fire stocke meth ij dannemen, som var Jes Cresternsen i Ostedh oc Las Knutssen i Frøstrup, thi vitnet, thet thi hoos var samme forskreffne løffuerdagh udi Øster Kastkier gordh i Lwnd soghen hørde oc saffue, thet velbyrdiigh forskrefne man Seurin Støgie stodh udi forskrefne gordh oc gaff oc gorde syn laghæff'd loffue tiid åags sielff tolfte meth gode ridhermendz men oc gode sielff eger¹⁾, oc brast hannum engen værn, effter som han var i fest oc til fwnden aff dommern til tingie. Item indhvorde²⁾ han forskrefne Østerkastkiergordh meth alle hendes rette tillegelse oc alle tisse efterscreffne gorde oc gutz, som er ij |2| gorde i Lwndby, item iij gorde j Nebeel, item iij Gorde i Houstrup, item en gordh j Klentendh³⁾, item en gordh i Stausøø, item en gordh i Fidie, item en gordh vdj Henneberig, item ij gorde i Bellom soghen, item en gordh i Janderup, item iij gorde i Lundagher, item en gordh i Qwongh soghen, item ij gorde i Owtrop soghen, item Frøstrup gordh, item en gordh i Helwedh, item en gordh j Gellerup, item en gordh j Meyls, item Friswadh, item en gordh Skesbøøl, item en gordh hedher Longsigh, item Rossens gordh, item en gordh Heltofft, item xv iij |18| skordh engh oc alle vor rethedh vdj Stacløckie, som vor dwol⁴⁾ wdwisser, item xiiij agher oppo Allersløff mark, item ij stöck oppo Brølandh, item en stöckie vedh høff oc ij stöck vedh Cristern Storms, item xvj las engh i Sedingh gest, som hedder Kølengh, item xij enghi j Hemmedh soghen, som Hans Fredrikssen nu vdi fest haffuer. Thisse forskreffne gorde oc gotz meth alle theres rette til legelse, som er agher oc engh, voth oc tyørth, fortte oc feygangh, inthet

1) Selvejer.

2) hævdede Besiddelsen af.

3) Klinting.

4) Mærkestene.

wnthagen, som til forscrefne gorde tillegher oc tillegdh haffuer aff arils tidher, thet inworde forscrefne Seuren Støgie meth syn laghæffdh oc kende ther engen diel heller lodh at haffue vdi vdhen segh oc syne søskyndh. Herom bedes oc feek forscrefne Seuren Støgie eth fwth tingsvine aff otte dannemen, som var Nis Knutsen i Gammeltofft, Jes Nilssen i Hillersløff, Hans Jenssen ibedem, Jes Poulssen, Crestiern Karlssen, Terben i Osted, Jes Nielsen i Oxbøl oc Jes Jeibssen i Halm. Thisse forscreffne otte dannemen witnet oppo theres gode tro oc sanningen, thet thi hørde oc soffue, thet forscrefne Seuren Støgies loffzhøring vitnet for thennum, thet thi hørde oc soffue, thet han gorde oc gaff syn laghæffdh i alle made, som forscrefvet star, oc mælte thi hans laghhæffdh vedh machth soo lenge til byscop oc vuildug byøgde men vedher seyern effther logen, oc vortthe hans laghæffdh loffueligh til bøden i i j samfoldh tingh efter loffuen til tingi, før han gorde oc gaff en. At tisse forscrefne viij danemen soo vitnet for oss, som forscrefwet star, thet witne wij meth vore inzege hengendis neden for thette breff. Datum anno, die et loco vt supra.¹⁾

Det var 29 Gaarde foruden Kastkærgaard og Frøstrupgaard samt de spredte Mark- og Engstykker. Knud Stygge, der nævnes 1502, har været en Broder til Kristian og Søren Stygge og Medejer af Godset. 1508 fik han et fuldt Tingsvidne paa, at Chresten Støgy havde gjort sin „laghefth froo Snypetorp och saa nedher ath mythe stryme yndh i Dybevadh och vdh swore alle men i Quangh syndhen mythe stryme“, altsaa, at Kr. Stygge havde gjort Lovhævd paa Jorderne fra Snittrup og langs med Midtstrømmen til Dybvad, og at han havde forbudt alle Mænd i Kvong at bruge Jorden. De havde maaske været slemme til at lade deres Kreaturer gaa derovre i Engene, hvorfor dette Lovhævd blev fornyet.

Thomas Stygge var en Søn af Kr. Stygge og har arvet Godset, og endnu mere har han forstaaet at tilvende sig, snart paa ærlig og snart paa uærlig Maade. Han synes at have været en hensynsløs og godsgridsk Mand. Men selv om han fik samlet nok saa meget, hævdede han sig dog ikke op i Højadelens Lag. Han var ikke Ridder, men kun Væbner. Han nævnes til Frøstrup 1533, da han havde en Retstrætte med sin Svoger, Peder Christensen i Stubberup om en Eng i Sæding Gest, kaldet Andes Eng. Sagen

¹⁾ O. Nielsen: Gamle Tingsvidner.

endte med, at Th. Stygge fik Engen. 1541 var „Thomes Stigge og Esky Nielssen y Løfftgordh løffheffds høringh for Tingholderen“, d. v. s. Herredsfogden Jens Barfod i Sæding; de vidnede „i deres Helgens Ed hver med 2 oprakte Fingre“, at de saa og hørte, at Jens Barfod indvarede Tudmose Hussted „med hendes Ejendom inden 4 Markskel“. Jens Barfods Hustru var vistnok en Stygge fra Frøstrup. 1553 køber Th. Stygge Tudmose Hussted, et øde Byggested, af en Herremand i Give Sogn. Dennes Hustru havde faaet det tillagt efter hendes Fader Knuth Barfods Død.

Da Kronen efter Reformationen inddrog Biske- og efterhaanden Klostergodset, og den tillige havde Selvejrbøndergodset i de 49 jyske Herreder, som havde deltaget i Klementsfejden, ejede den en Mængde Gods, der laa spredt ud over Landet, det var da i Kongernes Interesse at faa det samlet, derfor oprinder de store Mageskifters Tid, hvor Kongen — særlig Frederik II — i stort Antal gjorde Byttehandler om Jordegods med Adelsmændene. Saa Kongen sin Fordel ved at faa Godset samlet, var det ogsaa tit, at Adelsmanden fik sin Kage melet ved Handelen. 26. Feb. 1552 mageskifter Th. Stygge med Kristian III, idet han faar i Tushostedt [Husted] 1 Gaard for 1 Gaard i Sedinge, Vidner var H. Stygge til Holbekgaard og Corfits Ulfeldt til Koxbølle.

1554 blev Th. Stygge, Palle Bang, Hennegaard, Otto Klavsen, Nørholm og 4 Bønder udnævnt til at undersøge, hvorledes det forholdt sig med Klavs Barfod. Denne havde tjent til Hove under Oprøret i Skipper Klements Tid og havde derfor ikke forbrudt sit Len som andre Bønder, men havde nu taget mere Gods end man mente var hans.

1562 toges Vidne af Præsten, Degnen, Herredsfogden og 3 Bønder, at anden Dagen efter 3 Konger var de forsamlede i Frøstrup Borgestue og saa, at 2 Bønder fæstede Tudmose Hussted, østen Debel for 4 Joakimsdaler, og dertil skulde de give en Ørtug Rug aarlig; Th. Stygge skulde lade Stedet bygge al den Stund, han fik den Afgift, hvis Bønderne ikke aarlig gav den, skulde deres Fæste være forbrudt. Vilde Stygge lade Elkiern Dam ophæve og gøre Fiskedam deraf, da skulde de ikke fiske deri uden med hans Minde, men dog have frit „Vandbol“ der til deres Kvæg.

I 1536 blev Th. Stygge o. fl. stævnet „for noget Gods, som de røvede og toge nogle Mænd fra udi Borriss Sogn med Urette, at

møde paa Lundenæs, naar Kongen kom dertil.“ 1541 fik N. Lange, H. Quitzov, O. Klavsen, Palle Bang og 4 Bønder kgl. Brev, at Niels Skonning havde klaget over, „hvorledes Thomas Stygge har svoret nogen Jord og Ejendom fra hans Gaard, som han mener, med Urette“, hvorfor de skulde granske og forhøre, om det var lovlig gjort.

Han døde 1577 i en høj Alder og blev, som A. S. Wedel fortæller, begravet i LundeKirke. Hans Hustru hed Kristence Væbner, hun levede endnu 1583. De havde 2 Døtre, hvoraf den ene, *Anna*, blev gift med Niels Juel Akselsøn til Kongstedlund. Niels Juel var lige saa trættekær som sin Svigerfader og blev dræbt i Aalborg under et Pinsemarked af Albert Skeel. Anne fik efter at have sagsøgt Skeel-Familien 2000 Rd., en meget betydelig Sum, mod at indgaa Orfejde [Soningsbrev].

Den anden Datter hed *Ellen* og blev gift med *Jens Kaas* til Ørregaard. Hans Forældre var Jens Kaas og Kirsten Juel. Han har vistnok overtaget Frøstrupgaard efter Th. Stygges Død. 1586 og 88 opholder hans Hustru sig i alt Fald paa Frøstrup. 1592 var Adelen i Nørrejylland forsamlet for at lade sig taksere til efter Evne og Lejlighed at bidrage til Opførelsen af et nyt Domhus i Viborg. J. Kaas og hans Fader blev da hver takseret til at betale 6 Daler. Til Sammenligning anføres, at Iver Munk til Tvis gav 8, Hans Lange til Bregning 5 og Jacob Skram til Fruergaard 3 Dl.

Jens Kaas døde paa Frøstrup 17. Marts 1593 og blev begravet i Lunde Kirke. Hans Epitafium hænger paa den nordre Side i Kordøren. Det er en simpel, sortmalet, rektangulær Egetræstavle med fremstaaende Ramme og Prydelser i Messing, nemlig Bogstaverne J. H. S. [Jesus humanitor salvador], Kaas' fædrene og mødrene Vaaben og en Majuskelskription, saalydende: „Her ligger begravet erlig oc velbivrdig Mandt salig Jens Kaasis Lig til Øregard og kaled Gud hanom paa Frøstrup ten 17. Marti Ano 1593. Gud gifve hanom paa ten iderste Domedag med alle trov Christen en erfvic oc gledelig Opstandelse.“

Efter Jens Kaas' Død blev hans Fader Formynder for Enken og Børnene. Men dette Formynderskab maa han have passet daarlig og nok mere været Enken til Byrde end til Hjælp — det ser saaledes ud til, at han har boet paa Frøstrup —; thi ²⁴/₁₀₀ 1604 skrev Kristian IV til Knud Brahe om at være Værge, „eftersom

Fru Ellene Stygge til Frøstrup for os har ladet berette, hvorledes hendes afgangne Husbonds Fader, Jens Kaas, som hidtil har været hendes Børns Værge, skal have solgt alt, hvis [hvad] han ejer, saa han ej længer samme Værgemaal kan forestaa, skal og findes meget nachlässig dem til forefaldende Lejlighed, som det sig burde, at forsvare, underdanigst begærer, Vi som en kristen Øvrighed hendes Børn en anden Værge vil forordne.“

Adeligt Jordegods maatte ikke sælges til borgerlige; 29. Feb. 1624 fik hun dog kgl. Tilladelse til at sælge „Fenn i Vestereng under Ho“ til et Par Borgere i Varde. Endnu 1627 havde hun Frøstrup.

Børnene var: *Thomas K.* til Ørndrup, *Klavs*, Ejer af Øland, Datteren *Abel*, gift med *Kristen Gyldenstjerne*, *Helvig*, der døde ung, og *Mogens*.

Mogens Kaas, der blev født 14 Dage før Faderens Død, er en af de betydeligste af Ejerne paa Frøstrup. 1618 tilfaldt der ham og Søkende noget Jordegods efter *Abel* og *Kristen Gyldenstjernes* Død. 1623 er *Mogens Kaas* kgl. Sekretær, og 1624 bliver han udnævnt til Lensmand paa København Slot, i denne Egenskab beordres han gentagne Gange til at tage Sæde i Admiralitetet, 1625 faar han Tilladelse til at stille de Heste, han skulde yde i Rostjeneste, under den sjællandske Fane. 1626 bliver han gift med *Johanne Styggesdatter Høg*. Samme Aar mageskifter han med Kongen, hvorved han faar 1 Gaard, kaldet Øster Debel, i Lunde Sogn, i Skiedtsbølle 1 Gaard, 1 jordeggen Bondegaard, kaldet Dybvadsgaard, og nogle Stufenge med Ret til at tilforhandle sig Ejendomsretten — for i Guldager Sogn 1 Gaard kaldet Fovrfeld, i Outrup Sogn, Ratorp By 1 Gaard, i Billum Sogn og By 1 Halvgaard, Store og Lille Bossegaard, i Skiedtsbølle 1 Halvgaard, i Qvang Sogn i Halm Mark 1 Ejendom af Ager og Eng, som bruges af en Bondegaard i Halm¹). Ogsaa senere, 1639, mageskifter han om noget Gods i Vendsyssel, der vel har hørt under *Krabbesholm*.

Efter Danmarks ulykkelige Deltagelse i Trediveaarskrigen maatte *Kristian IV* 1627 flygtende trække sig op gennem Jylland, efterfulgt af den berygtede *Wallensteins* hærgende Bander, og om vore egne lejede tyske Ryttere hedder det, at de „sig straks fast over ganske Jylland haver udspreddt, den største Part af

¹) Kronens Skøder.

Adelen samt Præster, Borgere og Bønder forrøvet deres rørende Formue samt Vaaben og Værge, saa vidt de har kunnet overkomme, dem sig ikke godvilligen vilde lade berøve, ihjelslagen, Ægtemænds Hustruer og Børn udi Forældrenes Aasyn voldtagen og sig saaledes forholdet som vore argeste Fjender.“ Enhver, der kunde, flygtede bort, blandt disse var Mogens Kaas, der med en Del andre fra Marstrand ²⁸/₁₀ 1627 indgav Klage derover til Rigsraadet og bad det sørge for en god Fred eller faa Fjenden uddrevet, da det ellers vilde være ude med dem. Det er sandsynligt, at Frøstrupgaard havde Indkvartering af Fjenden.

1629 fratraadte Mogens K. København Slot, men fik i Stedet for Dueholm, som han beholdt til sin Død. 1631 paalægges det ham at hjælpe Helvig Kaas til sin Ret, da hun forurettes af sin Værge. 1632 køber han Krabbesholm og skriver sig herefter til Krabbesholm og Frøstrup. Han døde 15. Marts 1639 og er begravet i Viborg. Hans Hustru overlevede ham kun i 2 Mdr.

Børnene overtog nu Gaarden i Fællesskab tilligemed Krabbesholm. Der var 5 Børn: *Jens K.* til Krabbesholm, *Ellen*, der var forlovet med Laurids Belov til Kjølskegaard, men som døde før Brylluppet, hvorefter han fik den yngste, *Margrete*, *Anna* døde ugift, og *Kirsten* ægtede Tyge Belov, Befalingsmand paa Hinds-gavl. Værge for Børnene var deres Farbroder Thomas Kaas til Ørndrup, der 24. Okt. 1647 afslutter 2 Mageskifter paa Børnenes Vegne; ved det første faar de fra Kronen i Lunde By 1 Gaard, 2 Bol med tilhørende Gadehuse, i Skjedsbøl 1 Gaard, 1 Stykke Jord og 2 Bol, i Sønder Torp 1 Gaard og 2 Bol, i Outrup Sogn, Raatorp By, 1 Gaard — for i Skadts Herred, Horstrup Sogn i Myrtue 1 Gaard, i Kravns 2 Gaarde og 2 Gadehuse, i Koechspang 2 Gaarde, 1 Halvgaard, 2 Bol. Det andet Mageskifte var med Ribe Kapitel, paa hvis Vegne Kongen handler, der faar de: I V. Kastkier 1 Gaard, i Outrup Sogn 1 Gaard kaldet Refsgaard — for 1 Gaard i Strandbye, Jerne Sogn med 1 Rokkelgarnsstade i Dybet uden for Strandby, 2 Aalegaarde i Aaen, i Jerne By 1 Bol, i Kochspang By 1 Bol, i Aastrup 1 Gaard¹⁾.

Frøstrupgaard har dog lige saa lidt nu under Børnenes Regimente som under Faderens været Hovedsædet, da det ikke længere var den vigtigste Besiddelse. Gaarden kommer nu til at gaa stærkt

¹⁾ Kronens Skøder.

tilbage, der især skyldes det, at den lider meget under Krigene. I Torstensonskrigen blev Frøstrupgaard plyndret Søndag d. 14. Jan. 1644 af et „strejfende Plynderparti“, „de udplyndrede af samme Skabe, Kamre og Stuer, item af Kister og andet som med Løgler oplodes, hvis som forefandtes af ædelige Varer, Klæder og Boskab saa vel som af Hestestalden udtog 4 Følhopper og en stor Hoppe, som de bortrøvede og heden førte.“

Et Sagn fortæller, at man fra Frøstrupgaard har nedgravet en Skat af Sølvtoj o. a. Vest for Kovang, da man frygtede Fjendens Plyndring¹⁾.

³/₉ 1646 blev Gaarden udforpagtet til en Peder Nielsen. 1651 blev Kirsten Kaas gift med *Tyge Belov*. O. Nielsen antager, at han har faaet sig Gaarden udlagt ved Søkendeskifte, i hvert Fald skriver han sig til Frøstrup. Men 1652 døde Kirsten af Mæslinger, og Gaarden gik nu tilbage til hendes Slægt i Fællesskab, dog beholder Belov Gaarden i Forpagtning til 1662. Imidlertid har en ny Krig ført ny Ulykker over den, idet den under Karl Gustav-Krigene blev frygtelig medtaget, som det ses af et Syn, der blev foretaget ¹⁰/₄ 1662, da *Karen Redz*, Enke efter Jens Kaas til Krabbesholm, overtog Gaarden. Der befandtes 1 øde Hussted vest i Borgegaarden, der har været 15 Fag, men nu er ganske nedbrudt, et Hus øst i Borgegaarden 14 Fag, mangler Tag paa begge Sider, er meget gammelt og staar paa Rave²⁾, det rette Fruerstuehus 21 Fag, her er Taget paa Nord siden ganske øde, men paa Søndersiden er Huset takt med Sten, hvor der fattes en Del Tagsten. Vest i Ladegaarden har staaet et Øksenhus paa 16 Fag, der var ganske borte, øst i Ladegaarden har været et Fæhus paa 26 Fag, der ganske er nedbrudt, og staar der nu et gammelt forfaldent Fæhus til 20 Nød. Laden er 16 Gulv, hvoraf 10 fattes Tag³⁾.

Matriklen 1661 viser, at Tyge Belov havde følgende Ejendomme her i Sognet under Frøstrupgaard: I Høllet 1 Gaard, i Tarp 1 Gaard og 1 Bol, hele Skjedsbøl By $1\frac{1}{3}$ Gaard og 1 Bol, Gaarden Dybvadsgaard, i Frøstrup 1 Gaard, der var kun denne ene foruden Hovedgaarden, hele Sdr. Sig: 1 Bol og 1 Hus, hele Debel⁴⁾: 1 Gaard

1) meddelt af Kr. Nielsen, Debel Hede.

2) staar paa Hæld.

3) Danske Saml. II.

4) Ø. Debel og Hungerbjerg.

og 1 Bol, hele Husted: 1 Bol, i Kastkjær 2 Gaarde. Det var langt den største Del af Sognet, der laa under Frøstrupgaard. Selve Gaarden blev takseret for Hartkorn 32 Td. 6 Skp. = 1965 Rd., og det opgives, at Udsæden var 12 Td. Rug, 10 Td. Byg, 16 Td. Havre.

Karen Retz maa efter dette have overtaget Gaarden, dog skriver Belov sig endnu 1670 til Frøstrup. 1678 var Besætningen 4 Heste, 6 Køer, 4 Stude, 5 Ungnød, 12 Faar og 2 Svin¹⁾.

Imidlertid overlader Karen Redtz Frøstrup til sin Svigersøn, Major *Frands Juel* og Hustru, Johanne Sofie Kaas. Matriklen 1681 nævner ham til Frøstrupgaard samt Ejer til følgende: I Tarp 1 Gaard og 1 Gadehus, i Skjedsbøl 1½ Gaard, 2 Bol, Dybvadsgaard, i Høllet 1 Gaard, i Frøstrup By 1 Gaard, Søndersig 1 Bol, Hungerbjerg 1 Bol, Snittrup 1 Gadehus ligger paa Frøstrupgaards Mark, Husted 1 Gaard, Toftløs 3 Gadehuse, Ø. Kastkjær 1 Gaard, V. Kastkjær 1 Gaard, i Lunde By ½ Gaard, 1 Gadehus, 1 Bol.

1687 skøder Oberstløjtnant Fr. Juel og Hustru Frøstrup med en Del Gods til *Niels Andersen Bolderup*, der 1682 havde forpagtet Nørholm. Købesummen var 2200 Rd. Han var gift med Else Madsdatter. Han var en stor Handelsmand og havde indtil 1684 været Borger i Varde. I en Sag, der rejstes mod Borgmester Thordsen, klager han over, at Borgmesteren som Konsumforpagter havde været for glubsk, og at Thordsen ved sin Optræden havde faaet ham til at flytte fra Byen. Andersen Bolderup drev særlig Studehandel, dels for sig selv, dels for andre, oftest for Borgmester Jørgen Blymester i Horsens. Studene blev væsentlig udført over Hjerting. Som ivrig Handelsmand var han indviklet i en Mængde Smuglerhistorier. Ogsaa paa anden Maade var hans Handel noget mislig. „Danske Lov 1683“ paalægger Bønderne at føre deres Varer til Købstæderne og falholde dem paa Akseltorve og forbyder dem at sælge dem til „Høkkere og Forprangere som Landet omløbe“. Varde By havde 1608 faaet kgl. Bevilling til at konfiskere Forprangsvarer i 2 Miles Omkreds. Men 1688 indgav Byfogden Samuel Wielandt en Klage, og naar man lægger Mærke til, at Andersen Bolderup Aaret før var flyttet til Frøstrup uden for 2 Mile-Grænsen, vil man forstaa, at han er blandt dem, der særlig sigtes til, naar det i Klagen fremstilles, hvorledes Proprietærer og Bønder i de 4 Herreder omkring Varde opkøber Smør, Fisk, Flæsk,

¹⁾ D. Sml. II.

Voks, Honning, Huder og Talg hos Bønderne og sælger Hør, Blaar, Tjære, Staal, Salt, Urtekram, Vin og Brændevin, og naar det endvidere hedder, at en Del af Forprangerne er tidligere Borgere i Byen, som har nedsat sig uden for Læbæltet. Man kommer saaledes til at antage, at der har været ret livligt paa Frøstrup i disse Dage, og at det har været noget af et Handelscenter for Egnen, selv om det maa have foregaaet i Hemmelighed, efter at det var befalet Amtmanden for hver Købstad at lade inspicere halvvejs til den næste.¹⁾

Ifølge Matrikelen 1688 ejede Frøstrupgaard 2 Gaarde og Gadehusene i Lunde By, i Ø. Kastkær 1 Gaard, i Skjedsbøl 2 Gaarde og 2 Bol, Dybvadsgaard, Hungerbjerg, Lille Frøstrup 1 Gaard, V. Kastkær 1 Gaard, Husted 1 Gaard, i Sdr. Tarp 1 Gaard, i Høllet 1 Gaard og Sdr. Sig 1 Bol og 1 Hus. Frøstrup Hovedgaard var takseret til 29 Td. 4 Skp. 1 Fk. 2 Alb. 1692 kaldes Gaarden i Amtsregnskaberne „et ganske ringe uqriviligeret Sted“. 1696 istandsatte Bolderup den aabne Begravelse i Lunde Kirke.

¹¹/₅ 1702 skøder han Gaarden med en Del Gods til *Kristoffer Hvas*, og samme Aar købte han Halvdelen af Østergaard i N. Herred og Aaret efter Resten. Der døde han 1709.

O. Nielsen omtaler Efterfølgeren paa følgende Maade: „Kristoffer Hvas var en Søn af Anders Nielsen til Søvig og Hedevig Elisabeth Hvas og optog Navn efter sin Morfader, hvoraf han synes at have været forfængelig og i det hele søgt at hæve sig højere end hans Evner tillod, han har saaledes købt sig Frøstrup, rigtignok for Faderens Penge, der senere maatte forrente en Del af Købesummen og ægtede 1694 Henning Povisks Enke Birthe Marie Galt, derved synes han at have faaet Del i Skrumsager og efter sin Hustrus Broders Drab 1698 tillige i Østergaard. Men han har sat det overstyr efterhaanden, saa at de gamle Forældre ved deres Testamente 1707 maatte sikre sig imod ham, at han ikke skulde faa noget af deres Gods til Raadighed før efter begges Død; han er uden Tvivl vedbleven at gøre Fordring paa deres Godhed mod den eneste Søn, til de intet havde mere at give.“

Kristian V havde kort før sin Tronbestigelse skænket de adelige Sædegaarde Skattefrihed for deres Hovedgaardstakst, og denne Begunstigelse blev senere udvidet til alle Sædegaarde, hvis Bønder-

¹⁾ Fra Ribe Amt 1919.

gods udgjorde mindst 200 Tdr. Htk. $\frac{7}{5}$ 1704 tilmeldte Hvas Rentekamret, at Frøstrup nu var komplet med 200 Tdr. Htk., hvorfor han ansøgte om Skattefrihed. Ansøgningen blev ikke bevilget, da Godset var købt fra Grubbesholm, som laa i et andet Amt.

1705 ser det ud til, at han har solgt Gaarden til Forpagter Palle Kristensen, Krogsgaard, men Handelen er ikke bleven til noget. $\frac{19}{2}$ 1706 fik Borgmester Tavlow i Varde Dom over Hvas, saa han maatte tage Frøstrup i Udlæg for forstrakte Penge, og $\frac{28}{4}$ 1706 blev der afholdt Auktion over det Gods, som Hvas havde pantsat til Just Archtander og Jens Tavlow, og Tavlow købte da Frøstrup for 7167 Rd.; imod Pant i Gaarden laante han 3900 Rd. af Købmand Archtander, Viborg.

Med Hvas gik det stadig ned ad Bakke, en Tid havde han en Forpagtning. Efter sin Hustrus Død giftede han sig med Lisbeth Andersdatter i V. Debel, Outrup Sogn, hvor han siden boede i den dybeste Fattigdom; den fordums Herremand maatte til sidst gaa omkring i Sognet med sin Mælkekande og tiggende. Han døde 1741, og hans Enke 1754.

Jens Berthelsen Tavlow var Søn af Berthil Henriksen T., Præst i Rindkøbing og Rindom og blev født 1658. $\frac{1}{3}$ 1682 blev han Kirkeskriver i Ribe Stift, en Stilling, han fik oprettet for at faa „en Krumme Brød“. $\frac{9}{1}$ 1686 blev han Tolder, $\frac{15}{10}$ 1692 konstitueret Byfoged og $\frac{28}{4}$ 1708 Borgmester i Varde, hvor han var meget afholdt. Efter at have købt Frøstrup, som han først fik Skøde paa $\frac{5}{8}$ 1709, vedblev han at bo i Kræmmergade i Varde, hvor han ejede flere Ejendomme. Under Frøstrupgaard hørte 115 Td. 6 Skp. Bøndergods i Riberhus Amt og 90 Td. 7 Skp. i Ø. Herred. Lunde Sogns Hartkorn var ialt 167 Td. 3 Skp. 3 Fk. $\frac{1}{4}$ Alb. Bøndergods. Tavlow var gift med den rige Maren Jakobsdatter Bjørn, Enke efter Forgængereren i Embedet, de havde 16 Børn¹⁾. Han døde 1733. Under ham blev Gaarden drevet betydelig frem.

Paa Auktionen derefter købte Sønnerne Morten, Bertel, Jørgen, Bjørn og Søren Gaarden.

$\frac{3}{5}$ 1735 skøder de Frøstrup Hovedgaard, 29 $\frac{1}{2}$ Td. Htk., Tiende 18 $\frac{5}{8}$ Tdr., Bøndergods 221 $\frac{1}{2}$ Tdr. Htk. til Borgmester, Postmester og Toldkontrollør *J. Riis* i Kolding og *J. Damgaard*, Forvalter

¹⁾Familien Tavlows Slægtsbog.

over Grevskabet Wedelsborg. Købesummen var 8000 Rdl.¹⁾ Til Sammenligning anføres, at Søvig Hovedgaardstakst var 18 Td. 3 Skp. Htk., Bøndergodset 254 Td. Htk., Lydumbaard Hovedgaardstakst 29 Td. 4 Skp. Bøndergodset 180 Td., Visselbjerg 57 Td. 7 Skp., Bøndergodset 283 Td.

²/₁ 1737 skøder Jens Riis sin Halvdel af Frøstrup til Jens Damgaard for 4666½ Rdl. Damgaard nyopbyggede 1747 tildels Gaarden af Mur og Bindingsværk, det øvrige lod han istandsætte; en Del af hans Stuehus benytttes endnu paa den mindste af de to Hovedparceller.

²⁶/₄ 1760 skøder Magdalene Elisabeth salig Jens Damgaards til Niels Hansen, Lyne Kro Frøstrup Hovedgaard, Tiender 37½ Tdr. og Bøndergods 211 Tdr. Htk. for 20000 Rdl.

Niels Hansen solgte Frøstrup igen ³/₅ 1766 til Oberstløjtnant H. V. Rosenvinge for 23000 Rdl. Gaarden og Tienderne er det samme, men Bøndergodset er formindsket til 200½ Td. Htk. Efter Skødet anføres følgende, der giver en Oversigt over Godset: Paa Hovedgaardens Grund og under dens Hartk.: Noberg forretter 2 Dages Arbejde ugentlig, Hundstoft 2 Dages Arbejde ugentl., Landgilde 4 Mark, Snittrup Landgilde 24 Skaalpund Smør til St. Hans, 3 Dags Arb. ugent. Lunde Sogns Konge-Korntiende Htk. 21½ Td., Qvong Kongekorntiende Htk. 16 Tdr. Bøndergods: Liden Frøstrup, 1 Gaard, hvis Ager og Eng længe har været brugt under Hovedgaarden, er uden Bygning; Sønder sig 1 Bol, Landg. 8 Dl. 2 Mark; 1 Hus, Landg. 1 Dl., 2 Dages ugt. Arbejde; Ø. Debel 1 Gaard, Landg. 10 Rd., forretter Hoveri; Hungerbjerg, Landg. 5 Rd.; Lund Hosted 1 Gaard, Landg. 3 Rd. 2 Mark, gør Hoveri; Lundtang 1 Gaard, Landg. 5 Rd. 2 Mark, 2 Pd. Smør, gør Hoveri; 1 Gaard sammesteds, Landg. 2 Rd. 4 Mark, gør Hoveri; Lunde By 1 Gaard, Landg. 1 Rd. 3 M., gør Hoveri; 1 Bol og 1 Hus, Landg. 3 Dl. 2 M.; Midtkastkjær 1 Gaard, Landg. 1 Td. 2 Skp. Rug, Hoveri; Lunde 1 Bol, forretter 1 Dags Høsten med Rivere og Optagere, 1 Dags Slet, 1 Dags Grøftning, Landg. 2 M.; V. Kastkjær 1 Gaard, Landg. 5 Rd. 2 M., gør Hoveri; Ø. Kastkjær, Landg. 4 M., 4 Td. Rug, Hoveri; Sdr. Tarp 1 Bol, Landg. 4 Dl.; 1 Gaard, Landg. 6 Rd.; 1 Gaard gør Hoveri (Landg. ikke nævnt) Lundtarp 1 Gaard, Landg. 5 Rd., Hoveri og yder til Lunde Kirke aarlig

¹⁾ Efter Skøde- og Pantebøger i Viborg.

½ Ørte Rug 8 sk. danske; Hylled 1 Gaard, Landg. 11 Rd., svarer til Lunde Kirke 5 Skp. Rug; 1 Gaard, Landg. 10 Rd.; Skjedsbøl 1 Gaard, Landg. 1 Rd. 4 M., 4 Skp. Rug, 7 Skp. Byg, 1 Lpd. 11 Pd. Smør, Hoveri; 1 Gaard, Landg. 3 Rd. 2 M., 1 Lpd. 11 Pd. Smør, Hoveri; 1 Gaard, Landg. 6 Skp. Rug, Hoveri; 1 G., Landg. 2 Td. Rug, 1 Lpd. Smør, Hoveri; 1 Hus gør ugentlig 1 Dags Arbejde; Dybvadsgaard, Landg. 1 Td. Rug, 6 Skp. Byg, 1 Lpd. Smør, Hoveri; 1 Gaard, Landg. 1 Td. Rug, 6 Skp. Byg, 1 Lpd. 2 Pd. Smør, Hoveri; 2 Gaarde opføres med samme Landg.; Lundager 1 Gaard, Landg. 11 Rd. 2 Sk.; 1 Gaard, Landg. 8 Dl., 8 Kyllinger, 4 Snese Æg, 1 Lpd. Smør. Udensogns fandtes i Rottorp 1 Gaard, 1 Hus, Allerslev 3 Gaarde, 1 Hus, Dejrup 1 Gaard, i Lyne 2 Gaarde, 3 Huse, Strellev 1 Gaard, Adsbøl 2 Gaarde, Nørtarp 3 Gaarde, 3 Huse, Malle 7 Gaarde, 1 Hus, Transbøl 5 Gaarde, Stenderup 1 Gaard, Obling 1 Gaard, Foersom 2 Gaarde.

Rosenvinge havde tidligere ejet Viumgaard, som han bortauktionerede 1760. Aaret efter at han havde faaet Frøstrup, søgte han ligeledes kgl. Tilladelse til at foretage Auktion over Bøndergodset her. Nu er det ikke længere Godssamlingens, men Godsplittelsens Tid. Auktionen blev foretaget $\frac{14}{3}$ 1768 paa Varde Raadstue. Allerede inden maa han have solgt c. 57 Td. Htk. Bøndergods, hvis ellers O. Nielsen har Ret i at anføre det til 143 Td. 1 Skp. 1 Alb. kort før Auktionen. Dog blev det ikke alt sammen solgt denne Gang, selv om det lykkedes at afhænde det meste, hvorved mange Bønder købte deres Gaarde og blev Selvejere. 1769 sælges 2 Steder i Sdr. Sig til A. C. de Teilmann, ligeledes bortsælges 1 Gaard i Midtkastkær, en Del af Dybvadsgaard, 1 Gaard i Skjedsbøl, og i de følgende Aar fortsættes Salget, saa alt Bøndergodset med Undtagelse af Lille Frøstrup er solgt, da han afstaar Gaarden; for det er næppe sandsynligt, at han selv derefter har beholdt noget.

Rosenvinge var Søn af Provst Jens R. af Vissenbjerg. I en gammel Stambog findes hans egenhændige Livsskildring; den gives her efter „Personalhist. Tidsskrift 1884“. „Ao 1716 Løfverdagen d. 28. Martij om Eftermiddagen Kl. 4 er ieg Hans Vilhelm R. fød i Odense og Tirsdagen derefter dend 31 Martij døbt i St. Knuds Kirche ibid. af Lector og Licenciat Mathias Bloch. Fra min Barndom af blev ieg vel holden i Skoele og til Bogen, først hieme i mine Foreldres Hus og siden i Odense, hvor ieg var i 5te

Lectie, indtil ieg med mine Forældres Tilladelse gaf mig til at søge min Lycke ved Krigen. Ao 1734 d. 8 Junij blev ieg i mit 19. Aar af Hs. Exell. Hr. Genr. Mag. Walter andtaget ved dend Kongl. Liff Gaurde til Fods, same Dag gjorde Ed og blev enroulleret og plasseret ved Hr. Capitn. Windtz Compagnie. Ao 1737 d. 8. Apr. avanceret til Sergeant ved bemeldte Compagnie. Ao 1737 d. 6. May avanceret til Fendrich ved det syndre jüdske Nat. Inf. Regim. under Kommando af Hr. Ob. von Numsen og forsat ved Hr. Ob. L. Bümmelmans Compagnie. Ao 1740 dend 14. Nov. blev ieg Prem. Lieutenant og forsadt ved Hr. Capitn. Brüggemanns Comp. ved erm Regiment. Ao 1744 d. 14. Aug. blev mig allernaadigst forbeholdte Hr. Captn. B.s Compagni andbetroet og avanceret til Captain. Ao 1747 d. 7. Julij blev ieg forlovet med Hr. Genr. Auditeur Andersen Jomfru Datter Elena Fisker Svenning. Ao 1748 d. — Martij hafde vij Bryllup og viet af Hr. Proust Mønnich, Text: Guds Frygt er nyttig til alle Ting. Ao 1749 d. 17. Juli Kl. 12 Middag blev min Søn Svenning Wilhelm fød; hans Daab blev d. 27. ejusden confirmeret; 1749 d. 23. Julij døde min kiere Kone. 2. Aug. blev hun hendsatt. Ao 1751 d. — Febr. bleff ieg med Hr. Obr. Liut. Gersdorff paa Kiersgaard, hans Frøchen Datter Edell Margaretha forlovet. Ao 1751 hafde vij Bryllup d. 9. Julij. Ao 1753 d. 20. Junij Kl. 10½ Fmd. blev min Søn Christian Friderich Gersdorff fød, var i Kirche d. 11. Julij derefter, Ao 1754 blev min min Kone forløst med en Datter, som blev kaldet efter min salig Kone og døde 13 Dage derefter. Ao 1755 d. 9. Majj blev min Datter Pallene Uhrne Kl. 5½ Eftm. fød. Ao 1755 d. 3. Dcbr. blev ieg allernaadigst bestilt til Sec. Major i det synd. Jydtske Nat. Regm. Ao 1756 d. 27. Nov. blev min Datter Birgitta Catarina Kl. 7 om Morgen en fød. Ao 1758 d. 28. April Kl. 5½ Eftm. blev min Søn Sivert Uhrne fød. Ao 1760 blev min Søn Jens fød. Ao 1760 blev min Søn Herluf Trolle fød. Ao 1760 blev min Søn Christian som overcomplet Corporal andtaget ved det syndr. Jyske nat. Regim., Hr. Major Trolles Comp. Ao 1761 d. 25. Mart. erholdte ieg efter underdanigst Ansøgning min Afsked med Obrist Leutenants Carakteer. Ao 1762 d. 30. May som var en Pindtzdag blev min Søn Andreas Raiser fød. Ao 1764 1. Apr. blev min Søn Agatus fød. 1767 d. 3. Okt. blev min Datter Ellene fød og same Dag efter Hieme-Daaben døde.“

1771 sælger Rosenvinge Frøstrupgaard.

Skødet lyder: „H. V. Rosenvinge til Frøstrup Deres kgl. May.s bestaltet Oberstlieutenant af Infanteriet gjør hermed vitterligt, at jeg har solgt, skødet og overdraget fra mig og mine Arvinger til Si Hans Smidt fra Vilslef og hans Arvinger 1. bemt. Frøstrup Hovedgaard, beliggende i Jylland udi Riberhus Amt, V. Herred og Lunde Sogn bestaaende af Htk. Hovedgaards Taxt: 29 Td. 4 Skp. 1 Fk. 2 Alb., hvoraf aarlig svares til Sognepræsten efter gammel Adkomst 10 Skp. Rug og 10 Skp. Byg. 2 Lille Frøstrup bestaaende af contribuabelt Htk. 8 Td. 1 Skp., hvorpaa er 3 Afbyggere¹⁾, som haver i Fæste af sidstnævnte Htk. 1 Td. 1 Skp. Det øvrige bruges under Hovedgaarden. Af samme Lille Frøstrup svares alle ordinære og ekstraordinære Paabud og Tiender til Kongen og Kirken og til Sognepræsten; i Stedet for hans efter Loven tilkommende Afgift og Tiende svares aarlig Rug 5 Skp., Byg 5 Skp., Penge 1 Rd og 6 Dages Tørvegrøft i Frøstrup Hede, som af Ejeren udvises, og 3. Lunde Sogns Kongekorntiende, som oppebæres paa Kjærven, staaende for Htk. 21 Td. 4 Skp.; hvilken forskrevne Hovedgaard Gods og Tiende med ald dets Bygning og Inventarium, som paa Hovedgaarden søm- og nagelfast findes, item de ovenmælte Afbyggere med ald den Herlighed, Rettighed og tilhørende Ejendomme være sig Ager, Eng, Mark, Fiske Vand, Fægang, Tørvegrøft og Lyngslæt, Hede, Kjær og Moser, Vaadt og Tørt inden og uden Markskjel og alt øvrigt, som forskrevet staar, intet i nogen Maade undtagen, som der nu tilligger og af Alders Tid tillagt haver og med Rette tilligge bør, alt lige som jeg det selv købt og ejet haver, bemt. Si Smidt og hans Arvinge skal have, nyde, bruge og beholde som et frit og uigenkaldeligt Køb til evindelig Arv og Ejendom. Og som Si Smidt rigtig har betalt mig den akkorderede Købesum for tilmeldte F. Hovedgaard, Lille Frøstrup og Tiende, saa kender jeg for mig og mine Arvinge ingen ydermere Lod, Del eller Ret at have udi eller til samme eller noget dets Behør efter denne Dag i nogen optænkelig Maade o. s. v.

Frøstrup, 20. Nov. 1771.

Rosenvinge.

Til Vitterlighed:

Brorson, Peder Bundesen.“

Rosenvinge døde 1777. Han havde lovet at give 200 Rd. til de fattige i Lunde Sogn. Hans Enke lod da Skifteforvalteren, den be-

¹⁾ Naabjerg, Hundstoft, Snittrup.

kendte Hans de Hoffman, Amtmand over Koldinghus Amt, udstede en Fundats for „Rosenvinges Legat“, stor 200 Rdl., hvis Renter skulde udbetales til 2—4 fattige paa de Steder i Sognet, som hørte under Frøstrup, da han købte den; de skulde foretrækkes, „som haver været Gaardmænd og deres Enker, som ikke formedelst Liderlighed eller Dovenskab ere komne fra Gaardene og ere i fattige Omstændigheder.“ Men siden 1803 er Renterne uden videre gaaet i Fattiggassen.

Den ny Ejer af Frøstrupgaard, Proprietær *Hans Smidt*, var tilige Birkedommer. ¹⁰/₁₂ 1783 blev han konfirmeret i Embedet som Birkefoged og Birkeskriver over Skjern Birk, Lundenæs Amt, og ¹⁷/₉ 1784 blev han det ogsaa over Lønborggaards Birk¹). Han har i det hele taget vist haft flere Sagførerforretninger. Ved Landvæsenkommissionsmøderne om Udskiftningen i Lunde ser man ham saaledes optræde som befuldmægtiget for forskellige paa en bidsk, paagaende, ja voldsom Maade.

Han lod Frøstrupgaards Jorder opmaale og inddele i Parceller og oprettede 7 Smaabrug, hver paa 2 Skp. Htk. i Udkanterne af Frøstrup store Hede. Ogsaa i Lille Frøstrup anlægger han ny Ejendomme, som fæstes ud, saaledes at der bliver 3 Beboere i Nørvang, 2 paa Hundstoft, ligesom Stedet i Snittrup og Store Naabjerg ogsaa var udfæstede. Endvidere maa han have købt Husted og et Sted i Skjedsbøl. Alle Fæstere gjorde Hoveri paa Frøstrup indtil 1. Maj 1798. Han lod opføre en Vejrmølle lidt Syd for Gaarden; et Dige paa Anne Hus's Mark fortæller endnu, hvor den laa.

Smidt døde 1796, 59 Aar gammel. Hans Enke, Karen Sofie Fogh, lod Aaret efter afholde Auktion. Men inden det bliver ganske splittet ad, vil vi kaste et Blik paa Gaardens Bygninger. De ligger paa samme Maade, som det afholdte Syn 1662 viser, men blev jo ombygget af Jens Damgaard. De var delt i 2 Dele, Borgegaarden og Ladegaarden. Borgegaarden og Haven imod Nord har der maaske været Grave om indtil 1747, efter den Tid har der vist ikke været Grave mellem Borge- og Ladegaarden. Gaardspladserne adskiltes kun ved, at Borgegaardens var brolagte, men Ladegaardens ikke. Endnu mærkes Brolægningen, naar en Tøjrestage bankes ned i den gamle Gaardsplads. Borgegaarden laa længst mod Nord med Hovedbygningen, hvor en Del

¹) Landsarkivet.

af det endnu ligger og udgør H. Høys Stuehus. Vinkelret fra Stuehuset mod Syd udgik to Fløje, af hvilke den østlige blev kaldt Hundehuset eller Mejeriet. Den fortsatte ved en Bygning i syd-østlig Retning ned til Borgegaardens østre Fæhus, en tilsvarende Bygning har vistnok ligget mod Vest og forbundet Borge- og Lade-
gaarden der, men er ikke afsat paa Udstykningskortet 1797; Lade-
gaardens 3 Bygninger naaede helt ned til Vejen, hvor den ene
læa langs med denne. Til Gaarden hørte store Haver, en mod
Nord helt ned i Nør-Eng og en i Fennen mellem H. Høy og
P. Jensens.¹⁾

Ved Auktionen var der tillagt adskillige Agerparceller 6 Fag
Bygninger fra Gaarden. Fæsterne købte alle deres Gaarde. Snit-
trup kostede 500 Rd., Ejendommene i Hundstoft 330 Dl. hver,
Store Naabjerg 200 Dl. Afbyggerne paa Frøstrup Hede — Lille
Naabjerg iberegnet — købtes ogsaa af Beboerne, Møllen kostede
1000 Dl.²⁾. Hovedparcellen, der kom til at ligge Øst for den gamle
Gaard, udgjorde 8 Td. 1 Skp. 2 Fk. 1 Alb. og kostede 5060 Rd.
og fik efterhaanden Navnet Frøstrupgaard. Der var ialt 25 Ager-
parceller, som Smidt havde tænkt sig til Bebyggelse, nemlig 1 i
Snittrup, 3 i Nørvang, 2 i Hundstoft, 2 i Naabjerg, 5 paa Frø-
struphede, 1 i den gamle Hovedgaard — alle disse var jo i For-
vejen beboede — endvidere blev 1 i Bøitoft „æ Tåwt“, 1 omfat-
tende Kr. Niensens og Anne Huses nuværende Ejendomme, hvor
nogle Ager var opdyrkede, 4 fra Krukows nuværende Gaard til
Husted Skel, 3 Syd derfor indtil Hundstoft, samt den ny Hoved-
parcel. De blev ikke alle bebyggede; til Gengæld har der rejst sig
en Del paa Hedeparcellerne; af disse var der 62³⁾, de fleste til 1
Skn. Htk. Størrelsen var 11, 13, 16 Tdr. Land, enkelte paa 8 og
22. Nogle var kun en halv Snes Favn brede, saa de havde en
anseelig Længde. Gennemsnitsprisen ligger antagelig omkring ved
nogle og tyve Rdl. Da det var god Hede, hvor der kunde faas
ypperlige Lyngtørv, og sine Steder Klyne, blev mange af Parcel-
lerne købt af udensogns boende, der siges fra 7 omliggende Sogne.

¹⁾ Udskeftningspapirerne og Konditioner.

²⁾ Auktionsprotokollen.

³⁾ Senere blev en stor Del udstykket i halve og fjerdedele, ja selv i sjette-
dele Parceller, saa der findes næppe et Sted i Landet, hvor en Hede er saa
smaat udstykket.

Engene i Kvongkær, Byeng, Sønderkær, Hvirvelkær og Fredmose deltes i 49 Parceller, de fleste paa 1 Td. 2 Skp. Land, men dog var der mange mindre. Gennemsnitsprisen var henimod 100 Rdl. Husted var delt i 6 Ejendomme; de blev alle købt af Beboerne. Gaarden i Skjedsbøl blev ogsaa købt af Beboeren, den kostede 200 Dl. Kvong Kirke og Ejendom kostede 2550 Rd.

Dermed var Frøstrup Hovedgaard ophørt at eksistere. Resterne af det gamle Stuehus staar dog endnu som et Minde; men den Tid kommer vel ogsaa snart, da den maa vige ifølge Udviklingens Lov. O. Nielsen fik ikke fuldtud Ret i sin Udtalelse 1866, som vi ellers kan slutte os til: „Det er sørgeligt at se, hvor faa Levninger, der er tilbage fra en minderig Fortid, og om 50 Aar vil ethvert Minde være uddøet, hver Jordvold sløjfet, hver Grav opfyldt, men den Tid vil aldrig komme, da det gamle bliver ubrugeligt, da det ny ikke behøver Støtte i Fortiden, og det er derfor en nyttig Gerning at samle det gamle nu, at det kan komme for Dagen i de kommende Tider.“

Enken boede en Tid paa den gamle Frøstrupgaard. I Auktionsdokumenterne nævnes 2 Børn: Kirsten Margrete og Hans Smidt. Karen Smidt døde i Hjerting ¹⁹/₆ 1825 i en Alder af 82 Aar.

Sognet i Almindelighed og de enkelte Byer.

Sognet.

Den ældste Inddeling i vort Land er sikkert Herredsinddelingen, der gaar helt tilbage til Folkevandringstiden. Ordet Herred er beslægtet med Hær og betegnede vistnok oprindelig et Distrikt, hvorfra Beboerne drog i Krig under en fælles Anfører og udgjorde en Underafdeling af den samlede Hær. Men allerede i Oldtiden har Herredet ogsaa været en Jurisdiktion med eget Tingsted og maaske med en fælles Helligdom.

Lunde Sogn hører til Vester Horne Herred i Ribe Amt. Oprindelig udgjorde de tre Horne Herreder kun et Herred med Navn efter Byen Horne, hvor Tinget vel har været. I sidste Halvdel af 13. Aarhundrede er det bleven delt i V., Øster og Nørre Herred. I Indberetningen til Ole Worm 1638 var Tingstedet Nordøst for Outrup Kirke ved tre Høje; der var paa et Kort over Sognet afsat en firkantet Plads med en Prik i Midten. Tinget har altsaa den Gang været holdt under aaben Himmel og indrettet saaledes, at der over nogle i Firkant anbragte store Sten laa »fire Stokke«, hvorpaa Dommeren og de betydelige Personer havde Sæde. Parter og Vidner traadte indenfor Kredsen. Omkring 1686 er der opført et Tinghus. ²³/₈ 1770 bestemtes, at Tinget skulde holdes paa Varde Raadstue om Fredagen som sædvanlig, og det gamle forfaldne Tinghus sælges ved Højbud. Tingdagen havde dog tidligere været en anden; i »Gl. jyske Tingsvidner« ser man, at det omk. Aar 1500 har været Lørdagen. Ved Reskr. af ¹/₁₁ 1816 forenedes Ø. Herred med V. Herred fra ¹/₁ 1817 at regne og den fælles Tingdag fastsattes til Onsdag¹).

¹) O. Nielsen i D. Sml. I.

En anden meget gammel Inddeling var Syslerne. V. Herred hørte til Varde Syssel, Warwithsysæl. Med dette Syssel er der det mærkelige, at det gennem lange Tider var tysk Ejendom. Der gættes paa, at det ca. 1200 er kommet i de brunsvigske Hertugers Besiddelse. I den urolige Tid omk. 1330 har Grev Gert faaet fat i det og først Dronning Margrete fik det tilbage, antagelig 1395. 4 Aar efter pantsætter hun Varde Slot og Sys- sel til Henneke Limbek, det er sidste Gang Syslet nævnes som verdsligt Len. 1439 ødelægger Bønderne Vardehus; den mæg- tige Gunde Nielsen til Lydumgaard havde siden Varde og V. Herred i Len, som hans Slægt blev ved med at have til 1542, da det lagdes til Riberhus. Under et saadant Len sorte- rede al Landejendom, som ikke tilhørte Adel eller Gejstlighed. Lensmændene var Embedsmænd, der skulde holde Bønderne ved Lov og Ret, opkræve Skatter o. l. Lensindtægterne bestod af Landgilde, Sagefald, Oldengæld o. a. og blev oppebaaret af Lensmanden paa Kronens Vegne. Af denne Indtægt maatte Lensmanden paa Lydumgaard selv beholde Halvdelen, dog skete der Forandringer heri. — Forøvrigt blev der i Fr. II.s Tid oprettet et Par smaa Len i V. Hd., det ene bestod kun af et Par Gaarde, det andet af 5 Gaarde og 3 Huse; efter kort Tids Forløb blev de inddraget¹⁾.

Ved Enevældens Indførelse blev Lensvæsenet afskaffet, og Riget blev inddelt i Amter 1662.

Ordet Sogn er beslægtet med at søge, og betegnede oprinde- lig den Kreds af Mennesker, som søgte til samme Kirke, og med Tiden kom det til at betegne den Jordstrækning, som de beboede. Inddelingen i Sogne falder saaledes sammen med Landets Inddeling i Kirkedistrikter og henføres til Svend Estrid- sens Tid.

Første Gang man ser Lunde Sogn nævne, er 1325 i den gamle Skindbog »Oldemor«, der tilhørte Ribe Domkapitel; der findes en Fortegnelse over Kirkerne i Stiftet, med Angivelse af, hvor mange Skilling Sterling hver gav i aarlig Afgift til Kapit- let. Under Hoornshæreth finder man: Lunde vj. (6). Vgthorp (Outrup) svarede 8 og Kowangh (Kvong) 5.

Da Bønderne stormede Vardehus, har der sikkert været Folk

¹⁾ Erslev: Danmarks Len.

med her fra Sognet for at kæmpe mod Undertrykkelse fra oven. Ødelæggelsen af Vardehus maa vel i det hele taget ses som en Del af den Bondebevægelse, der siden kulminerede i Opstanden mod Kristoffer af Bayern. I Aarene før Grevefejden var der ogsaa Uro her. 1532 vil Bønderne ikke give mere i Skat end 4 β af Ploven og har slaæet Lensmand Erik Krummediges Foged ihjel¹⁾.

Sidste Gang, Bønderne prøver at ryste Trykket af sig, er under Grevens Fejde eller Klementsfejden.

Fra Vendsyssel havde den i Vestjylland bredt sig saa langt mod Syd som til denne Egn. Men det gik galt, og nogle af de, der først mærkede det, var Bønderne her paa Egnen; »Danske Atlas« fortæller: »1534 blev Skipper Herman, Skipper Clements Medbroder udi Varde af Hr. Johan Rantzov overrumplet og ihjelslagen«. Og herfra gik Rantzov som bekendt videre mod Nord. Oprørerne i de 49 jyske Herreder maatte nu løse deres Hals med Øksne og Penge »til en usigelig Summa«. Og Selvejerne maatte tage deres Gaarde i Fæste af Kronen eller Adelen, saa nu blev Selvejerne til Fæstere; thi det var kun faa, som kunde bevise, at de ikke havde været med.

Selv efter Nederlaget vedblev der at være Modstand og Uro. ^{19/11} 1580 faar Erik Lykke kgl. Brev om, at han skal lade Bønderne i V. Herred være kvit, fri og utiltalte baade for Herredsting og Faldsmaal for den Skyld, at de ikke havde været ham lydige²⁾.

Før Klementsfejden var der 9 Gaarde, som var Fæstere under Frørstrup, og hele Resten har næppe været Selvejere, da Kongen sikkert har haft Gaarde her. Kong Valdemars Jordebog viser, at Kongen dengang havde en temmelig stor, privat Indtægt af Hornshæreth og Skazstathæreth (Skads- og de 3 Hornerreder), idet de ydede 300 Å Sølvs, saa Kongen har haft en Del spredte, mindre Gaarde her paa Egnen.

1545—85 sker der 5 Mageskifter, der berører Gods i Lunde Sogn; selv om Kongen nok faar nogle Gaarde her, afhænder han dog endnu flere, ialt afhænder han 6 og modtager 4 $\frac{1}{2}$

¹⁾ Heise: Fam. Rosenkr. II.

²⁾ O. Nielsen efl. Saml. i Stednavneudv.

1599 affattedes et Stiftsregister¹⁾ over Ejerne i hvert Sogn:
Lunde Sogn.

Kronens til Riiber Stift,	Gaarde	10.
	Bol	3.
Adelens Gaarde		14.
Bol		5.

Summa: 24 Gaarde, 8 Bol; Decimanter²⁾ 50.

Grunden til, at der er flere Tiendeydere end Ejendomme, er denne, at adskillige Ejendomme beboedes og blev drevet i Fællesskab af flere Familier. Det kunde se ud til, at der slet ingen Selvejere var, der har dog ialt Fald været en (se Dybvadsgaard); men Ejendommen er opført sammen med Kronens i Stiftsregnskabet, forøvrigt var der ikke stor Forskel paa Selvejernes og Kronbøndernes Stilling. I det hele taget har det været en ret god Tid, indtil Kristian IV.s Krige og Svenskekrigene vender Bladet og indleder den Nedgangstid, der i Stavnsbaandstiden blev den mørkeste, som den danske Bonde har oplevet.

Kronen fortsætter Mageskifterne; til 1647 er der endvidere foretaget 5 Handeler. Kongen har modtaget 4 Gaarde, men afhændet 7 og 6 Bol, alle til Frøstrup. Matriklen 1661 viser, at han kun har 6 Gaarde i Sognet. Matr. 1664 viser det samme, dog er 3 af Gaardene nu udlagt til Ribe Hospital. Der fortsættes stadig i samme Spor. Saa 1681 ejer Kronen ingen Ejendomme i Sognet. De sidste, 4 Hel- og 2 Halvgaarde, blev 1680 udlagt til Ryttergods³⁾.

1661 er her 20 Hel- og 2 Halvgaarde, 10 Bol, 4 Huse. 1688: 28 Gaarde, 7 Bol, 6 Huse.

Selvfølgelig havde Frøstrupgaard efterhaanden faaet mere og mere af Sognets Bøndergods. 1661 havde den over Halvdelen, 1688 endnu mere, særlig efter 1700 kom der meget under Frøstrup, saa Skødet 1766 viser, at næsten alt Bøndergodset

¹⁾ Landsarkivet.

²⁾ Tiendeydere.

³⁾ I Outrup var der endnu mere Ryttergods; ved Kirken der fandtes Ekser-serpladsen med Træhesten. Paa den store, nordiske Krigs Tid viste denne Ordning ubrugelig, og efter 1717 blev det helt omordnet af en Kommission.

i Sognet hørte der under. Det var vist først efter 1700, at Hove-riet kom til at spille nogen Rolle for Bønderne her. Før ser man det ikke omtale, med mindre man vil betragte Ydelsen af Skovvogne som Hoveri. Men efter 1700 udvidedes Herregaardens Jorder stærkt, Frøstrup By lagdes til, og der krævedes mere Arbejdskraft. Det er vist ved samme Tid, at Landgilden forandres. Sammenlign Matriklen opført under de enkelte Byer med Skødet 1766! De, der boede længst borte, som Fæsterne udensogns, ydede ikke Hoveri, Fæsteren i Høllet og Lundager gjorde det heller ikke; men de svarede mere Landgilde, hvad de ogsaa nok kunde staa sig ved. Landgilden af hovfrit Gods regnedes her for 2 à 3 Dl. pr. Td. Hartkorn, men af Hovgods kun 9 $\frac{1}{2}$ pr. Td.¹⁾. Nogle af de, der boede nærmest ved Gaarden, var Ugedagstjenere og skulde visse Dage hver Uge arbejde for Herremanden. Det var fattige Folk, Smaahusmænd. Et Hus i Sdr. Sig skulde gøre 2 Dages Arbejde ugentlig, et Hus i Skjedsbøl 1, Snittrup 3, Naabjerg 2, Hundstoft 2.

Den Mand, der ledede Arbejdet, var Ridefogden, han var ikke vel set: »Bondesøn, Bondeplager«. »En ærlig Foged er saa sjælden en Fugl som Ravnene, naar hun er hvid«. I Nebel Kirke findes en Ligsten over Chr. Madsen af Sædding, Ridefoged paa Frøstrup; men ellers kender vi intet til dem, eller hvorledes de har været.

Omkring 1747 har Bønderne haft en svær Tid med meget Ekstraarbejde, da Herregaarden blev ombygget; i Skolefundatsen fra samme Tid tales der om Lunde Sogns »Ringe Beskaffenhed og dend arme Almues Fattige Vilkaar og Lejlighed.« Man maa dog betænke, at Udtalelsen kan være fremkommen af samme Grund som de Talemaader, man undertiden kan høre nu, naar Skattelisten skal udfyldes. Alligevel har vi maaske ondt ved at gøre os rigtig klart, hvilken fattig og streng Tid det var, med smaa Indtægter, Stavnsbaand, Kvægpest o. a. Ulykker. Men det har næppe været saa slemt her, som i andre Dele af Landet. »Danske Atlas« siger 1769: »Bønderne i disse Egne ere gemeenligen skikkelige, ædrue, fredelige og duelige Folk. Deres Tilstand har paa en 30 Aars Tid meget forbedret sig; thi Eierne have dels selv været nærværende, dels ladet sig nøje med taalelige Fæster,

¹⁾ Danske Atlas.

skaanet dem i Ekstraarbejd, givet dem Delation i rette Tid og gierne conserveret Børnene ved Stederne efter Forældrene, saa Bøndergaardene i denne Egn, med Herskabernes Tilladelse, ere blevne som en Art af smaa Stamhuse, som altid efter Faderens Disposition bliver hos et af Børnene, hvilken han holder bedst skikket dertil, enten Søn eller Dotter, til Understøttelse for de andre Søsken, hvorved Forældrene og betinger sig en Aftægt paa Alderdommen. De andre Børn faar noget vist i Penge, som imod nogen aarlig Villighed bliver staaende hos den, som beholder Gaarden, og Døttrene faar desforuden en Seng, en Kiste m. videre.« Dog maa man huske, at Forfatteren Pontoppidan er Optimist, og at hans Skildring maa ses i Forhold til Tilstanden andre Steder.

Efter Enevældens Indførelse blev den første Matrikelsskat paalagt, der maatte skaffes Penge i den tomme Statskasse. ^{81/6} 1661 befales det Lensmænd og Præster at gaa Sognene rundt og optegne Ejere, Landgilde og Udsæd. Allerede et Par Maaneder efter nedsættes en anden Kommission, der her forfattede Matriklen 1661; men da Bondens Interesser ikke var tilstrækkeligt varetagne, kom en ny 1664; denne var heller ikke retfærdig, og saa kom da den store Landmaalingsmatrikel af 1688; i Landsarkivet findes et Forarbejde fra 1681. I det følgende vil der ofte blive henvist til disse. Den »ny« Matrikel udkom 1844.

Ved den første Folketælling 1769 havde Lunde og Outrup 760 Indb., Nebel og Lydom 551, Ho og Oksby 856. I Outrup var der nogle flere Tiendeydere end i Lunde og vel ogsaa nogle flere Indbyggere.

Indbyggerantallet i Lunde Sogn 1801: 503, 1840: 586, 1860: 652, 1890: 698, 1901: 782, 1911: 950, 1916: 1004, 1921: 1059.

Lunde By.

Første Gang Lunde nævnes, har Stednavnet samme Form som nu, Ribe Oldemor 1325: Lunde. Det udtales: lu'ænd (langt u uden Stød). Man maa deraf slutte, at Byen er bleven anlagt ved en Lund eller nogle Lunde.

Hvornaar det er sket, kan ikke siges; men det, at den er Kirkeby og har givet Sognet Navn, giver den en vis Ælde. Det

var ret almindeligt, at kristne Kirker blev direkte Fortsættere af Hedningetempler og hedenske Offersteder; da Kristendommen fik Magt i Sindene, kunde den lade Gudsdyrkelsen blive knyttet til det gamle Kultussted, og tit var dette en Offerlund. Det ligger da nær at *formode*, at Byens Oprindelse strækker sig helt tilbage i den hedenske Tid, maaske saa langt, at den bliver en af de ældste Byer, som fremstod, da et forandret Jordbrug efter Hjulplovens Fremkomst fik Folk til at slutte sig sammen i Landsbyer.

I Oldtiden var vort Land langt skovrigere end nu; her har dog i Bronzealderen været en Del aabne Pletter. Men Stednavnene viser tydeligt nok, at der længere ned i Tiden har været Lunde; det fremgaar ogsaa af Bemærkninger i Matriklerne. Mat. 1661 siger saaledes, at Nørtarp bl. a. skal yde 2 Skovsvin og Langsig 1 Skovsvin. Skovsvin var netop Svin, som havde gaaet paa Olden i Skovene. Samme Mat. siger, at Fæsteren i Frøstrup bl. a. skal yde 1 Skovvogn, ligeledes Ø. Kastkjær, 1664 nævner Mat. tillige 1 Skovvogn fra Langsig. Det var en Vogn, Bonden skulde stille med for at hente Træ fra Skoven til Herremanden. Ogsaa en Bemærkning i »Lib. dat.« 1737 viser hen til Skov her i Sognet, da opføres nemlig som hørende til Embedet »Frie Ildebrand og Olden«; men det er betegnende nok skrevet sidst og med mindre Skrift end det øvrige, og desuden ser man, at Præsten har akkorderet sig til »6 Dags Tørveslet paa Frøstrup Hede«, saa der har nok ikke været noget at faa i Skovene af den gode Grnd, at der ingen Skov var dengang. De var da forsvundne. Da »Danske Atlas« blev skrevet 1769 var der ingen Skove i Riberhus Amt, udover hvad der nu er. Og den, der nu færdes her og ser bort fra de nye Naaletræsplantninger, kan næsten tro, at Navnet er Parodi paa dette træfattige Sogn.

Folks meningsløse Hugning Brænde til Teglovne, Kulmiler, Saltsydning og maaske Jernudsmeltning af Myremalm samt Vestenvind og Oldensvin har gjort det af med Skovene. Antagelig er den sidste lille Rest forsvundet her i det 16. Aarhundrede, thi 1579 har V. Herreds Bønder besværet sig over, at de skulde give Oldensvin, naar der ikke var Olden¹⁾. Hvis de føromtalte

¹⁾ Jyske Reg. ^{27/11} 1579.

Smaatuer paa J. Jepsens Hede viser sig at være Rodvælder, vil de være de sidste synlige Minder om den Skov, som gav Lunde Navn. De vil da være Gravtuer over Skoven, som her faldt.

Lunde By bestaar nu af 3 Dele: Stationsbyen, Kirkebyen og Gamle Lunde. De to førstnævnte er nok de folkerigeste, men kun faa Aar gamle; de taaler i den Henseende ingen Sammenligning med det gamle Lunde, der beskedent trækker sig tilbage ved Englavningen Vest for Kirken¹⁾.

1502 hørte 2 Gaarde i Lunde By under Frøstrup. 1580 faar Kongen 2 Gaarde i Mageskifte af Mette Munk til Stubbergaard. 1647 faar Frøstrup ved Mageskifte med Kongen 1 Gaard og 2 Bol med tilhørende Gadehuse. Mat. 1661 giver følgende Billede:

1 Gaard. Ejer: Frøstrupgaard. Fæster: Las Eskesen.

Udsæd: 4 Td. Rug, 1 $\frac{1}{2}$ Ørte²⁾ Byg, 1 Td. Havre, 1 Skp. Boghvede. 30 Læs Hø. Landgilde: 1 $\frac{1}{2}$ Helmis³⁾, 1 $\frac{1}{2}$ Volmis⁴⁾, 1 Ørte Byg, 1 $\frac{1}{2}$ $\frac{1}{2}$ Smør Ribevægt, 1 Svin, 1 Faar. 6 Heste Gæsteri (5 $\frac{1}{2}$). Hartk.: 4 Td, 3 $\frac{1}{2}$ Skp., 2 Alb.

Af Lunde Kirkes Ejendom, som bruges under forne Gaard, skyldes aarlig til Kirken 1 $\frac{1}{2}$ Ørte Rug, 1 $\frac{1}{2}$ Ørte Byg. Hartk.: 4 Td., 1 Skp.

Forne Las Eskesen af et Bol, han bruger.

Udsæd: 1 Td. Rug, 1 Td. Byg, 1 Td. Havre, 3 Skp. Boghvede. 10 Læs Hø. Landgilde: 1 Ørte Rug, 1 Ørte Byg, 1 Svin, 1 Fænød, 1 Faar, 1 Gaas, 2 Høns. Hartk.: 4 Td., 2 Skp.

1 Gaard. Ejer: Welb. Margrethe Kruse.

Fæster: Endnu forne Las Eskesen aff en Gaardtz Ejendomb.

Udsæd: 3 $\frac{1}{2}$ Td. Rug, 1 $\frac{1}{2}$ Td. Byg, 1 Td. Havre, 1 Skp. Boghvede. 24 Læs Hø. Landgilde: 1 $\frac{1}{2}$ Ørte Rug, 1 $\frac{1}{2}$ Ørte Byg, 2 Rdl. Hartk.: 6 $\frac{1}{2}$ Td., 2 Skp., 1 Fk., 1 Ott.

$\frac{1}{2}$ Gaard. Ejer: Frøstrup. Fæster: Therkel Clausen.

Udsæd: 16 Skp. Rug, 12 Skp. Byg, 1 Skp. Boghvede. 10 Læs Hø. Landgilde: 1 Ørte Rug, 1 Ørte Byg, 1 Svin, 1 Fænød, $\frac{1}{2}$ Rd. Gæsteri. Hartk.: 3 $\frac{1}{2}$ Td., 2 Fk.

¹⁾ De gamle Byer ligger alm. ved en Eng eller Lavning.

²⁾ 1 Ørte Rug = 10 Skp.; 1 Ørte Byg = 12 Skp.; 1 Ørte Havre = 20 Skp.

³⁾ Alle Helgensdag, 1. Nov.

⁴⁾ Valborgsdag, 1. Maj.

1 Bol. Ejør: Frøstrup. Fæster: Anne Lorentsdatter.

Udsæd: 8 Skp. Rug, 4 Skp. Byg. 6 Læs Hø. Landgilde: 1 Ørte Rug, 1 Ørte Byg, $\frac{1}{2}$ Svin, $\frac{1}{2}$ Faar. Hartk.: 3 Td., 1 Skp., 1 Fk., 1 Ott.

Under Gadehuse drives ingen Avl.

1 Hus. Hr. Niels til Lund Præstegaard. Beboer Chr. Jørgensen.

Afgift: 1 Skp. Rug, 1 Rixort. (Ikke ansat i Hartk.)

Las Eskesen har været en betydelig Mand, han nævnes ogsaa flere Gange i Tingbogen i forskellige Anliggender.

1665 mageskifter Erik Krag til Bramming bl. a. 1 Gaard¹⁾ i Lunde, som Ribe Kapitel faar, 1681 har Frøstrupgaard $\frac{1}{2}$ Gaard, 1 Bol, 1 Gadehus. Laurids Belovs Børn ejer 1 Gaard, Raadmand L. Hansen, Ribe, 1 Gaard, et øde Bol tilhører Ribe Domkirke²⁾. 1688 er det ogsaa øde; ialt er der da 3 Gaarde, 2 Bol og 3 Gadehuse. Den ene Gaard ejes endnu af en Ripenser, de andre 2 og Gadehusene hører under Frøstrup. 1766 hører der 2 Bol og 2 Huse under Frøstrup, det ene beboes af en Gefreider. 1777 skøder Ribe Domkirke sin Ejendom til Jens Mikkelsen³⁾, men dog opføres han 1787 som Tjener til Domkirken, saa Handelen blev ikke til noget.

Ved Rosenvinges Auktion køber Boelsmændene deres Ejendomme. De øvrige købte deres under eller kort efter Udskiftningen.

Denne tog sin Begyndelse 1786, da Landinspektør Daniel Wessenberg, N. Bjært, foretog en Opmaaling og Taksering af Markerne. Derefter samledes Landvæsenkommissionen med Bymændene og Proprietærene for at lægge Udskiftningsplanen. Kommissionen bestod af: Amtmand Urne, Herredsfoged Hans Varthoe, Roest Møllegaard, og Kancelliraad Øllgaard; i Stedet for den første og sidste mødte Hans Kaalhauge, Ribe, og Hans Kruse, Lydomgaard. Mødet holdtes i Lunde Skolehus 8. Marts 1787. Da Wessenberg havde forklaret Kortet og Taksationen, og denne af »Ejere og Beboerne var overvejet, befandttest det, at ikke nogen Udskiftning til nogen ret Nytte eller Fordel kan ske, med mindre en af Byens Beboere udflytter til Agermarkens

¹⁾ Kronens Skøder. II.

²⁾ Matriklen.

³⁾ Skøde- og Pantebog, Viborg.

nordøstre Hjørne for der at faa sin Agerjord, Hede og Fæled i et Stykke og sin Eng efter Beqvemmelighed, hvilken Udflytning Selveeren Chr. Sørensen erklærede at ville paatage sig, naar hannem maatte forundes en passende Bygningshielp af det højkongelige Rentekammer og nogen Hielp og Kørsel og Haandgivning af Bymændene, som derved faar Lettelse i deres Jordbrug, da Vejen til deres Andel af Byens Mark bliver mindre.« Bygningerne var 28 Fag, hvorfor der anbefaledes ham mindst 80 Rdl. i Bygningshjælp. Udflytteren byggede paa nogle Agre, der gik ud i Heden, og som paa Bykortet kaldes »Hollerne«, og derefter fik Gaarden Navn, den hedder endnu i daglig Tale »Haaler« (langt å). Præsterne opfatter det i Betydning: Haler, saaledes skrives det i Kirkebogen, og det er vist ogsaa rigtigt, da Agrene vel har været nogle Haler, som har strakt sig ind i Heden¹⁾. Senere blev Navnet forandret til Halager.

Udflytterens Mark gik mod Syd til Frøstrupvejen, Vest for Marken anlagdes en ny Vej, den hvorom Kirkebyen er vokset op.

Præstegaardens Andel blev udlagt til Syd for Udflytterens, ved Vestsiden anlagdes den nuværende Lundtangvej.

Dernæst udlagdes Jord til de 2 Beboere i Østerkastkjær, som var i Fællig med Lunde. Efter at de tilstødende Byer havde faaet Vederlag for Agre, de ejede paa Lunde Mark, udlagdes Agerjorden vestfra til Bymændene. Først fik de 3 Bolsmænd paa Lunde Bol²⁾ hver sin Mark i et Stykke. Ind over Markerne gik paa Kryds og tværs nogle gamle Veje, nu afsattes den ny Kastkjær- eller Nebelvej, og de gamle afskaffedes undtagen Lundager Vase. De øvrige Bolsmænd fik hver især Marken i een Lod, Gaardmændene derimod i 2, dog fik No. 1 det i eet Stykke. »Den Del af Agerjorden, som er besaaed med Rug, høster enhver, som han har saaed, og tilkommende Aar bruger den Del han med første Kierv Rug nu har besaad, videre befatter sig ingen med Jord i en andens Lod, men forsyner sig selv med Jord til Bygsæd i sin egen Lod.« Til Slut udskiftedes Engene og Heden.

Samme Aar foretog Wessenberg Inddelingen. Den specielle

¹⁾ Der er dog den Vanskelighed ved Tydningen, at Hale, paa Dialekten her: hå.l, i Flertal hedder: halør og ikke hå.lør.

²⁾ Bolet var opr. kun een Ejendom.

Deling mellem Ø. Kastkærbeboerne blev dog udført af deres Husbond Søren Spangsberg.

I de følgende Aar indkom der nogle Klager over Udskiftningen, hvorfor der holdtes et nyt Aastedsmøde 1791. En af Bolsmændene paa Lunde Bol havde 1768 købt sin Ejendom og dernæst solgt den største Del af sit Hartkorn til Naboerne, men angaaende Part i Fælleden herskede der Uklarhed; »saa længe Lunde By har hidtil lagt i Fællig, har hver Mand brugt den Fælligjord i Flæng«; men nu da Fællesskabet blev ophævet, og Overdrevet udskiftet, fik det Betydning, hvem der skulde have den til Harkornet svarende Part deraf; den var bleven tillagt Sælgeren, derover klagedes af Køberne; man enedes om at dele ligeligt.

2 andre Klager angik Eng- og Hedevej, nye blev anvist. »Udflytteren klagede over Mangel i Hede og Fællig under Formening af, at han var fornærmet, som han mente kom af Taxationen.« Ved Inddelingen af Heden var noget blevet tilovers ved Touskjær, man klagede over, at Inspektøren havde givet Præsten det; nu fik Udflytteren det og var saa »fuldkommen fornøjet«. Den østligste Del af Byens Gadejord var ikke udskiftet; nu fik de 3 tilstødende Beboere hver $\frac{1}{3}$ deraf, imod at hver betalte 1 Mark til Lunde Bys almindelige Nytte hver Mortensdag. Denne Bestemmelse blev læst i V. Herreds Ting $17\frac{1}{2}$ 1796.

Nr.	Ejerne og Beboerne 1787:	Hartk.				
		Td.	Skp.	Fdk.	Alb.	
I	Lønborggaard, dette Aar solgt til Lundenæs	Laus Christensen, Gaardbesidder ...	5	1	1	0
II			Mette Jensdatter, Bolsbesidder	1	0	1
III	Selvejer Andreas Jensen Hansen, Bolsmand	0	5	1	0	
IV	Ribe Domkirke: Jens Michelsen, Bolsbesidder	1	1	2	0	
V	Selvejer Chr. Jensen, Gaardmand	3	0	0	0	
VI	Selvejer Chr. Sørensen, Gaardmand (Halager)	2	4	1	1	
VII	Selvejer Chresten Jensen Henneberg, Gaardmand	2	4	1	1	
VIII	Selvejer Kuskens Enke (Fr. Knudsen) Bolsmand	4	0	2		
IX	Selvejer Niels Fisker Sørensen, Bolsmand	4	0	$\frac{1}{2}$		
X	Selvejer Peder Christensen, Husejer				2	
XI	Selvejer Hans Christensen, Ø. Kastkær, Gaardm	3	2	1	0	
XII	Selvejer Hans Bork, Ø. Kastkær, Gaardmand	3	2	1	0	
XIII	Luntang Præstegaard					

I det gamle Fællesskabs Tid var den dyrkede Mark inddelt i 28 forskellige Marker eller Skifter, disse igen i et forskelligt Antal Agre; mellem disse var der gerne en Græsstrimmel til Skel; thi det var en stor Sjældenhed, at en Mand ejede 2 Agre, som laa sammen, selv om han ejede flere Agre i samme Skifte. Almindeligt havde man dog de fleste Agre i de nærmestliggende Skifter, saaledes havde kun de to Kastkjærmænd Agre i det derliggende Bierre Ager; men selvfølgelig havde de ikke nogle Agre samlet, men hver hveranden. Fordelingen var ordnet saa retfærdigt som muligt, man skulde have baade af den gode og onde Jord, derfor laa en Gaards Agre saa spredte. Trevangsbrug har der næppe været, men som før nævnt Græsmarksbrug. Fællesskabet var kun en Driftstvang; hver ejede nok sin Jord, men havde ikke fri Raadighed over den, med Undtagelse af den inddigede Toft, som laa tæt ved hver Ejendom. Som det vil ses af Kortet, laa Husene ud mod den indhegnede Gade, hvor Kreaturerne samledes om Morgenen, naar den fælles Hyrdetuede i sit Horn. Ved Gaden var der 4 Led for Vejene, der førte fra Byen. Den Vej, der førte mod Syd til Fælleden fra »æ Gaaed«, kaldes endnu »æ Drøwt«, Driften. Kortet viser, at Lunde Bol ikke har ligget ud til den fælles Gade.

Nedenstaaende gives en Oversigt over Jordfordelingen, og der nævnes hvor mange Agre i hver Mark, der hørte til Gaard No. 1 (Jens Jepsens nuværende), No. XI (Anders S. Andersen, Kastkjær) og Bolet No. IV (Knud Nielsen, Søren C. Hansen bor til Leje der).

Marknavnene	Antal Agre	Nr. I	Nr. XI	Nr. IV
Fidde Ager	8	3	0	0
Sønder Lundkier	3	0	0	0
Norder Lundkier	8	0	1	0
Hollerne	6	3	0	0
Jes Ager	8	3	1	0
Sønder Kierke Ager	17	5	3	1
Trøsdig Ager	10	1	0	1
Præste Ager	6	1	0	0
Baun	14	3	1	2
Norder Kierke Ager	15	1	4	1

Marknavnene	Antal Agre	Nr. I	Nr. XI	Nr. IV
Skimming	16	3 ¹ / ₂	1	1
Bløerne ? (noget utydeligt)	7	1	0	1
Haur Toft	10	1	0	1
Øster Lund Toft.....	15	1	2	1
(Den vestligste Mark).....	14	0	0	0
Stomperne.....	3	0	0	0
Heed Ager.....	3	0	0	0
Vingerne.....	6	3	0	0
Sønder Geile	16	0	5	1
Flod Støkke	5	1	0	0
Øster Langager	9	3	1 ¹ / ₂	0
Lang Ager	12	1	1	2
Sort Høy Ager.....	17	1	3	0
T ?? Ager (ulæseligt).....	7	0	1	1
Bierre Ager.....	7	0	3	0
Rerup Ager.....	6	0	0	1
Toft Ager.....	7	1	3	0
Støkkerne	14	0	6	0

Byens Mark var altsaa delt i 269 Stykker, der var af meget forskellig Størrelse. No. 1s Jord bestod af 37 adskilte Stykker No. XI af 36 og No. IV af 14. Hertil kom Andelen i Engene.

Engnavne	Antal Stykker	Nr. I	Nr. XI	Nr. IV
Tous Kier Enge.....	16	1	0	1
Præstens Lykke.....	1	0	0	0
Lund Lykke	6	2	0	0
Dam Enge	16	2	1	0
Rytter Enge	5	0	0	0
Jes Neb Enge.....	6	2	0	0
Kuskier Lykke.....	7	0	0	0
Bro Enge (noget af Kortet bortrevet).....	ca. 40	3	0	1
Nar Eng (i Kastkjær	3	0	2	0

Mat.-Nr.	1855 er Beboerne:	Hartk.			
		Td.	Skp.	Fdk.	Alb.
	<i>Ø. Kastkjær:</i>				
2a	N. C. Rasmussens Enke	3	1	3	1
3	Hans Hansen	3	5	3	1 ¹ / ₄
	<i>Lunde:</i>				
4	Niels Hansen	4	2	0	2
5	Søren Nielsen	2	2	1	0
6	Jens Jensen Henneberg	2	6	2	¹ / ₈
7	Niels Jensen, Halager	2	3	3	1 ⁵ / ₈
8	Niels Christensen Debel		7	2	¹ / ₂
9	Niels Jepsen	1	4	1	³ / ₄
10	Jakob S. Bollerup Jespersen		7	3	¹ / ₂
11	Hans Haar Christensen og Jens Henneberg		2	3	0
12	Hans Haar Christensen		5	2	¹ / ₄
13	Christen Nielsen		5	3	2 ¹ / ₃
14	Christen Christensen		4	0	0

1841 har alle Kastkjærbeboerne en fælles Lergrav i Lunde, ligeledes Lundeboerne, som ogsaa har en ikke skyldsæt Gadeplads.

Imod Øst og Syd strakte store Hededrag sig endnu til Kirken eller den gamle Bymark, og der gik endnu en Tid inden Udviklingen begyndte. 1884 kom Mejeriet og den ny Skole. Det var dog først fra 1892, at Byggeriet tog Fart i Kirkebyen, der byggedes af Smed Marius Hansen, Skrædder R. Rasksen, 1893 opførtes Lærerboligen, 94 byggede N. A. Lauridsen, og Forsamlingshuset opførtes. Købmand Bennedsen flyttede sin Forretning til Kirkebyen og begyndte Bageri i 97; 1902 byggede Tømrer Mortensen, 1905 nedsatte J. Poulsen sig som Murer, ogsaa i de følgende Aar byggedes Huse ved Frøstrupvejen og langs den ny Stationsvej.

1902 var Lunde Station nemlig bleven opført ca. 700 m Syd for Kirken, det var paa lav Hede eller Mosebund, men Lyngen forsvandt snart og gav Plads for en ny By. Pionereren blev Julius Sørensen. Samme Aar byggede han en 2-etages Bygning til Gæstgiveri og Butik og lod Lundtang Mølle flytte til Stationen. 1903 begyndte N. Nielsen Købmandsforretning og byggede 1906 eget Hus med Butik. 1905 købte Østergaard Møllen og

startede en Forretning i Bygningsartikler. 1904 begyndte C. Thomsen sin Smedeforretning, der udviklede sig til at blive et betydeligt Maskinværksted. Byggeriet fortsattes videre, 1908 kom Dyrslæge Moberg saaledes hertil.

Lundager.

Første Gang man ser Byen nævne er 1502 i Tingsvidnet til Søren Stygge, det skrives da Lundagher. En daglig Udtale er nu: lundør. Navnet betyder Byen paa nogle Agre ved Lunden. Lunden er længst forsvundet, nu er der forøvrigt en Del Naaleplantning, som Gaardejer Hans Laugesen begyndte at anlægge.

1502 ejede Frøstrupgaard 3 Gaarde, og det var vist hele Byen. De er senere kommet i Kongens Eje; for 1545 skøder han 3 Gaarde i Lundager til Hans Stygge, Holbekgaard. 1641 overlader Hennegaard 2 Gaarde til Kongen i Mageskifte.

Matriklen 1661 viser:

1 Gaard. Ejer: Kongen. Fæster: Las Eskesen.

Udsæd: 3½ Td. Rug, 16 Skp. Byg, 1 Td. Havre; 16 Læs Hø.
Landgilde: 2 Ørte Rug, 2 Ørte Byg, 1 Rdl. Gæsteri, 1 Svin,
1 Føenød. Hartk.: 6½ Td. = 325 Rdl.

1 Gaard. Ejer: Kongen. Fæstere: Niels Andersen og Chr. Jensen.

Udsæd: 3½ Td. Rug, 1½ Td. Byg, ½ Td. Havre; 10 Læs Hø.
Landgilde: 1½ Ørte Rug, 1½ Ørte Byg, 1 Svin, 1 Føenød,
1 Rd. Gæsteri. Hartk.: 5 Td., 1 Skp. = 261 Rdl. 1 Ort.

1 Bol. Ejer: Hennegaard. Fæstere: Lauge Pedersen og Chr. Jensen.

Udsæd: 2½ Td. Rug, 2½ Td. Byg, ½ Td. Havre; 14 Læs Hø.
Landgilde: 1 Td. Rug, 1 Td. Byg, 1 Svin.

1 Bol. Ejer: Hennegaard. Fæster: Maren Jepsdatter.

Udsæd: 12 Skp. Rug, 1 Skp. Byg. Landgilde ikke anført.
Hartk.: 6 Skp. = 37½ Rd.

1 Hus. Maren Clausdatter.

Uden Avl.

1 Bol. Ejer: Hennegaard, Hr. Niels og Kirken. Fæster: Frans Sørensen.

Udsæd: 1½ Td. Rug, 8 Skp. Byg, 2 Skp. Havre; 7 Læs Hø.

Landgilde: $\frac{1}{2}$ Td. Rug til Kirken, 3 Skp. til Hennegaard, 4 Skp. Byg til Præsten. Hartk.: $1\frac{1}{2}$ Td. = 75 Rd.

1664 ejer Kongen endnu de to Gaarde, dog er Las Eskesens fra Riberhus midlertidig udlagt til Ribe Hospital¹⁾. De øvrige Ejendomme har de samme Herrer, C. Jessens og L. Pedersens Bol kaldes nu en Gaard, og Landgilden er forhøjet til $1\frac{1}{2}$ Ørte Rug, $1\frac{1}{2}$ Ørte Byg, 1 Svin. Maren Jepsdatters Bol er overgaaet til Niels Jepsen og yder Landgilde: $1\frac{1}{2}$ Ørte Rug, $1\frac{1}{2}$ Ørte Byg²⁾. 1673 overlader Kongen den ene af Gaardene til Superintendenten, og 1680 blev den anden Ryttergods. Før 1681 har Hennegaard afhændet sin Gaard og Bol til Assessor Hugo Lente og Notarius G. Grøn. Gadehuset er »Welfornemme N. Nielsens Tjener«, 1688 har Søviggaard disse 3 Ejendomme. Dog er Gadehuset nu et Bol. Af Kirkebolet har Søviggaard faaet den Part, der tidligere tilhørte Henne. 1766 hører 1 Gaard under Frøstrup, 1770 sælger Rosenvinge 2 Gaarde til Gjertrud Bundesen, Enke effer R. Bundesen, Søvig.

Lundager blev udskiftet samtidig med Lunde. 1804 nævnes i Fatigprotokollen 4 større Ejendomme, som ejes af Peder Kristensen, Hans Christensen, Jacob Lauridsen og Laust Pedersen, samt 3 mindre, der ejedes af Chr. Madsen, Berthel Sørensen, Jens Jensen.

Mat. Nr.	1855 er Ejere:	Hartk.			
		Td.	Skp.	Fdk.	Alb.
1	Laust Pedersen	3	7	2	$\frac{3}{4}$
2	Peder Nielsen	3	7	1	1
3a	Chr. Christensen	2	2	3	$1\frac{3}{4}$
3b	Chr. Hansen		4	3	2
3c	Hans Sørensen		4	1	0
4	Hans Hansen		4	1	$1\frac{1}{2}$
5	Eske C. Nielsen	2	4	2	$\frac{1}{2}$
6	Niels Christensen	1	4	0	$1\frac{1}{4}$
7	Thomas Jensen	3	3	3	$1\frac{1}{2}$
8	Niels Heinrichsen Høi	3	1	1	$\frac{1}{2}$

¹⁾ Kongen havde belønnet Feltherren Hans Schack ved at give ham Grevskabet Schackenborg; til dettes Oprettelse var der taget en Del Gods fra Hospitalet, Bispen m. fl., hvorfor de fik andet i Vederlag; den endelige Ordning kom 1673.

²⁾ Matk. 1664.

Kastkjær.

Stednavnet Kastkjær, 1502: Kastkier giver ingen paalidelige Oplysninger om Byens Grundlæggelse, Ordets sidste Led Kær viser hen til Engen Nord for Byen, Oprindelig betød Kiar kratbegroet, sumpet Jordsmon. Ordets første Led kan betegne et lille, lavt opkastet Skeldige og det inddigede Stykke Jord eller en stor Grøft, Kanal. Et af disse Arbejder maa være bleven udført i Kæret, hvorpaa Byen er blevet anlagt og har faaet Navn derefter. Den var delt i Vester-, Midter- og Østerkastkjær, og hver Del bestod oprindelig kun af en Gaard. Østerkastkjær-gaard kom under Frøstrup 1502. 1620 ejer Gunde Lange til Bredning og Erik Juel til Hundsbek 1 Gaard i Kastkjær, der skal synes sammen med andet Gods i Anledning af et Mageskifte med Kronen. 1641 faar Kongen i Mageskifte fra Henne-gaard 1 Gaard i Kastkjær. 1647 kommer V. Kastkjær under Frøstrup fra Ribe Kapitel, paa hvis Vegne Kongen handler.

Mat. 1661:

1 Gaard (Ø. Kastkjær). Ejer: Frøstrup. Fæster: Thomis Thøstesen.

Udsæd: 5 Td. Rug, 16 Skp. Byg, $1\frac{1}{2}$ Skp. Boghvede; 20 Læs Hø. Landgilde: 2 Ørte Rug, 2 Ørte Byg, 1 Svin, 1 Fænenød, 1 Skovvogn, 1 Rd. Gæsteri. Hartk. 7 Td. = 350 Rdl.

1 Gaard (V. Kastkjær). Ejer: Frøstrup. Fæster: Oluf Nielsen.

Udsæd: 4 Td. Rug, 2 Td. Byg, $2\frac{1}{2}$ Td. Havre, 2 Td. Boghvede; 30 Læs Hø. Landgilde: 2 Ørte Rug, 2 Ørte Byg, 1 Svin, 1 Ø Smør, 1 Gaas, 2 Høns, 1 Rd. Gæsteri. Hartk.: 7 Td., 3 Skp., 1 Fk., 1 Alb. = $371\frac{1}{2}$ Rd., 8 Sk., 1 Ort.

1 Gaard (Midter Kastkjær). »Kgl. Mag. Tjønner Christen Pedersen«.

Udsæd: 4 Td. Rug, 2 Td. Byg, 1 Td. Havre; 16 Læs Hø. Landgilde: 2 Ørte Rug, $\frac{1}{2}$ Ørte Byg. Hartk.: 3 Td., 2 Skp. = $162\frac{1}{2}$ Rd.

1680 udlægges M. Kastkjær til Ryttergods. Ved dettes Salg under Omordningen er den vist købt af Frøstrup. 1766 er den der sammen med de andre Kastkjærgaarde. $\frac{19}{6}$ 1769 skøder Rosenvinge en Gaard i M. Kastkjær til Niels Thomsen, Aaret efter sælges de 2 i Ø. Kastkjær til S. C. Spangsberg; ved den Tid er hver Gaard bleven delt i 2 lige store, den ny Gaards

Bygninger laa ganske tæt ved den gamle. Saaledes fremtræder de ved Udskiftningen i 1786. Ø. Kastkjær var i Fællig med Lunde og blev udskiftet sammen med den. M. og V. Kastkjær udgjorde et Fællesskab for sig.

Ejerne er:

Nr. I	Lars Mathiesen. M. Kastkjær,	2 Td.	7 Skp.	2 Fdk.	$\frac{1}{2}$ Alb.
› II	Niels Larsen do.	2	- 7	- 2	- $\frac{1}{2}$ -
› III	Christen Christensen, V. Kastkjær	4	- 3	- 0	- $2\frac{1}{2}$ -
› IV	Niels Christensen do.	4	- 3	- 0	- $2\frac{1}{2}$ -

Jorden var delt i 13 Skifter eller Marker med ialt 148 Stykker. Af Marken nærmest M. Kastkjær havde disse 2 Gaarde skiftevis hveranden Ager. Ligeledes havde V. Kastkjær Agrene delt paa de Marker, der laa den nærmest. De øvrige Marker var delt mellem alle 4 Gaarde, og desuden hørte enkelte Agre til Lunde; men i samme Mark havde en Gaard ikke 2 Agre, som laa sammen. Fordelingen var saaledes:

Syd for Lunde—N. Nebel Vejen østfra:

Sønder Ager: I 3 Agre, II 3 Agre.

Tornbusk Ager: I 7, II 8, VI¹⁾ 1, VII¹⁾ 1.

Bred Ager: I $2\frac{1}{2}$, II $2\frac{1}{2}$, III 3, IV 4, VII 1.

Høy Røg Ager: III 5, IV 6, VIII 1.

Gammel Ager: I $2\frac{1}{2}$, II $2\frac{1}{2}$, III $6\frac{2}{3}$, IV $7\frac{2}{3}$.

I Heden Vest derfor laa nogle Agre, der ikke er henført. Nord for Vejen, østfra:

Høy Ager: 10 Stk. Vist ligelig delt mellem I og II.

Flod Ager: 8 Stk., I og II hveranden.

Lang Ager: I $4\frac{1}{2}$, II $4\frac{1}{2}$, VII 1.

Skimming: I 1, II 2, III 4, IV 5, V 1, VI 1.

Vingerne: I 1, II 1, VIII 1, III $6\frac{1}{2}$, IV $6\frac{1}{2}$.

Umiddelbart Vest for laa Stykkerne ind i Heden. 6 Agre, hvoraf III og IV havde hveranden, sikkert Hedejord, som de 2 Gaarde nylig havde opdyrket. Syd for laa Søndertoft III 7, IV 6. Vest for M. Kastkjær laa Gadstykker, 3 Agre tilhørende I og II. Nord for Gaardene laa inddigede Tofter ned mod Engen. Kastkjær Eng var inddiget saavel som Tyrhaven. Lidt

¹⁾ Gaarde i Lunde.

Nord for M. Kastkjær laa Gadekæret. Uden om det hele fandtes Hede og Grønning i Fællig.

Udskiftningen foretoges i 2 Tempi. Agermarken blev opmaalt og udskiftet af Wessenberg 1787. Men Hede og Forte skiftedes først 1791 efter Forslag af Beboerne, og det synes, at de ogsaa selv har udført Inddelingen.

1855 er Ejerne:

Mat. Nr. 1	Chr. Mathiesen	2	Td.	5	Skp.	2	Fdk.	2 ¹ / ₄	Alb.
›	›	2 Peder Thjelle Nielsen	3	-	5	-	3	-	0	-
›	›	3 Chr. Hermansen	3	-	4	-	0	-	0	-
›	›	4 Niels P. Nielsen	4	-	1	-	1	-	1 ¹ / ₄	-

Tarp.

Tarp bestaar af 2 Byer, Søndertarp og Nørtarp, men gennem Tiderne træffer man følgende Navne: Tarp, Nørtarp, Lundtarp, Søndertarp og Karlsgaarde.

Tidligst 1486 forekommer kun Benævnelsen Tarp, ligeledes 1502 og 1508; 1580 Torp, der er den oprindelige Form. Byen er nok udflyttet fra Lunde kort før Valdemarstiden og kun bleven kaldt Torp eller Lundetorp. Dernæst er der blevet bygget en Gaard længere mod Nord, Nørtarp, som nævnes første Gang 1583. Endnu 1661 nævnes kun Tarp og Nørtarp; men 1665 er der Tale om Syndertarp. Det er den sydlige Del af det gamle Tarp; S. Tarp bestod af 1 Gaard, 1 Bol og 1 Hus. Den nordlige Del 1 Gaard — der langt senere kaldes Karlsgaard — benævnes 1688—1766 Lundtarp¹⁾

I Tarp, siger Sagnet, har der i gamle Dage ligget en Herregaard, Karlsgaard. Chr. Nielsen har paa sin Mark opløjet nogle gamle Mursten, hvor den skal have ligget; dette har altsaa været af det gamle Lundtarp; men den har aldrig været en Herregaard. I det hele taget er Navnet Karlsgaard kun ca. 100 Aar gammelt og skyldes sikkert Navnet paa en Familie, som da boede der.

Et andet Sagn siger, at Tarp før hørte til Lydom Sogn, og naar Beboerne skulde til Kirke, maatte de drage over en Indsænkning, der nu er Eng, men da Mose. Engang ved et Bryllup

¹⁾ P. A. Pedersens og C. Niensens nuv. Ejendomme.

sank Bruden med Heste og Vogn ned i Mosen, hvorfor Byen lagdes til Lunde. Endnu 1866 vilde man paavise den aflagte Vej¹⁾. Det er næppe andet end et lokaliseret Vandresagn, da alle Kilder anfører Tarp som hørende til Lunde Sogn.

I Tarp levede der kort efter Reformationen en af Danmarks betydeligste Bondekunstnere inden for Billedsnidernes Kreds, nemlig Mikkel Tuesen. Under den ved Reformationen frembrydende ny Kunstretning, Renæssancen, udformedes her i Vestjylland en særlig Overgangsform, kaldet Ribeegnens Gruppe, der ikke blot er den største af Overgangsstilens Grupper, men ogsaa den, hvis danske Karakter er mest fremtrædende. Ribe By var Kunststartens Hjemsted, og i et af dens Værksteder har Mikkel Tuesen gaaet i Lære; der udviklede sig et særskilt vestjysk Foldeornament (se Stolestaderne i Lunde Kirke!); men man gik ogsaa i Lag med Akantusornamentet. Chr. Aksel Jensen skriver i »Danmarks Snedkere og Billedsneidere«: »Paa Mikkel Tusesens Arbejder i Nr. Nebel Kirke har den trængt Foldeornamentet ned paa underordnede Pladser og fylder Prædikestolens og Stolestadernes Felter. Netop hans Snitværker giver en Forestilling om, hvorledes Bondekunstnerens grove Haand har behandlet det fine Bladværk. Det bliver kantet og fladt, tungt og gnidret, men alligevel er der en sprælsk Opfindsomhed i de idelige Variationer af Planteslyngene.« — Ja, kommer man ind i Nebel Kirke og ser paa hans Arbejde fra 1576, vil man netop beundre denne sprælske Opfindsomhed og hans Behandling af Huljernet, saa man synes det er med berettiget Stolthed, det klinger fra en af Staderne: »Meckel Tusen i Tarp gjord disse Skamel sjelanden i 26 u.«

1580 faar Kongen i Mageskifte af Mette Munk bl. a. 1 Gaard i Tarp, det var Lundtarp, som han beholder til 1680. 1580 har Kongen ejet hele Tarp; men 1583 faar Kr. Vind til Lydom 1 Gaard, kaldet Nørretorp.

Mat. 1661.

1 Gaard (Lundtarp). Kgl. May. Tjener Chr. Madsen.

Udsæd: 8 Ørte Rug, 2 Ørte Byg, 4 Skp. Boghvede; 20 Læs Hø. Landgilde 1 ½ Helmis, 1 ½ Volmis, 1 Ørte Rug, 1 ½ ₤ Smør, 1 Svin, 1 Faar, 6 Heste Gæsteri (5 ½).

¹⁾ Danske Saml. II.

Hartkorn 4 Td., $1\frac{1}{2}$ Skp., 2 Alb. = 210 Rdl. $1\frac{1}{2}$ Ort 4 Sk.
Af 1 Stk. Eng i Bork Marsk 1 Ørte Rug = 1 Td., 2 Skp. Hartk.
Denne forne Gaard nyder Herredsfogden fri for sin Bestilling.

1 Hus. Christen Jørgensen, Seding.

Udsæd: 6 Skp. Rug, $1\frac{1}{2}$ Skp. Byg (ikke ansat).

1 Gaard. Ejer: Fra Kronen til Frøstrup.

Fæstere: Michel Nielsen, Niels Sørensen.

Udsæd: $4\frac{1}{2}$ Td. Rug, 20 Skp. Byg; 20 Læs Hø. Landgilde:
1 $\frac{1}{2}$ Helmis, 1 $\frac{1}{2}$ Volmis, 1 Ørte Rug, $\frac{1}{2}$ Ørte Byg, 1 $\frac{1}{2}$ Smør,
1 Faar, 8 Heste Gæsteri. ($6\frac{1}{2}$ $\frac{1}{2}$ 2 Sk. 2 Alb.).

Hartkorn $6\frac{1}{2}$ Td., $2\frac{1}{2}$ Skp., 2 Alb. = $341\frac{1}{2}$ Rd. 16 Sk.

1 Bol. Ejer: Fra Kronen til Frøstrup. Fæster: Thamis Pedersen.

Udsæd: 12 Skp. Rug, 6 Skp. Byg; 8 Læs Hø. Landgilde:
1 Ørte Rug, 1 Ørte Byg, 1 Svin, 1 Fænød, 1 Faar, 1 Gaas,
2 Høns.

Hartkorn 4 Tdr., 2 Skp. = $212\frac{1}{2}$ Rd.

1 Gaard (Nørtarp). Ejer: Velb. Jomfru Anne og Hr. Lange til Lydomgaard. Fæstere: Hans Nielsen, Jens Hansen, Christen Stønsen, Eske Eysen, Maren Tuesdatter.

Udsæd: 17 Td. Rug, 4 Td. Byg; 10 Læs Hø, Landgilde: 6
Td. Rug, 6 $\frac{1}{2}$ Smør, 2 Skovsvin, 2 Fænød, 2 Gæs.

Hartkorn: 14 Td., 1 Skp., 1 Fk., 1 Alb. = 708 Rd., 1 Ort
og 8 Sk.

1664 hører Nørtarp under Frøstrup. 1665 afstaar Erik Krag til Bramming Bolet i S. Tarp til Ribe Domkapitel, det kaldes ganske vist en Gaard. 1680 blev det udlagt til Ryttergods sammen med Lundtarp. 1688 ejes Nørtarp af Frans Jensen, Jandrup og var da Sognets største Bondegaard, Hartkorn 16 Td., 7 Skp., 2 Alb. Ved Ryttergodsets Salg har Frøstrup købt det, saa 1766 ejer den hele Søndertarp og Lundtarp. En Vej over Heden mod Skjedsbøl—Frøstrup kaldes endnu »æ Hovvej« og stammer vel fra den Tid. Danske Atlas nævner 1769: »Synder Torp Bye. Nørre Torp Bye«. Da maa Nørtorp, der før blev drevet af flere Fæstere i Fællesskab, være bleven delt mellem disse i 4 Gaarde. Nu var Tiden kommet, da man her som i Kastkjær og Dybvadsgaard bryder den gamle indviklede Or-

den med at bo i samme og delvis drive samme Gaard under et. Det har ogsaa tit været ubehageligt!

Sønder- og Nørtarp udskiftedes 1794 samtidig med Lundtang og Dybvadsgaarde.

1803 nævnes følgende Beboere i Nørtarp: Chr. Frandsen, Chr. Hansen, Hans Nielsen, Jep Thomsen. Søndertarp: Søren Sørensen, Jens Thuesen, Chr. Nielsen, N. Mikkelsen, Chr. Christensen, Peder Lauridsen, Carl Gregersen.

Omkring 1816 stiftedes 2 smaa Bol sydligt mod Lunde Skel, der efter det gamle Stednavn, som stammer fra Bevoksningen af Gyvel, blev kaldt Gejlen.

1855 nævnes:

Nørtarp:

Mat. Nr.		Hartk.	2 Td.	5 Skp.	1 Fdk.	2 $\frac{1}{4}$ Alb.
3 a	Peder Jensen.....					
» »	3 b Morten Gregersen.....	»	1 - 4 -	3 -	1 $\frac{3}{4}$ -	
» »	4 Frands Ovesen.....	»	4 - 3 -	3 -	1 $\frac{1}{4}$ -	
» »	5 Niels Christensens Enke	»	4 - 4 -	2 -	2 $\frac{1}{4}$ -	
» »	6 Hans P. Mikkelsen.....	»	4 - 6 -	2 -	1 $\frac{1}{4}$ -	

Søndertarp:

» »	7 Jens Pedersen.....	»	2 - 1 -	1 -	1 $\frac{3}{4}$ -	
» »	8 Laust Pedersen.....	»	2 - 7 -	2 -	$\frac{3}{4}$ -	
» »	9 Herman Christensen...	»	3 - 4 -	1 -	2 $\frac{1}{2}$ -	
» »	10 Johannes Christensen..	»	2 - 5 -	3 -	$\frac{1}{4}$ -	
» »	11 Knud Jensen.....	»	1 - 4 -	0 -	1 $\frac{1}{2}$ -	
» »	12 Chr. Pedersen, Gejlen .	»		6 - 2 -	1 -	
» »	13 Michel Nielsen, Gejlen .	»		1 - 2 -	1 $\frac{1}{4}$ -	
» »	14 Herman Christensen og Knud Jensen.....	»	1 - 0 -	2 -	$\frac{1}{2}$ -	

Høllet.

Høllet, der ganske vist 1502 skrives Helwedh og i Nutiden ofte Hølvad, har dog sit Navn efter et Høl, Hulning i Aaen, som løber der forbi.

1502 hører 1 Gaard til Frøstrup.

Matr. 1661.

1 Gaard. Ejer: Kongen. Fæster: Niels Christensen og Claus Jensen.

Udsæd: 1 Td. Rug, $\frac{1}{2}$ Td. Byg, 3 Skp. Boghvede; 24 Læs Hø. Landgilde: $\frac{1}{2}$ Mark 5 Sk., 1 Alb. Hel, $\frac{1}{2}$ Mark, 5 Sk. 1

Alb. Vol., 1 Ørte Rug, 1 Ørte Byg, 2 Riberpund Smør, 1 Svin, 6 Heste Gæsteri (5 Mark).

1 øde Gaard. Ejler: Frøstrup. Fæster: Mathias Tøstesen.

Udsæd: $\frac{1}{2}$ Td. Rug, $\frac{1}{2}$ Td. Byg, 1 Skp. Boghvede; 24 Læs Hø. Landgilde: $2\frac{1}{2}$ Ørte Rug, $2\frac{1}{2}$ Ørte Byg, 1 Svin, Fænød; $3\frac{1}{2}$ Mark Gæsteri.

Hartkorn $6\frac{1}{2}$ Td. = $292\frac{1}{2}$ Rd.

Mat. 1681 viser, at den ene Gaard stadig hører til Frøstrup, den anden er nu under Ribe Hospital. 1766 er begge under Frøstrup. »Danske Atlas« nævner: »Hylled 2 Gaarde«. $\frac{6}{8}$ 1777 køber Mads Christensen sin Gaard fri. 1803 nævnes under Høllet Chr. Madsen og Ole Jepsen.

1855: 1 a	Ingvart Jepsen	Hartk. 2 Td. 4 Skp. 2 Fdk. $1\frac{1}{4}$ Alb.
1 b	Christen Jepsen	» 1 - 0 - 3 - 2 -
2	Christen Christensen ..	» 4 - 6 - 3 - $\frac{1}{2}$ -

Himmere.

Det er ikke ualmindeligt, at et Høllet, der til Tider kan udtales Helved, har givet Navnet Himmerig til en nyere Bebyggelse i sin Nærhed. Saaledes ogsaa her. Der fortælles, at for godt og vel 100 Aar siden sagde en Mand, idet han byggede sit ny udflyttede Sted: »No haar A bue læng nok i Helved, no vil A bue i Himmerig.« Og det var Skyld i, at Stedet fik dette Navn. Sagnet kan godt passe ogsaa med Hensyn til Tidsangivelsen. 1803 nævner Kirkebogen Husmand Th. Jørgensen, Himmere.

1855: Mat. Nr. 18 Marius Nielsen Hartk. 5 Skp. $\frac{1}{4}$ Alb.

Langsig.

Gaarden Langsig er bleven anlagt paa Nordsiden af den lange, smalle Sig, der fra Engen ved Kovads Bæk strækker sig ind til Skolestien mod Vest, og efter denne har Gaarden faaet Navn. Det oldnordiske »Sik« brugtes om langsomt rindende Vand, nu betegner det en lav, fugtig Strækning. Hvor gammel Bebyggelsen er, kan ikke siges. Dog er den sikkert ældre, end Becker i sin Roman, »Bondekrigen«, vil gøre den til, idet han fortæller, at Henrik Tagesen anlagde Gaarden »Langsig, hvor

en Strækning Hede og Overdrev langs med Kvong Bæk var ypperlig skikket til Anlæg af en Gaard med stort Hestehold om Sommeren, da der var Græsning nok, og endvidere, at han overlod Gaarden til en af ham løskøbt og frigivet Bonde, Mads Konge, Bogens Hovedperson. Men det har næppe noget med Virkeligheden at gøre.

Første Gang, Historien viser os den, er i Tingsvidnet af 1502, »en gordh hedder Longsigh«, den hørte da under Frøstrup. I »Tegnelser«¹⁾ fra 1544 fortælles, at efter gamle Chr. Stygges Død fik hans Datter i Arvepart 9 Gaarde og Bol i V. Hd., deriblandt »en gard vdi Lundesiig, skylder xij sk. pendinge,« det maa være Langsig; men da Datteren »tog en wfrij mandt, kom thet vnder kronen, som andet bunde goods. Nw haffuer kon. mat. wnt och sold forne Hans Stiige [Holbekgaard] thet for eyendom till ewiig tiidt, at bliffue her epther vnder hannom och hans arffuinge for frij goods, liigesom thet till forne waar.«

^{26/3} 1545 udsteder Kronen Skøde paa noget Gods i V. Hd. til H. Stygge, det er ikke ganske det samme, som nævnes i »Tegnelser«, Langsig er dog derimellem, og det er sikkert den samme Handel, som først nu gaar i Orden.

Mat. 1661.

1 Gaard. Ejer: Lydomgaard. Fæstere: Simon Knudzen,
Laridz Christensen.

Udsæd: 4 Td. Rug, 2 Td. Byg, 1 Skp. Boghvede; 24 Læs. Landgilde: 2 Ørte Rug, 2 Ørte Byg, 1 Skovsvin, 1 Fænød, 4 Slet Dalere.

Hartkorn: 11^{1/2} Td., 2^{1/2} Skp., 2 Alb. = 591^{1/2} Rd. 1 Sk.

1664 hører den til Frøstrup, 1688 er Ejeren Frans Jensen i Aanderup. 1803 er Ejeren og Beboeren Hans Mikkelsen.

1855: Mat. Nr. 19 Niels C. Thomsen . . . Hartk. 5 Td. 1 Fdk. 2^{3/4} Alb.

Lundtang.

1508: Tonghe²⁾, 1564: Tunge³⁾, først i det 18. Aarhundrede kaldes det Lundtang; endnu hedder det i daglig Tale: Taang,

¹⁾ D. Mag. 4 Rk. I.

²⁾ Gl. j Tingsvd.

³⁾ D. Saml. II 44.

der baade kan betyde Tange og Tunge. Navnet stammer fra By-marken, der gaar ud i en Tunge mellem Engdragene. Det gamle Barfred giver Byen en vis Ælde; men Stednavne med Tange hører til de senere Stednavne.

Mat. 1661.

1 Gaard. Ejer: Kongen. Fæstere: Maren Madtzkuen og Chr. Sørensen.

Udsæd: $5\frac{1}{2}$ Td. Rug, 2 Ørte Byg; 30 Læs Hø. Landgilde: 1 Mark Helmis, 1 Mark Vol, 1 Ørte Rug, 1 Ørte Byg, 1 Pund Smør, 1 Svin, 1 Faar; $1\frac{1}{2}$ Mark 2 Sk. 2 Alb. Gæsteri.

Hartkorn 5 Tdr. $2\frac{1}{2}$ Skp. 2 Alb. = $266\frac{1}{2}$ Rdl. 1 Ort.

1 Gaard. Ejer: Kongen. Fæster: Hans Christensen.

Udsæd: 3 Tdr. Rug, 12 Skp. Byg, $\frac{1}{2}$ Td. Havre, $\frac{1}{2}$ Skp. Boghvede; 20 Læs Hø. Landgilde: 1 Mark 4 Sk. Helmis, $\frac{1}{2}$ Mark 4 Sk. Volmis. 1 Ørte Rug, 1 Pund Smør, 1 Svin; 4 Heste Gæsteri; 3 Mark 5 Sk. 1 Alb.

Hartkorn 3 Td. 2 Skp. = $162\frac{1}{2}$ Rd.

Desuden fandtes Præstegaarden, se denne.

Kongen har sandsynligvis ejet Gaardene fra gammel Tid. 1680 udlægges $1\frac{1}{2}$ Gaard i Tang til Ryttergods. Den ene er blevet forringet til en Halvgaard. Ved Ryttergodsets Salg blev dette her i Sognet købt af Frøstrup. 1766 er her 2 Gaarde; der bor 3 Fæstere paa den største.

Luntang blev udskiftet 1794.

1803 er her 3 Gaarde foruden Præstegaarden: Chr. Jensen, Chr. Pedersen, Hans Villumsen. Endvidere Fæsterne paa Nør-lund (se Præstegaard): Iver Christensen, Niels Klinting.

1855:

Mat. Nr. 2	Villum Hansen.....	Hartk.	1 Td.	7 Skp.	1 Fdk.	$1\frac{1}{4}$ Alb.
» »	3a Søren C, Christensen....	»	3	0	1	$2\frac{3}{4}$ -
» »	3b Jordmoderen.....	»	1	1	-	$\frac{3}{4}$ -
» »	4 Søren C. Carstensen.....	»	3	1	2	$2\frac{1}{4}$ -
» »	5 Niels H. Villumsen.....	»	1	7	0	2 -

I sidste Halvdel af forrige Aarhundrede var Luntang Sognets materielle Midtpunkt, herom skriver Hansen-Pedersen i »Jyske Byer«: »Dette skyldtes en foretagsom Mand, Søren Chr. Carstensen. Han fik Krobevilling, byggede Mølle, drev stor Købmands-handel og indrettede Bageri, altsammen i eller ved Gaarden,

senere fik han en Pottemager til Byen. Kroen laa centralt i Lunde—O. Kommune, følgelig holdtes Møder, Licitationer og Valg der, og de alvorlige Forretninger sluttede efter Datidens Skik ved Punchebordet med store Omgange I Folkevittigheden gik Lundtang under Navnet »Lille København«, der endog havde sit »Trekroner«, som ganske vist laa mod Vest«.

Under Nørlund nævnes 1855: Chr. Christensen, Jens Christensens Enke, Ane Marie Hansen.

Skjedsbøl.

1502: Skeesbøl¹⁾. Af det gamle Ord Bol, Gaard eller Jordstykke blev der dannet en Form, Bøle, vistnok nærmest med Betydningen beboet Plads²⁾. Forreste Del er vel Navnet paa Grundlæggeren.

1502 faar Frøstrup »item en gordh Skeesbøl«, dette tyder paa, at der kun var 1 Gaard. 1579 afstaar Mourits Stygge til Holbæk i Mageskifte med Kongen bl. a. Skjedsbøl By 1 Gaard og 1 Halvgaard; 1626 afstaar Kongen 1 Gaard til Mogens Kaas sammen med Dybvadsgaard o. a. 1647 faar Frøstrup i Mageskifte af Kongen 1 Gaard, 1 Stk. Jord og 2 Bol og har nu ejet hele Byen, mulig er førstnævnte Gaard medregnet heri, ellers er 1 Ejendom forsvunden inden 1661, da Matrikelen viser følgende:

1 Gaard. Ejør: Frøstrup. Fæstere: Chr. Jøpsen, Pler Christensen, Pler Hansen.

Udsæd 6 $\frac{1}{2}$ Td. Rug, 3 Td. Byg, 3 Td. Havre; 28 Læs Hø. Landgilde: 1 Ørte Rug, 1 $\frac{1}{2}$ Ørte Byg, 1 Svin, $\frac{1}{2}$ Td. Smør, 1 Mark Hel, 1 Mark Vol.

Hartkorn 13 Td. = 650 Rd.

$\frac{1}{2}$ Gaard. Ejør: Frøstrup. Fæstere: Christen Jffuersen.

Udsæd: 2 $\frac{1}{2}$ Td. Rug, 1 Td. Byg, 1 Td. Havre; 14 Læs Hø. Landgilde: 1 $\frac{1}{2}$ Ørte Rug, 1 $\frac{1}{2}$ Ørte Byg, 1 Svin, 3 Mark 5 Sk. 1 Alb. Gæsteri.

Hartkorn 4 $\frac{1}{2}$ Td. 1. Skp. = 231 Rd. 1 Ort.

¹⁾ Gl. j Tingsv.

²⁾ Stenstrup: De d. Stedn.

1 Bol. Ejer: Frøstrup. Fæstør: Chr. Lauridsen.

Udsæd: 8 Skp. Rug, 4 Skp. Byg, 3 Skp. Havre; 6 Læs Hø.
Landgilde: 8 Skp. Rug, 8 Skp. Byg, 3 Torsk.

Hartkorn 2 Td. 2 Skp. 1 $\frac{1}{2}$ Fk. = 114 Rd. 3 $\frac{1}{2}$ Ort.

1664 er der fremstaaet 1 Bol mere, vistnok udlagt fra den første Gaard, hvis Hartkorn er meget formindsket og maaske tildels opdyrket af Hede. Det hører alt under Frøstrup. 1688: 2 Gaarde, 2 Bol og uden »Proprietarius« 1 Hus. 1766 nævnes 4 Gaarde og 1 Hus til en Ugedagstjener; den ene Gaard svarer dog kun 6 Skp. Rug foruden Hoveri, saa det er kun et Bol. Hele Byen har stadig været under F. 1769 og 75 køber 2 Beboere deres Ejendomme. Senere frikøbes de øvrige.

1803 nævnes til større Ejendomme: Niels Pedersen, P. Christensen, Iver Sørensens Enke; til mindre: Søren Hansen, Søren Gregersen, Peder Knudsen, Niels Hansen. Senere udflyttes en Ejendom til Mølhede, der nævnes i Regnskaber 1828. Navnet stammer maaske fra en Vandmølle, som efter Stednavne at dømme har ligget sydøst for Langsig mod Kvong Bæk, hvor en Plet kaldes Mølledam og Mølletofteagre.

1855:

Mat. Nr.	Ejer	Hartk.	1 Td.	2 Skp.	0 Fdk.	0 Alb
» » 3	Søren Nielsen	»	3	- 5	- 0	- 2 $\frac{1}{2}$ -
» » 4 a	do.	»		7	- 1	- 2 $\frac{1}{2}$ -
» » 4 b	Skolelodden	»		1	- 3	- 2 $\frac{1}{2}$ -
» » 5	Jens Pedersen	»	3	- 7	- 1	- 1 $\frac{1}{2}$ -
» » 6 a	Lars Pedersen og S. Olesen	»	1	- 2	- 2	- $\frac{1}{4}$ -
» » 6 b	Lars Nielsen	»		4	- 2	- $\frac{1}{2}$ -
» » 7	Hans C. Pedersen	»	2	- 6	- 0	- $\frac{1}{2}$ -
» » 8	Hans Jørgensen	»	1	- 2	- 0	- 0 -
» » 9	Ole Hansen	»		6	- 0	- 0 -

Dybvadsgaarde.

1508 tales om »mytthe stryme yndh i Dybevadh«¹⁾, og allerede »Danske Atlas« siger, at »Dybvad kaldes saa af et derhos liggende Vad«. Dengang havde man kun Vadesteder i Stedet for Broer; videre hedder det, at i Lunde—O. »er adskillige Vadesteder, saa at Præsten har en ond og vanskelig Kirkevej.«

¹⁾ Gl. j Tingsvd.

Da der 1614 udskrives Selvejere til Soldaterhold, nævnes Dybvadsgaard, der da var en Selvejergaard, foruden den nævnes i V. Herred kun 1 i Torbøl og 2 i Paahasted i Kvong Sogn¹⁾.

1626 fik Mogens Kaas til Frøstrup som nævnt af Kongen bl. a. en jordegen Bondegaard, kaldet Dybvadsgaard, og nogle Stufenge med Ret til at tilforhandle sig Ejendomsretten. Fra Middelalderen stammer den saakaldte »Herlighed eller Forsvar«, et Komplex af Rettigheder og mindre Afgifter. Herligheden kaldes ogsaa Overejendom, Underejendom er den egentlige Ejendomsret, Brugs- og Frugtsret, og det er kun denne, Selvejerbonden har. En Selvejerbondegaard indføres derfor i Kronens Jordebog, hvis ikke en Herremand har Herligheden. Selvejerne svarer ikke blot dobbelte Skatter, men »vide dog deris Herskab till hvilcken de allene lidet Gæsteri, eller noget sligt ringe, Aarligen som en Kiendelse udgive«²⁾. Nu gik Herligheden for Dybvadsgaard altsaa til Frøstrup samt Lov til at købe Ejendommen. Dette er ogsaa sket kort efter. Har Bonden ikke været villig, kunde han tvinges, idet Herremanden kunde spænde Herligheden saa højt, at det vilde være meget trykkende for Bonden, saaledes gjorde nogle Proprietærer i Aalborg Stift 1686.

I Indberetningen til Ole Worm 1638 siges: En enlig Gaard Dybuadsgaard.

Mat. 1661.

1 Gaard. Ejer: Frøstrup. Fæstere: Jens og Niels Christensen, Peder Jffuersen, Grethe Christensen.

Udsæd: 7 Td. Rug, 3 Ørte Byg; 30 Læs Hø. Landgilde: 1½ Ørte Rug, 1½ Ørte Byg, 1 Fjerring Smør, 3 Mark Helmis og 3 Mark Volmis.

Hartkorn 10 Tdr. 3 Skp. = 519½ Rd. 1 Ort.

1688 hører den stadig under Frøstrup, ligeledes 1766, men er nu delt i 4 Gaarde (se under F.). Disse laa i en Klynge ned i Engen Sydvest for Th. Lyhnes Gaard. Gamle Folk kan endnu huske, at der i deres Barndom stod nogle Buske og Digeender, hvor man dengang sagde, Byen havde ligget. 1794 blev den udskiftet, og Gaardene flyttedes efterhaanden ud paa Markerne.

¹⁾ D. Sml. II 26.

²⁾ Danmarkis och Norgis f. H.

1769 købte Chr. Iensen sin Gaard fra Frøstrup, og 1777 købes en af N. Knudsen. 1803 nævnes kun 3 Gaarde: Jens Lyhne, Niels Hansen, Chr. Christensen.

1855:

Mat. Nr. 1	Jens Jensen Lyhne	Hartk. 3 Td. 6 Skp. 0 Fdk. $1\frac{1}{4}$ Alb.
» »	2a Laust Olesen	» 1 - 0 - 2 - $2\frac{1}{4}$ -
» »	2b Jens Eskesen	» 1 - 5 - 3 - $3\frac{1}{4}$ -
» »	3 Søren Olesen	» 3 - 0 - 2 - $1\frac{1}{4}$ -
» »	4 Peder Nielsen	» 3 - 5 - 0 - $2\frac{1}{4}$ -

Endvidere nævnes i Skoleprotokollen f. s. Aar: Søren Alexandersen, Chr. Lauridsen.

Søndersig.

Allerlængst mod Syd i Lunde Sogn, bag den store Frøstrup Hede, ligger Søndersig. Sigen, der har givet Byen Navn, er nok den smalle Engstrimmel, Vejen gaar over, og som mod Øst kaldes Mejls Eng og mod Vest Pajreng.

Søndersig nævnes 1486, da Kr. Stygge ejer en Del der. Mat. 1661 viser Frøstrup som Ejer.

1 Bol. Fæster: Laurids Ebbesen.

Udsæd: 1 Td. Rug, 5 Skp. Byg; 8 Læs Hø. Landgilde 1 Ørte Rug, 1 Pund Smør.

Hartkorn 2 Td. 90 Rd.

1 Hus. Fæster: Pter Christensen.

Udsæd 4 Skp. Rug, $1\frac{1}{2}$ Sk. Byg; 22 Læs Hø. Landgilde 1 Rd.

Intet Hartkorn.

1664 kaldes Huset et Bol, men Landgilden er uforandret. 1686 siges om et Bol i Sdr. Sig, at det er opbrudt af Hede. 1766 er der et Bol og et Hus, se Frøstrupgaard. 1769 siger »Danske Atlas«, at der er 2 smaa Steder, samme Aar skøder Rosenvinge dem til A. C. de Teilmann. 1803 nævnes som Beboere Lars Nielsen og Hans Jepsen.

1855:

Mat. Nr. 1a	Søren Christensen	Hartk. 2 Td. 1 Skp. 2 Fdk. $1\frac{3}{4}$ Alb.
» »	1b Lars Christensen	» 1 - 0 - $\frac{1}{4}$ -
» »	2 Chr. Hansen	» 1 - 4 - 1 - $2\frac{1}{4}$ -

Øster Debel.

I Folkemunde siges Debel at komme af Djævlemose; men en Mose af dette Navn findes ikke ved Debel. Ordet Debel er en jysk Form for det ældre Dybel, 1542 Debyll¹⁾, og betyder et lille Vandløb, en lille Vandsamling. Lige paa den anden Side Sognegrænsen ligger V. Debel.

1503 tog Knud Baarffodt Lovhævd paa Tudmose Hussted, 1541 tog Tingholderen Jens Bareffod, Sæding, Lovhævd paa det samme. Men derover klager Niels Skonning i Debel, idet han mente, at Ejendommen var hans. 1542 afsagdes Dom i Sagen, denne lød paa, at J. Barfod maatte beholde dette »bøggisted, som kaldes Twdmoss hossted, ligendes udi Debyll marck«. Af Sagen fremgaar det interessante, »ath Debyllgord skulle haffue standen østen Debyll och weretth ther afffløtth och thid, som thet nw standher«. 1553 solgte Per Knudsen i Synderst-hoffuedh (Herregaard i Give Sogn) til Th. Stygge, Frøstrup, et øde Byggested Tudmose Hussted ved Debel, som var hans Hustru udlagt i Søkendeskifte efter hendes Fader, Knud Barfods Død. 1562 fæstede han det til 2 Bønder. Senere kaldes det Hungerbjerg paa Gr. a. »Stedets Ringhed«, og endnu bærer den sydvestlige Del af N. C. Jessens Mark dette Navn; men af Tudmose findes ingen Ordlevninger.

1624 afstod Kongen til Frøstrup 1 Gaard kaldet Østerdebel.
Mat. 1661.

1 Bol, Hungerbjerg. Ejær: Frøstrup. Fæster: Jes Pallesen.

Udsæd: 10 Skp. Rug, $\frac{1}{2}$ Td. Byg, $\frac{1}{2}$ Td. Havre; 8 Læs Hø.
Landgilde: 1 Ørte Rug, 1 Fjerding Smør.

Hartkorn: 4 Td., 2 Skp. = 191 Rdl. 1 Ort.

1 Gaard, øde, Ø. Debel. Ejær: Frøstrup. Fæster: Frantzt Hannsen.

Udsæd: 4 Td. Rug, $2\frac{1}{2}$ Td. Byg, 3 Td. Havre; 2 Læs Hø.
Landgilde: $1\frac{1}{2}$ Ørte Rug, $1\frac{1}{2}$ Ørte Byg, $\frac{1}{2}$ Td. Smør. 2 Mark
14 Sk. Gæsteri.

Hartkorn: 10 Td., 1 Skp. = $455\frac{1}{2}$ Rdl. $\frac{1}{2}$ Ort.

1664 er Halvdelen af Ø. Debelgaard udlagt til Rytteri, $\frac{8}{7}$
1665 afstaar Erik Krag 1 Gaard, Ø. Debel, til Kronen. 1680

¹⁾ Gl. j Tingsvd.

udlægges til Ryttergods fra Riberhus (Kongen) Halvparten af Hans Christensens Gaard, og den anden Halvpart udlægges fra Ribe Domkapittel. 1688 siges der at være 2 Gaarde Ryttergods (maa være de 2 Halvgd.) 1766 er det under Frøstrup, men er nu kun 1 Gaard. Den ene af Fæsterne hedder Jens Jepsen, og han har tillige fæstet Hungerbjerg, som maa staa ubeboet. »Danske Atlas« siger: »Ø. Debel 2 Gaarde, Hungerbjerg et enligt Sted. 1770 køber Pastor Borson 2 Gaarde i Ø. Debel. 1803 nævnes kun Ø. Debel: Anders Hansen, Jep Jensen.

1855:

Mat. Nr. 1 Hans Andersen Hartk. 5 Td. 3 Skp. 0 Fdk. 0 Alb.
 » » 2 Jeppe Jensen » 5 - 4 - 2 - 1/3 -

Husted.

Husted er sikkert en yngre Bebyggelse. Hussted er et Hus eller Grunden til et saadant¹⁾. Der er da bleven bygget et saadant Hus, hvis Besiddelse efterhaanden har vokset. ^{26/3} 1552 faar Th. Stygge i Lunde Sogn i Tushostedt 1 Gaard i Mageskifte af Kongen²⁾. Tus er vist det samme som det senere Thuedt, Mandsnavnet: Thue og maa vel være Anlæggeren eller en af Beboerne. Præsteindberetningen 1638 nævner en enlig Gaard Husted. 1639 kaldes den Frøstrup Husted³⁾.

Mat. 1661.

1 Bol. Thuedt Hussted. Ejer: Frøstrup. Fæstere: Laust Nielsen, Janus Grumson.

Udsæd: 1½ Td. Rug, 1 Ørte Byg. 1 Td. Havre; 10 Læs Hø.
 Landgilde: 2 Ørte Rug, 2 Pund Smør, 1 Svin, 1/3 Rdl. Gæsteri.
 Hartkorn: 4½ Td. = 202½ Rd.

Mat. 1664 kaldes den 1/2 Gaard, 1681 er det en Gaard. 1766 kaldes den Lund Husted, men hører endnu under Frøstrup. Senere deles den i 6 Ejendomme, hver paa 5 Skp., 3 Fk., 2 Alb. Hartkorn. Ved Auktionen 1797 købte hver af Beboerne sin Ejendom for 230 Rdl. En af Køberne hed Hans Krusgaard,

¹⁾ Kalkars Ordbog.

²⁾ Kronens Skøder.

³⁾ D. Sml. II.

hans Navn gik over paa Ejendommen, N. C. Sørensens nuværende, der undertiden kaldes Krusgaard. 1803 nævnes kun 5: Jens Marcussen, Jens Thomsen, Boy Marqvarsen, A. Jensen, Mikkel Pedersen; sidstnævnte har købt den 6. Ejendom.

1855:

Mat. Nr. 5 a	Chr. Rasmussen	Hartk. 0 Td. 2 Skp. 3 Fdk.	$\frac{1}{4}$ Alb.
» » 6	Søren Christensen	» 6 - 1 - 0	-
» » 7	Jens Jensen	» 6 - 2 - 2 $\frac{1}{4}$	-
» » 8	Enevold Hansen, Frøstrupmark	» 1 - 0 - 1	- 2 $\frac{1}{2}$ -
» » 9	Christen Pedersen	» 7 - 1 - 1 $\frac{3}{4}$	-
» » 10	Bertel Sørensen	» 6 - 1 - $\frac{1}{4}$	-

Hundstoft.

Antagelig i første Halvdel af det 18. Aarhundrede lod Frøstrupgaard bygge et Hus til en Ugedagstjener paa Hundstoft. Noget af Jorden hørte under Hovedgaarden, og det nedlagde Lille Frøstrup. 1766 hedder Fæsteren Hans Lønne. »Danske Atlas« nævner: Hundstoft et Hus. 1797 er der 2 Beboere, som købte deres Ejendomme hver for 330 Dl. Ved Auktionen var Ejendommene udskiftede og afpælede i Marken. 1803: Søren Sørensen, Thomas Lønne.

1855:

Mat. Nr. 5	Niels Jepsen	Hartk. 1 Td. 0 Skp 1 Fdk. 1	Alb.
» » 6	Søren Hansen	» 6 - 3 - 2 $\frac{1}{4}$	-

Snittrup.

1508: Snypetorp, 1574 Sneptarp¹⁾, 1664 Snittrup. Forreste Del er et Personnavn, Navnet paa Grundlæggeren; skønt Torp betyder By har her næppe været mere end en enkelt Bebyggelse. 1508 tog Chr. Stygge Lovhævd paa Jorden fra Snittrup til Dybvad. 1514 lod Klavs Strangesens Arvinger, Nørholm, tage Tingsvidne paa Godset i V. Hd., deriblandt »Sneptarp meth agher oc engh oc alle sin retthed«. Senere forsvinder det, saa det slet ikke nævnes i Mat. 1661; men kort efter bygges et Hus der, saa Mat. 1664 nævner: 1 Hus. Ejer: Frøstrup. Fæster: Jens

¹⁾ Gl. j. Tingsvd.

Rytter. Landgilde: 3 Mark; »et Gadhus kan ej taxeres«. Mat. 1681 siger, at Sneptarp, et Gadhus, ligger paa Frøstrupgaards Mark. 1683 nævnes et øde Bol Snettrup. Senere boede der en Ugedagstjener. »Danske Atlas«: Snittrup et Hus. Ved Auktionen 1797 købtes den af Fæsteren for 500 Dl. 1803 hedder Ejeren Eske Pedersen.

1855: Mat. Nr. 1 Lars Pedersen.. Hartk. 1 Td. 5 Skp. 1 Fdk. $\frac{1}{4}$ Alb.

Frøstrup.

1486: Frøstorp¹⁾. O. Nielsen antager, at Byen er opnævnt efter Guden Frø (isl. Freyr), og at Byens første Grundlægger har helliget den til denne Gud for Frugtbarhed og Landefred. Det er muligt, men maaske er det dog rimeligere, at Byen, som de fleste andre Torpbyer, bærer Grundlæggerens Navn, og selv om han ikke har baaret Gudens Navn, kan et Navn som Frøger eller Frøvind let afslides, saa det bliver til Frøstorp.

Stednavne som Bøytoft, Trindtoft og Byeng viser, at den gamle Frøstrup By har ligget Nord for Vejen fra de nu jævnedes Lerpøtter til Øst for Th. Helles Gaard. Men da den østligste Gaard blev til en rigtig Herregaard, kom dette til at gaa ud over Byen. Henimod 1650 nedbrydes det meste af Byen og lægges under Hovedgaarden²⁾.

Ifølge Mat. 1661 var der nu:

1 Gaard. Ejør: Frøstrupgaard. Fæstere: Hans Nielsen, Hans Tamesen.

Udsæd: 4 Td. Rug, $1\frac{1}{2}$ Td. Byg, 2 Td. Havre; 20 Læs Hø. Landgilde: 1 Td. Smør, 1 Svin, 1 Fænød, 1 Skovvogn, 1 Rdl. Gæsteri.

Hartkorn: $13\frac{1}{2}$ Td. = $607\frac{1}{2}$ Rd.

Da Hartkornet 1688 af denne Gaard kun er 8 Td. 1 Skp., maa man antage, at en Del er lagt under Hovedgaarden omkr. 1680, og snart fulgte Resten efter. Brorson anfører 1737 en Afgift af Lille Frøstrup³⁾ og tilføjer: »Af den anden halve Part,

¹⁾ Gl. j Tingsvd.

²⁾ D. Sml. II.

³⁾ Den Bondejord, som efter 1661 inddroges under Godserne, var ikke tiendefri som det gamle Adelsgoods.

som siden er lagt under Frøstrup, i min Tid akkorderet for 6 Læs o. s. v. Denne anden Part var den formindske Gaard paa 8 Td. 1 Skp. 1766 hedder det derfor: »Liden Frøstrup, en Gaard, hvis Ager og Eng længe har været brugt under Hovedgaarden, er uden Bygning«. »Danske Atlas«: Lille Frøstrup nu øde. Dog findes Navnet Lille F. i Kirkebogen endnu i de første Aar af det 19. Aarhundrede om et Hus.

Omkring Herregaarden opstod Smaahuse til dens Tjenere. Paa Nørreenden af Hovedgaardens Mark byggedes mellem 1661—63 3 Gadehuse, som blev kaldt Toftlæs. Navnet stammer fra, at der hørte ingen Jord dertil, der var ingen Avl. Efter 1687 er de forsvundne.

Naabjerg er fremkommet til en Ugedagstjener; det var 1766 et Hus med 2 Skp. Hartkorn. Det fik Navn efter Banken Vest derfor. Smidt lod bygge et Hus mere, som kaldtes Lille Naabjerg.

Endvidere anlagde Smidt Byen Nørvang med 3 Ejendomme paa Vangen Nord for det gamle Frøstrup. Endvidere anlagde han en Del Nybygder i en Kreds om Frøstrup Hede, saa man forstaaer, at det Sagn er opstaaet, at de er anlagt som Vogtere af Herregaardens Hede mod Brændetyve. Det var nogle smaa Hytter, som fik de Naturnavne, Stederne bar: Smørdal, Ravndalhus eller Rævendal, Thybjerghus — Navnet stammer antagelig fra Gravhøjene tæt ved —, Duehus — vist opfundet af Smidt eller Frue —, Elkjærhus, dette ligger Nord for den 1562 omtalte Elkiær Dam. Gaar man nu i Kæret hvor Dammen har været, tænker man uvilkaarligt ikke blot paa Middelalderens utrolige Fiskerigdom, da man sørgede for at faa Fisk, hvor der blot fandtes en Dam, Tørvemose eller endogsaa et Gadekær, men man tænker ogsaa paa Forandringerne i Naturen og Kulturen.

De Ejendomme, der fremkom efter Auktionen paa Herregaardens Agermark, fik en lang Tid Navnet Frøstrup Mark.

Af Ejendommene i Nørvang købtes de 2 ved Auktionen og den 3. noget efter af Beboerne, som var Johanne Mejerske, Jens Simonsen og Lars Christensen. »Stoer Noberg« købtes af Beboeren P. Henriksen. Ligeledes Lille Naabjerg og Husene paa Frøstrup Hede. Over disse Ejere har jeg ingen Fortegnelse. Det ser ikke ud til, at de har svaret »kommunale« Skatter.

I Frøstrup nævnes 1803: Søren Harck, Terben Christensen, Niels Thiellesen; paa Frøstrup Mark Jørgen Krukov, Jep Hansen, Simon Thomsen, Hans Bennetsen, Christian Hansen.

Nord for Frøstrup er anlagt en Ejendom, Vandvig. Sagnet fortæller derom: »En Gaardmand paa Frøstrup lod et lille Hus bygge i Vandvig og lagde lidt Jord til, derved kunde han faa en af sine Sønner fri for at blive Soldat.«

1841 nævnes følgende i den ny Hartkornsberegning:

Nørvang:

Mat. Nr. 2	Jens Christensen.....	0 Td.	6 Skp.	1 Fdk.	2 ¹ / ₂	Alb.
» » 3	Niels Christensen.....	7	- 3	-	1 ¹ / ₂	-
» » 4	Peder Christensen.....	6	- 2	-	0	-

Store Naabjerg:

» » 7	Henrik Pedersen	5	- 1	-	2	-
-------	-----------------------	---	-----	---	---	---

Frøstrup:

» » 1	Christen Hansen Myretue	5	- 1	-	1	- 1/4 -
» » 2	Johan Smidt	3	- 0	-	0	- 1/2 -
» » 3	Hans P. Nielsen	1	- 4	-	3	- 2 ¹ / ₂ -
» » 4	Chresten Jørgensen Krukow ...	1	- 7	-	0	- 1/2 -
» » 5	Enevold Hansen	1	- 7	-	3	- 2 ¹ / ₂ -
» » 6	Abraham Isaksen	2	- 3	-	1	-
» » 7	Andreas Clemmensen.....	2	- 0	-	2 ¹ / ₄	-
» » 8	Christen Christensen	1	- 2	-	1	-
» » 9a	Lunde Sogns Fattigvæsen (Søren Thomsen)	2	- 0	-	0	-
» » 10	A. Jensens Enke	2	- 2	-	2	-
» » 11	Nis Christensen.....	2	- 1	-	2	-
» » 12	Isak Abrahamsen	1	- 0	-	2 ³ / ₄	-
» » 16	Niels Knudsen	5	- 1	-	1	-

I Krigstider.

Lunde Sogn har ikke været Valplads for Slag, men har dog maattet udstaa trange Tider, naar Fjenderne hærgede i Landet. Vi véd intet om, hvorledes det er gaaet her under Middelalderens Krige. Om Klementsfejden er der tidligere fortalt, under denne har man flere Eksempler paa, hvordan Lovløshed og Vold fandt Sted her paa Egnen.¹⁾

Under Kejserkrigen kom Wallensteins Tropper til Varde omkr. 28. Sep. 1627; de opkastede en Skanse paa Arnbjerg, hvorfra de kunde udsuge Byen, de havde egne Slagtehus og Bryggerier, hvortil Kreaturer o. l. selvfølgelig toges fra Oplandet. I Jan. 1629 vilde Officererne tage Borgerne i Ed til den tyske Kejser; men „Borgeriet vilde icke Suerge Keiseren“, og da man „fourit“ dem saa godt, man kunde, tog de blot Bønderne i Ed. Men Officererne fik ogsaa et godt Foder, nemlig 2 Kander Mjød, 19½ Kd. Vin og endda 8 Kd. Vin. Der har maaske været Indkvartering paa Frøstrupgaard og Plyndrepartier her i Sognet, saa dette har nok kunnet slutte sig til, hvad Varde Regnskabsfører skriver 7. Maj 1629, da Fjenden forlod Byen: „Gud ske Loff for en Naadig forløsning!“²⁾

Værre blev det under Svenskekrigene. Torstenson, „den svenske Lynild“, havde fuldstændig overrumplet Danskerne, og i December 1643 havde han besat Hertugdømmerne. I Januar gik han ind i Nørrejylland. Den 14. Jan. lod det første Parti sig se ved Lunden i Varde. Samme Dag blev Nørholm, Hebo og Frøstrup plyndret. Fjenden søgte først dér, hvor der var mest at tage. Men Turen kom ogsaa til Bønderne, særlig slem til at plyndre var en Ritmester Brunelle, der havde med sig Frue, Børn, Pige og 22

¹⁾ Se D. Mag. 3. Rk. VI.

²⁾ Sml. jysk Hist. og Top. 2. Rk. IV.

Personer, den værste var dog Oberst Slebusk, der har strejft om i Vestjylland i Sommeren 1644.

Sagnet fortæller, at et „Museparti“¹⁾ paa 8 Mand havde været i Lunde og plyndret Kirken. Men ved Hjordkær Bro i Faaborg Sogn laa Bønderne af dette Sogn i Baghold, og det lykkedes dem at nedlægge de seks, og i den enes Sadelpose fandtes den røvede Kalk og Disk, som derpaa blev givet tilbage til Kirken. Samtlige Skadsherredsmænd havde $\frac{3}{8}$ 1645 vedtaget at holde Vagt for „Plynderryttere og Partier.“²⁾

Værst var det dog for Landet under Karl Gustav Krigene. Svenskerne hærgede paa det grusomste, ødelagde baade Hus og Mark, og Folk maatte tit lide Vold og Mishandling. De flygtede med Kreaturer og Korn ind i Byerne, men ogsaa der blev det taget, hele Landsbyer afbrændtes, i Grimstrup og Aarre adsplittedes Befolkningen, i Nykirke blev Præsten haardt plaget af Svenskerne, men „Vennerne“, Polakkerne og Brandenborgerne jog ham fra Hus og Hjem og berøvede ham Livet, efter at hans Kone var død af Sorg; ogsaa her i Lunde led Præsten meget af Svenskerne. Saadan rases der rundt omkring, fra N. Herred klages især over Regimenterne Overbek og Darenstadt, fra Kjelst klages over Brandenborgerne. Christen Madsen i Lundtang havde haft stor Indkvartering, og var af en svensk Officer „slagen og truet paa liffruit, saa hand maatte rømme ud af hans Hus og Gaard i mere end 24 ugger Noch dereffter fik hand saa meget stor Indkvartering af de Keiserlige med saa mange Folk og Bæster, at ald hans gandske Korn gamle og nye blev fortæret 3 Nøde, ald hans Faaer, ald hans Svin ligeledis fortærit“, ogsaa andet af hans Ejendele „blev plynderit Iligemaade“ saasom „andet Husgeraad och meget aff hans Boehafve blev afbrødet och forbrændt.“³⁾

Det er næppe den eneste Gaard, det er gaet saaledes ud over. Mat. 1661 nævner 1 øde Gaard i Høllet og 1 i Debel; Las Eskesen m. fl. var Tirsdag efter Verfis Dag 1660 til Syn i Lunde over den østligste Gaard. Der saa de et Hus østligt i Gaarden, der var 8

¹⁾ Saaledes kaldes disse Snaphaner af Bønderne endnu 1839. Orion Mdsk. 1839.

²⁾ O. Nielsen: Skads Hd.

³⁾ Tingbogen, Landsarkivet.

Fag, som havde hverken Tag eller Latter (Lægter) uden paa 3 Fag, hvor der laa noget i Vestsiden, som ikke heller kunde ligge, da det var forryndet, og Latterne var mesten heden, af de andre 5 Fag laa der noget Manning, endvidere 3 Fag uden Tag. 8 Fag Hus var uden Tag paa Sydsiden, paa et Hus Nord i Gaarden var der hverken Tag eller Tømmer uden 2 Stykker Remme paa 12 Alen, og der var ingen Døre paa forne Østerhus og ikke heller paa det ved Nordsiden. Ligeledes var Ane Christens' Gaard i Frøstrup slemt forfaldent og ødelagt; det blev synet ²⁸/₃ 1660.¹⁾ Selv om Fjenden eller Forbundsfællerne ikke bår al Skylden i disse Gaardes Tilstand, saa har Krigstiden sikkert sin store Part deraf. Dog var Ødelæggelsen større adskillige Steder end her.

Under de slesvigske Krige har fjendtlige Soldater ogsaa kommanderet i Sognet, men selvfølgelig ikke paa en saadan Maade som tidligere, men civile Folk er dog blevet pryglet og mishandlet, naar de ikke vilde rette sig efter Fjendens Forlangende; nogle af Sognets yngre Mænd havde ogsaa været til Hest eller marcheret sammen med de danske Soldater for at give det Udseende af, at der havde været en større Styrke.

¹⁾ Tingbogen.

Landbruget efter Udskiftningen.

Med Udskiftningen og de andre samtidige Landboreformer skete den største og mest gennemgribende Forandring, som nogensinde er foregaaet i den danske Bondes Tilværelse.

Udskiftningen af Jorderne og Udflytningen af Ejendommene fik umaadelig Betydning. Vejen var nu banet for ny Fremgang baade i materiel og aandelig Henseende. Det gik maaske nok smaat til at begynde med. Selv 30 Aar efter var der adskillige, som holdt paa, at Udskiftningen var yderst uheldig, noget i højeste Grad fordømmeligt, der „formerer Folkemassen“ og bringer Armod til de Egne, hvor den har fundet Sted, og at den „har været en af de stærkest virkende Aarsager til den store Umoralitet, Dovenskab og Trodsighed blandt Tjenestefolkene.“¹⁾

Det har knebet for de mange nyoprettede Smaabrug i Udkanterne af Bymarken og paa Frøstrup Hede. Pastor Stockholm, da i Aal, skriver saaledes til C. Dalgas 1830, at de mange smaa Besiddere, som er frembragt ved Parcelleringen, og som ikke kan holde mere end 1—2 Køer, er i meget at beklage. „Det gaar an som det kan for nogen Tid, men naar de . . . faar en Børneflokk, og især naar det kommer saa vidt, at de skal have lidt Aftægt paa deres gamle Alder, hvordan vil det saa blive? Vi har Eksempler for os. En Proprietair Smidt paa Frøstrupgaard bosatte 7 Familier paa en Hede. Den første Slægt ernærede sig nogenlunde ved Pottemageriets Hjælp. Men nu kommer den anden Generation; den skal ernære Børn og de gamle med. Følgen er jammerlig Armod!“

Men ellers var det tydeligt, at Udskiftningen var meget heldig og til stort Gavn, ikke blot derved, at den driftige Bonde nu kunde

1) C. Dalgas: Ribe Amt 1830.

faa sin Jord bedre behandlet end før, men ogsaa derved, at store Strækninger Hede, Mose og Kær nu blev opdyrket, og denne Jord viste sig mangen Gang at være af bedre Beskaffenhed end den gamle Bymark. Selv paa de mindre Ejendomme gik det i Reglen godt fremad. Manden kunde tjene en Dagløn i Høst og Slet og ved andre Lejligheder og ellers faa Arbejde hjemme med sin egen Bedrift. Ejendommen blev drevet ved Hjælp af et Par Stude, der gerne blev omsat hvert Efteraar, saaledes at han solgte de store og købte et Par mindre. Derved blev der nogle Penge i Behold.

I Begyndelsen af Aarhundredet indtraadte en Pengekrise. Værerne steg og steg, men i Virkeligheden kun tilsyneladende, idet Pengenes Værdi sank, eftersom den uhyre Mængde af Sedler strømmede ud. Den gamle Gæld kunde med Lethed afbetales. Landmændene kaldte det gode Tider, adskillige fik flotte Vaner og stiftede nu og da Gæld, der selvfølgelig lød paa store Tal. Men Papirpengenes uafbrudte Værdifald skabte utaalelige Tilstande. 5. Januar 1813 erklærede Staten sig fallit. Der kom en ny Møntfod og en ny Bank; til Grundlag for denne paalagdes alle faste Ejendomme en Prioritet paa 6 % af deres Værdi; men da denne Bank ogsaa udstedte for mange Sedler, blev det først fra Nationalbankens Oprettelse 1818, at der blev virkelig Orden. Men fra samme Aar kom det store Omslag. Da Navneværdien nu nærmede sig Sølvværdien, blev Gælden næsten ikke til at bære. Der kunde ikke skaffes Penge til Skatter og Afgifter, der var samtidig sket et stort Fald i Produktpriserne. Regeringen maatte give Hensstand og yde Hjælp paa alle Maader. Denne Tilstand vedvarede til omkr. 1828. En Mængde gik fra deres Gaarde¹⁾. Her har man dog klaret sig forholdsvis godt, og Beboerne i Ribe Amt „have i hin ulykkesvangre Periode bedst afholdt Skatter, Renter og Afgifter, saa at øde Gaarde intet Steds findes“²⁾.

I denne Tid var Bonden bleven vænnet til Sparsommelighed. Det var ikke de store Indtægter, der hjalp Bonden, men det var den store Nøjsomhed og Tarvelighed, hvorunder han levede, og den Flid, han udviste. Kvinden var Mandens trofaste Hjælper ude

1) H. P. Kristensen: Landbrugskrisen.

2) Dalgas: Ribe Amt.

og inde¹). „Danske Atlas“ fortæller om de vestjydske Kvinder, at de „have stor Lyst i deres unge Aar at tjene i København, ja i Holsten og Holland for at lære og tjene noget, men de komme dog gerne igen til deres Fødestavn, om de nogenlunde der kunde gifte sig til deres Fordel“.

Siden Stavnsbaandets Løsning, ja allerede før, var det almindeligt, at Karle og Piger rejste „Synder ud“ til Vestkysten, Rømø og Før; dette rige Land stod for Vestjyden som et rent Slaraffenland. Der fik de ogsaa større Løn, indtil 50 % mere. Lige indtil Verdenskrigen har denne Skik fundet Sted, dog var den i de senere Aar meget aftagende her i Sognet.

For 100 Aar siden var Lønnen til en Avlskarl 16—20 Rdl., en Andenkarl 12—16 Rdl., en Pige 8—14 Rdl. En Daglejer fik 8—12 Sk. lybsk, en Høstkarl 6—8 Sk., en Kone 3—4; en Tærsker fik 1½—2 Sk. for Tønden. Alt med Kosten. For 50 Aar siden var Lønnen til en Karl 200 Kr., til en Pige 100 Kr. Nu: En Karl 850 Kr., en Pige 500 Kr., en Dreng 150 Kr.

Den Driftsmaade, Bonden stadig benyttede, bestod i uden at tilføre Jorden synderlig Gødning at tvinge den til at give den ene Afgrøde efter den anden, indtil den ikke kunde give mere; naar den var „malket ren“, skulde den „hvile“ ved at lægges ud i Græs. Det Sædskifte, som dengang var almindeligst her i Sognet, var følgende: 1. Aar: Grønjorden blev pløjet om Efteraaret, om For-aaret blev Gødningen udkørt derpaa og nedpløjet, hvorpaa der blev saaet Byg; 2. Aar: Rug; 3. Aar: Rug; 4. Aar: Rug; 5. Aar: Rug; derpaa lagdes den ud til Græs i 4—6 Aar, d. v. s. Græs groede der intet videre af, men Rødknæ kunde give Marken en jævn rød Farve. At de sidste Rugkærver ogsaa blev noget tarvelige, siger sig selv; der blev jo kun gødet denne ene Gang til Byg; var Jorden meget ringe, kunde der gødes lidt til anden Kærv Rug. Avles der lidt Boghvede, saas det gerne efter 1. Kærv Rug. Er Jordbunden kold, toges Havre i Stedet for 3. Kærv Rug. Lunde og i det hele taget V. Herred var bedre stillet end adskillige andre Jorder, hvor man maatte nøjes med færre Kærve Rug. Her var Markerne i bedre Gødningskraft, og her var større Høavl, Beboerne havde

¹) Det er endnu almindeligt, at saavel Gaardmands- som Husmandskonen deltager i Malkningen, og at Gaardfolks Børn er ude at tjene saavel som Husfolks.

Engstykker baade i Nebel og Bork Marsk foruden de hjemlige Kærenge¹). Lunde hørte da ogsaa til de Sogne, der var bekendt for at sælge fortrinligt Sæderug. „Danske Atlas“ siger med Henblik paa Egnen her: „Rugen, som er den visseste Sæd og sjelden feiler, giver 3—4 Fold, Bygget 4—5 Fold, Boghvede 5—7 og undertiden langt mere, men den er mange Farligheder underkastet af Regn og Kuld“. Begtrup siger 1808 om V. Herred: „I jævne Aar kan regnes her 4 Fold af Rug og 6 Fold af Byg og Havre og i gode Aar et Fold mere“. I Tiendekommissionsforretningen af 1855 findes følgende: „Rugen er den almindelige i Hedeegnen smaae danske Rug, Byggen 6radet. Havre graae, blandet, smaa i Kjærven. Boghveden den almindelige. Rugen giver omtr. 5 Fold, Boghveden 3“. Sammesteds omtales Sædskiftet; i den østlige Del af Sognet: 1. Byg; 2. Rug; 3. Boghvede; 4. Rug; 5. dels Rug, dels Havre. I den øvrige Del af Sognet: 1. Byg og Boghvede, 2—4 Rug, naar undtages et enkelt Sted, hvor Driften kan være noget anderledes. Jorden hviler 4—10 Aar. Havre saas i Almindelighed kun paa de lavere Ender af Markerne og i de opløjede Grønninger. Der gødes 2 Gange. Jordblanding i Gødningen finder ikke Sted. Da der kun pløjes og arbejdes lidt i Jorden, findes der megen Senegræs og Frøkrudt især Agerkaal og Agerrædike.“

Det var Ejendommene med de høje Sandjorder, der var de mest ansete og kostede mest, det var de „gode Gaarde“, nu er de de ringeste.

En saadan Rovdrift kunde ikke blive ved at gaa, Jorderne blev for udpinte. Der maatte gøres noget. Derfor skriver O. Madsen, Lønborggaard, i en Indberetning 1759: „Det saa kaldede Jord Liim (Mergel), som paa andre Stæder gjør saa profitabele Virkninger, maatte opdages. Jeg har ved Jordboring og Graven anvendt megen Umage og tiid til den Tings eftersøgning, men intet fundet, saa der er inten Anledning til videre Haab derom“. Men Aaret efter begynder som den første i Ribe Amt A. C. Teilman, Nørholm, at mergle. Der gik lang Tid hen, inden det blev almindeligt her. Dels var Mergel vanskelig at faa fat paa, og dels troede man, at Rug avlet efter Mergel ikke var tjenlig til Sæd og

¹) Tiendeforr. 1855: »Uden et saadant Hjælpemiddel (Hø fra Marskengene Tipperne og Værnet) kunne de ikke indtage og gjødske saa stort et Areal, som de dyrke«.

mislykkedes i 2. Omgang, at Mergling gjorde en rig Fader, men en fattig Søn o. s. v. Først omkring 1840 begyndte en Del, men man naar 1860, inden det blev almindeligt.

Man forstod snart, at det gjaldt om at have Jorden i saa god Gødningskraft som muligt, ogsaa naar den skulde lægges ud til Græs. Ikke mindst omkr. 1850erne, da en stærkere Drift forøgede Udpiningen af Jorden. Der maatte skaffes Gødning; det var det, som gav sig Udtryk i følgende Dom om en Mands Bedrift: „A bryr mæ Skam om hans Gord! A sier atter æ Mødding!“ „Det er Møddingen, der sætter Kagen paa Bordet“, er et almindeligt Udtryk fra den Tid. Det var først omkr. 1850, den første Kunstgødning kom her til Egnen. Et andet Gødningsmiddel var Benmel fra Stampemøllerne, som ogsaa fandtes her i Sognet.

Kvægracen var stadig den gamle jyske, brugelig som Køddyr, Malkdyr og Trækdyr. Det 18. Aarhundrede var en Nedgangstid for Studeopdrætning. Mange Forhold har bidraget dertil, navnlig Hollændernes Indførselsforbud; men man holdt paa, at „det var bedre at trække end at age sit Korn af Gaarde“. Dog fulgte man en Mellemsvej, saa her skete baade Korn- og Kvægsalg. I gammel Tid var det ikke den jævne Bonde, der færdigfedede Studene, dette skete hos Storbonden. Bondens Kvæg blev saa daarlig fodret, at det knap kunde gaa ud af Stalden om Foraaret, først omkring Midten af det 19. Aarhundrede blev det bedre. Ca. 1866 begyndte Krydsningerne at tage Fart. Chr. Mathiesen skriver 1881: „Alt er Blandingsformer og intet andet“. Den jyske Race var forsvundet her for Korthornskrydsningen. Nu er her en kendt Korthornsofdræt, og endnu mere berømt er Lunde blevet for sit Hesteopdræt, men en Skildring heraf falder uden for denne Bogs Rammer.

„Danske Atlas“ siger om V. Herred, at „Bønderne have store Svin, som de slagte i Høst, og Flesket bliver mest udskibet til Hamborg, hvorved Bonden er i lovlig god Stand“. Grisene købtes af Driften, naar Handelsmændene om Forsommeren kom med den fra Skovegnene. Til sidst fik det kun ringe Betydning, man holdt kun Svin til eget Brug. 1830 skete der en stor Forandring heri, da næsten hver Gaard begyndte at holde en eller flere Grise-søer. Grisene solgtes 10—12 Uger gamle, ofte til de samme Handelsmænd, hvoraf man før havde købt, de blev saa drevet til Tønder, Holsten, Rømø og Før. Denne Handel med Smaasvin var

en meget betydelig Indtægtskilde indtil 1870, da Fedning blev almindelig.

Desuden skaffede man sig forskellige Biindtægter. Ved Moserne brændte man Kul af Klynene til Egnens Smede. I Elkjær og ved Søndersig kan man endnu se de græsklædte, runde Miler; der blev brændt Kul for ca. 40 Aar siden.

Pottemageriet spillede en ikke ringe Rolle, det har mangan Gang holdt en Mand paa Benene. Det var et vigtigt Kvindearbejde; dette finder Udtryk i en gammel Remse: Naar der er Tale om Ægteskab, spørger Sjællænderen om Pigen: „Er hun ung?“ Fynboen: „Er hun køn?“ Jyden vesterfra: „Haar hun naat?“ Men her fra Egnen: „Duer hun nowed i æ Lier?“¹⁾

1855 findes følgende „Fabrikker“ i Lunde: 1 Kartoffelmølle, 3 Teglbrænderier og 4 Pottemagerier²⁾). Men da er „Fabrikkerne“ i Tilbagegang. Endnu 1885 var der en enkelt, som lavede Jydepotter. 1830 udmærkede Pastoratet sig ved at have 26 Teglovne.

Dalgas skriver 1830: „Qvindekønnet udmærker sig ved dets Omhu for at holde Huset vel forsynet med de fornødne Gang- og Sengekæder. Vadmel, Tosel eller Hvergarn, Lærred, Dynevaar, Strømper, alt laves hjemme. Lærredet forfærdiges der mindst af, thi Hørren maa købes. De fleste gaae derfor i uldne Skjorter eller sove i uldne Lagner. Kun liden er den Del Mandfolkene tager i hiin Fruentimmernes saa rosværdige Flid“. Helt ringe var det dog ikke paa dette Tidspunkt. Pastor Stockholm meddeler: „Kurvefletning af Vidie- eller Pileqviste udgør en særlig Industrigren for Lunde—Outrup Sogne. Man forfærdiger alle Slags smaa Haandkurve, Vugger, Kurvefaddinger til Vogne m. m. Gaardmand Chr. Nielsen, Nørtarp, udmærker sig ved Duelighed i bemeldte Fag, og hans Vognkurve ere lige saa nette som de indførte“. I det hele taget forarbejdede man selv en Mængde Ting dengang.

Om Haverne skriver Dalgas: „Bøndernes Haver er meget smaa, 600—1000 Kv. Al. Hegnet om dem maadeligt og sjældent

¹⁾ I Aar fandt S. Sørensen ved Gravning i sin Mark en større Samling Jydepotter, de øverste fuldstændig søndrede, ubrændte, de nedre temmelig vel bevarede. Denne lille Grav maa være Stedet, hvor de blev tørret, røget, inden den endelige Brænding, ved et Uheld, maaske for stærk Ild, er de styrtet ned paa de brændende Lyngtørv, hvor de nederste blev færdigbrændt.

²⁾ Lib. dat.

beplantet. I Haverne er næsten kun Kartoffler eller Grønkaal. De mere velhavende har 3—4 Bede med Timian, Purløg, Petersilie og Gulerødder, maaske et Par Stikkelsbær- eller Ribsbuſke. Frugttræer ſes ikke. Endelig maa her endnu anføres Byen Skjedsbøl i Lunde Sogn, hvis 5 Beboere i deres ſmaa Haver dyrker Timian, Merian, Porre, Petersilie, Sillerie etc. til Salg. I Marken dyrkes Kartoffler og Gulerødder, hvortil gerne tages en Agerende i Nærheden af Gaarden, ſom gødes godt og graves dybt. Den ſamme Plet benyttes flere Aar i Rad. Urter og Rødder er særdeles gode og afsættes paa Markederne i Varde eller hjemme. Enhver af de 5 Beboere sælger over 20 Td. Gulerødder“. Ogsaa andre Steder i Sognet og i Vrøgum havde man ſlig Grønhandel.

I de ſidſte Aar er der jo ſket en rivende Udvikling. Ny Kulturplanter, ſindrige Maskiner og den elektriske Strøm er taget i Landbrugets Tjeneste, og en Sammenſtilling af det gamle Landbrug og Nutidens vilde fra begge Sider blive betragtet ſom et Eventyr.

Kreaturtællingerne.

Aar	Vallaker over 2 Aar	Hopper over 2 Aar	Føl og Plage	Hingste	Tyre	Stude over 2 Aar	Køer over 2 Aar	Ung- kvæg	Faar	Leve- svin	Fede- svin	Høns og Kyll.	Bi- stader
1861	64	73	18		4	64	568	378	1420	42	128		198
1871	48	77	7		5	90	624	337	1452	31	234		77
1881	63	93	33	2	9	121	675	541	1074	46	222		156
1893	66	134	70	1	10	54	680	729	1467	92	345		
1909	104	166	121	3	39		902	1100	933	167	845	4448	109
1914	98	146	113	4	37	49	918	1316	643	263	1418	5732	103
1922	109	172	115	5	8	134	915	1437	594	208	1148	13740	

Arealets Benyttelse.

Aar	Hvede	Rug	Byg	Havre	Bland- sæd	Bog- hvede	Kar- tofler	Roer	Græs	Spergel Lupin o. a.	Brak	Eng og Kær	Hede og Mose	Plan- tage
	Td. Ld.	Td. Ld.	Td. Ld.	Td. Ld.	Td. Ld.	Td. Ld.	Td. Ld.	Td. Ld.	Td. Ld.	Td. Ld.	Td. Ld.	Td. Ld.	Td. Ld.	Td. Ld.
1861	0	478	215	196		143	53		1033		5	1100	4782	
1871	2	428	207	246	2	113	67		1079		67	1094	4699	
1881	4	391	233	417	9	165	72	5	1374	10	39	1086	3959	
1888	0	390	262	453	13	154	98	18	1305	28	56	1423	3485	4
1896	0	400	252	664	40	102	93	30	1945	11	95	1577	2515	122
1907	0	408	174	577	85	29	125	268	1778	7	63	1241	2256	736
1912	0	412	117	666	167	6	121	377	1673	56	27	1238	2125	722
1922	2	399	109	626	221	0	166	511	1944		9	1075		

Lunde Kirke.

Paa det højeste Punkt i Vestersognet ligger den vidt omkring synlige, store og velbyggede Kirke, der er helliget St. Stefanus.

Det er Sognets eneste Bygningsværk fra Middelalderen. Den er ikke opført paa en Gang. Ældst er Koret og den østlige Del af Langhuset, senere i Middelalderen forlængedes dette mod Vest, hvilket let ses af det derværende mindre omhyggeligt udførte Murværk, og til sidst byggedes Taarnet. Endvidere var der tilbygget et Sakristi ved Korets Nordside og 2 Vaabenhuse; af disse findes nu kun det sydlige, det mod Nord blev dog først nedbrudt kort efter Midten af forrige Aarhundrede. I gammel Tid havde Mænd og Kvinder hver sin Indgang til Kirken, den nordlige var Kvindernes.

Om Skib og Kor har Murene en Tykkelse af $1\frac{3}{4}$ Alen. De bestaar af en ydre Forskalling næsten udelukkende af tilhugne Granitsten og hist og her, navnlig i den øvre Del og i det vestlige Parti paa Nordsiden findes indblandet en Del rinske Tufsten og utvivlsomt forekommer de i større Mængde under Murpudsen i det Indre. Der er 2 Vandveje, ad hvilke Tuffen kan tænkes at være bragt hertil, enten ind ad Henne Aa, ad hvilken den sikkert er ført til Outrup Kirke, eller ogsaa op ad Lydom Aa¹⁾.

Mursokkelen har kun en enkelt Skraakant foroven. I den oprindelig kullede Kirke var der ogsaa en søndre og en nordre Indgangsdør. Ved Udvidelsen blev de tilmurede og de 2 andre anbragt i det tilbyggede; man ser nu deres Spor i Ydermuren og ligeledes Sporet af den sidst tilmurede Kvindedør. Langhuset er $32\frac{1}{2}$ Al. lang, $14\frac{1}{4}$ Al. bred og $8\frac{1}{4}$ Al. høj, Koret har samme Højde, Bredden er $11\frac{3}{4}$ Al., Længden $10\frac{1}{4}$. Paa Skibets Sydside

¹⁾ Helms: Danske Tufstensk.

er der 4 Vinduer og i Koret et Vindue. Paa Nordsiden ses 3 smaa, rundbuede, tilmurede Vinduer. Indvendig er Muren af raa Kampesten, der er optrukket, afpudset og kalket. Skibet har Bræddefloet og Egebjælker beklædt med Fyrretræ. Koret, der er uden Apsis, har Hvælving, ligeledes Sakristiet.

Taarnet er $6\frac{3}{4}$ Al. lang, $8\frac{1}{4}$ Al. bred og 21 Al. høj. Murens udvendige Forskalling er Mursten, dog findes der en Del Kvadre forneden. Taarnrummet er hvælvet og blev ved Indlæggelse af Kirkens Varmeapparat forsynet med en Indgangsdør fra Syd, men før havde det hverken Yderdør eller Vindue, men en Indgang fra Skibet, som nu er muret efter. Fra Nord er en Dør til Vindelgangen op i Taarnet, hvor Munkeskiftet ses.

Kirketaget er Bly, dets Højde 12 Al., i Koret er det $10\frac{1}{4}$ Alen højt. Sparrer og Lægter væsentlig Eg. Taarnet har Sadeltag med Gavlene mod Øst og Vest, dette samt de spidse Buer viser, at det tilhører den gotiske Tid. Fra samme Tid er Vaabenhuset. Skib og Kor er fra romansk Tid 1050—1250; flere Ting, bl. a. Koraaabningens spidsbuede Form tyder paa, at de stammer fra dennes sidste Afsnit.

„Danske Atlas“ fortæller, at Taarnet blev 1753 ombygget og Kirken overalt sat i god Stand af Biskoppen i Ribe. Denne var Salmedigteren H. A. Brorson, hvis Forbogstaver ses anbragt paa Taarnet.

Inde i Kirken blev i ældre Tid adskillige fornemme Folk begravet. Under Koret har der været en aaben Begravelse, hvortil Nedgangen var fra selve Koret. Den er sikkert indrettet af Frøstrupgaard; thi N. A. Bolderup lod den istandsætte 1696. I „Lib. dat.“ hedder det under Sygnet 1841: „Den aabne Begravelse, hvori i øvrigt ingen Ligkister ere, fyldes, og Gulvet derover tillægges af Mursten i Stedet for den plumpt overværende dobbelte Luge.“ Dette fandt Sted kort efter.

O. Nielsen fortæller, at ved Kirkens Indgang laa en stor Kampesten i Gulvet, hvori en Hammer og Tang var udhugget. Den maa være bortkommet 1892, da Kirken fik Flisegulv i Stedet for Murstensgulv; tidligere havde der været Stenbro, et Stykke blev afløst med Mursten 1840.

Opriindelig var der kun lidt Kirkeinventar, og af dette er der næppe noget tilbage. Præsteskabet havde sin Plads i Koret, fra dette ophøjede Stade lød Messesangen, og herfra læste man den

hellige Læst for Menigheden, der opholdt sig staaende eller knælende i Langskibet.

De Murere, som byggede de romanske Kirker, opmurede ogsaa Alterbordet af Granitkvadre. Det er 2 Al. 14 Tom. langt, 3 Al. 20 Tom. bredt, 1 Al. 20 Tom. højt. Omtrent midt i Bordet er et lidet firkantet Hul, 7 Tom. langt, 7 Tom. bredt og $1\frac{1}{2}$ Tom. dybt. Det har formodentlig været et Gemmested for et Relikvie.¹⁾ Alterbordet er nu foran og ovenpaa dækket af Træ. I den ældre Middelalder kendte man ikke Altertavler; maaske har der været et lavt Pandestykke; men efter 1300 blev det almindeligt at opstille store Tavler af Træ. I Altertavlen i Lunde dannes Midterpartiet endnu af det gamle gotiske Skabalter. Dette bestaar af tre flade Skabe, som er 3 Alen høje, i det midterste staar der nogle store Figurer, $1\frac{3}{4}$ Al. høje, i Midten Gud Fader med Kongekrone, fremholdende sin tornekronede Søn, til højre Jomfru Maria med Jesusbarnet, til venstre St. Stefan med en Palmegren i den ene og 3 Sten i den anden Haand, i de øvrige 2 Skabe, som kunde lukkes om for Midterskabet som et Par Fløjdøre, staar opstillet i 2 Rækker 12 mindre Figurer, $\frac{3}{4}$ Alen høje, forestillende Apostlene. I Fastetiden var Skabene lukkede, men paa andre Festdage stod de aabne i Alterlysenes Glans. Ca. 1600 blev Alteret moderniseret i den Tids Aand, Renæssancens; nu skulde det ikke mere lukkes, man fæstede da Søjler foran Hængslerne, som dog endnu kan ses, og udvidede det med en stor Ramme med Spir, Udskæringer og Malerier. Oven over det gamle Alter ses et Nadverbillede og øverst et rundt Billede, forestillende Opstandelsen, hvor man ser Kristus med Sejrsfanen. Senere er det delvist blevet opmalet. Synet 1841 siger: „Altertavlen, som paa Lister og Kanter trænger til at overmales, mangler nogle Forsiringer, f. Eks. et Englehoved, Hænder paa Apostelen Bartolomæus og Johannes; Halvmaanen paa den søndre Fløj maa som en tyrkisk Prydelse helst borttages, da den modsatte paa nordre Side mangler.“ Dette sidste skete ikke, tværtimod er den manglende erstattet, og først 1847 blev Altertavlen samt Prædikestolen opmalet og forgyldt af en i „Sognet boende gammel Maler Jakob Peter Hermann.“

I den sidste katolske Tid opstod der en Mængde Sidealtre,

¹⁾ Kirkeprotokollen 1862, hvorfra ogsaa de angivne Maal i dette Kap. er taget.

navnlig i de store Bykirker. I Lunde er der Levninger af 2. „Danske Atlas“ 1769 siger, Kirken „har formodentlig fordem heddet St. Stephans Kirke, siden denne Helgens tillige med Mariæ og et andet Billede ses paa en gammel Altertavle, som nu staar med den nordre Pille i Koret.“

Ved Reformationen¹⁾ er det sikkert flyttet derop i Koret fra Taarnrummet, hvor O. Nielsen beretter, at der var Spor efter et gammelt Alter. Senere er det helt forsvundet med Undtagelse af de to navngivne Figurer, som anbragtes paa Skibets Nordvæg i et andet Sidealter sammen med de derværende Figurer. Men nu er de atter flyttet nærmere deres første Plads, idet de er anbragt en paa hver Side Orgelet. Det er 2 rigtig gode Billeder: Stefanus med Stenen og Maria paa Halvmaanen som en ung Moder med sit lille Barn. De er fra ca. 1500.

Altergruppen paa Nordvæggen omfatter 2 store Figurer, Marie Magdalene²⁾ og Johannes, samt et stort Krucifiks. De er temmelig grovt forarbejdede og er antagelig fra den allersidste katolske Tid. Helgenfigurerne staar nu paa et Fodstykke, som danner et hult Rum. I Aar blev Helgenbillederne restaurerede, og der afdækkes da paa Fodstykkets Forside et Maleri; det er meget stærkt medtaget. I Midten ses dog tydelige Rester af et Kristushovede, endvidere Englehoveder, Vinger o. a., saa det har forestillet 2 svævende Engle, som fremholder Veronikas Svededug.

I de katolske Kirker havde man ikke egentlige Prædikestole, men undertiden en flyttelig Læsepult. Med Lutherdommen fik Prædiken paa Modersmaalet stor Betydning, og en Prædikestol blev nødvendig, denne skulde „ikke være en Bogstol eller Himpegippe neder paa Jorden, men dejlig opbygget hos den sønder Side i Kirken“ „Oven over alle andre Stole, Guds salige Ord til Hæder og Ære, op til et Vindue, Sognepræsten til gode om Vinteren, og besynderlig naar hans Øjne de falme og dummes.“³⁾

¹⁾ Efter Ref. maatte Kirken kun have et Alter. De øvrige »Tavler eller Billeder kunde Kirkevængerne slaa paa Væggen, at de kunde være gode enfoldiges Spejl . . . uden her findes nogen Billeder, som man haver gjort Sogning til og hænge Voksborn og Krykker for: de skulle borttages og brændes op«, siger Palladius i Visitatsbogen.

²⁾ Muligt er det Jomfru Marie, da Sammenstillingen om Korset saa kan illustrere Ordet: »Kvinde, se det er din Søn«.

³⁾ Palladius: Visitatsbog.

Prædikestolen her er et meget smukt Billedskærerarbejde af den samme Snedker, som Aaret før skar Altertavlen i Outrup, den er prydet med Renæssancens Løvværk, „hvis Akantus trods de stive Midtlinier uden Vanskelighed dækker de givne Flader og virker fyldigt og harmonisk.“¹⁾ Der ses flere dekorative Menneskehoveder samt et Brystbillede af Præsten Kr. Høst. Paa en af Fyldingerne staar: „Den Predicstol gaf Søren Moritsen til Kirken der H. Cristen Høst var Prest. 1583.“ Endvidere læses: „Integritate morum, dilectione, spiritu, castitate.“ D. v. s.: med ren Vandel, Kærlighed, Aand, Kyskhed. 1588 er Trappegelænderet sat til. Over Prædikestolen findes en Himmel fra en noget senere Tid.

Før Reformationen var det ualmindeligt med Stolestader i Kirkerne — se dog Folkevisen — det var ilde set af Gejstligheden. Men nu blev det nødvendigt. Regeringen bestemte, at der skulde anbringes en dobbelt Række Stolestader. Datidens Omgangsforhold gjorde det nødvendigt, at hvert Køn fik anvist Plads for sig²⁾. Pladserne i Stolestaderne fordeltes paa Sværdsiden saaledes: øverst Herremanden, saa Gaardmændene, Husmændene ned til de blotte „Inderster“. Rækkefølgen bevægede sig fra Midtergangen ind mod Væggen, saaledes at den yderste Plads var den ypperste. Da Ægteskabet var den „Gud velbehagelige Stand“, skulde gifte overalt have Plads foran ugifte; hvor iøvrigt alt var lige, bestemtes for Kvindernes Vedkommende Pladsen ikke efter Alder, men efter længst Giftermaal. Men da Mennesket ogsaa den Gang kendte til honnet Ambition, førte denne Rangfordeling navnlig inden for Kvindernes Omraade til idelig Misfornøjelse, Skænderi, Haardrag o. a. Haandgribeligheder, der endogsaa kunde gaa saa vidt, at det kom for „Rigens Raad“, hvis Dombog 1554 viser, at Jørgen Persen i Kastkjær stævner Kaye Peders i Skadsbyl, fordi hun formener hans Hustru hendes „staj og Sted udi Lunde Kirke“. Hun mødte ikke, men kun en af hendes yngste Sønner, der bad om, at Sagen maatte „bestaa“ en Tid lang, at de kunde komme til Rette til Viborg Landsting³⁾. Sagen endte med, at der i 1554 udstedtes kgl. Befaling til Sognepræsten, Kirkeværgerne og de 4 bedste Sognemænd at udvise Sognefolket af deres Stolestader

1) C. A. Jensen: Danmarks Snedkere og Bilsn.

2) Tr. Lund: Dagl. Liv i Norden.

3) Efter O. Nielsens Sml. i Stednavneudvalget.

og siden tilskikke hver sit¹⁾. Efter Enevældens Indførelse blev Gradinddelingen gjort endnu finere. Dermed luede Branden paany. ^{26/}₁₁ 1661 stod Thomas Tøstesen i Kastkjær o. fl. og vidnede, at det dem fuld vitterlig var, at Maren Thamiskone i Ø. Kastkjær var „elder gift end Las Eskesens Kone“. Iligemaade fremstod Hans Nielsen og C. Christensen i Nørtarp og svor paa, at Anna Jørgensen i Nørtarp blev tildømt af Herredsprovst, af Lunde Præst og Kirkeværger at stande yderst i den Kvindestol. Hans Nielsen i Frøstrup og Lars Nielsen i Langsig svor paa, at Anna Christensen i Frøstrup ogsaa stod yderst i den Stol altid, mens hun levede, for hun var ældst gift, og nu staar Anna Knuds i Langsig yderst i Stolen. Striden er bleven endnu mere indviklet og omfattende. Endnu 1684 var der Strid om Kirkestole. For os synes det underligt, at Folk ikke forstod, at sliG Strid var usømelig i Guds Hus, og at de ikke havde bedre Forstaaelse af Fari-sæeren og Tolderen, end at de hellere vilde ligne den første end sidste.

Stolestadernes Gavle er af Egetræ og er med Rammestolpernes forkrøblede Spir og Fyldingernes udtungede Foldeornamenter med de hjerteformede dobbelte Udclip et ægte vestjysk Arbejde fra Overgangsstilen (se under Tarp); en af Stolene bærer Aarstallet 1573. De 2 øverste paa Kvindesiden er senere, fra 1583 og 85, og har ikke Foldornament, men Renæssanceløvet. Øverst paa Sværdsiden findes en høj lukket Stol med Aarstallet 1618 og Bogstaverne M. K., en tilsvarende findes lige over for paa Spindesiden, de tilhørte Mogens Kaas og Familie paa Frøstrup. Den nederste har intet Foldeværk, men „1775 E. C. S.“

I den første Tid var der vist intet Sæde i Stolestadet, derfor tales der om et „staj“, Stade, og om at *staa* yderst.

Den romanske Granitdøbefont stod langt ind i den lutherske Tid i den vestre Ende af Kirken og var 1862 kalket.

Kirkeklokken, der har en Minuskelindskrift, er fra det 14. Aarhundrede. Af Gravsten findes der foruden de andensteds omtalte en over Chr. Thøgersen og Chr. Høst.

¹⁾ Kancell. Brevbøger.

Kirkens Ejendomme.

I Oldkirken fremkom de kristne Menigheders Ejendom paa den Maade, at man ofrede, d. v. s. gav Gaver til Gud, der saa var Ejer deraf. Men denne Ejer kunde ikke stævnes i en Proces. Man maatte derfor finde en juridisk forsvarlig Form, og de kristne Jurister opfandt da Begrebet selvejende Stiftelse, hvor man blot siger, den er selvejende, men da den ikke egner sig til at være selvmyndig, har den Værger, man kan holde sig til. Værgeren var i gammel Tid Biskoppen. Ved Middelalderens Begyndelse var det efterhaanden blevet saadan, at Bispedømmet, Stiftet, var blevet delt i mange Sognestiftelser, der hver for sig var samlede i sin Kirke. Det var dog vist først paa Svend Estridsens Tid, at Inddelingen i Sogne inden for Stiftet ret finder Sted i Danmark. Maaske har Bispekirken nogle Steder maattet afgive Gods til Landsbykirken, men de fleste Steder — og vel nok her i Lunde — har det temmelig sikkert været saaledes, at Sognekirkens Beneficier er fremstaaet af stedlige Legatgaver eller Ofre.

Der var kun een Stiftelse, hvoraf baade Kirken skulde holdes og Præsten leve. Med Tiden blev det Skik, at Præsten kun brugte en vis Del, Kirken en anden. Om det, Præsten fik til sit Brug, sagde man, at det laa til hans Bord, Mensa, deraf kommer Ordet Mensalgods. Der var saaledes opstaaet to Stiftelser. Sognepræsten var Værge for sin, for Kirkens var der Kirkeværger, hvis ikke en Patron havde denne Stilling paa egenmægtig Maade. Men Biskoppen havde et Overtilsyn, som han udøvede ved sine Sysselvprovster.

Der opstod endvidere mange andre Smaastiftelser som Sidealtrene, hvoraf der fandtes en Mængde i de store Kirker. Ogsaa i Lunde Kirke var der stiftet saadanne Altere. Altergodset har temmelig sikkert været det saakaldte Sjølegavekorn, som Præsterne

har faaet for at holde Messerne til Udløsning af de afdødes Sjæle af Skærsilden. Afgiften svaredes af nogle Ejendomme i Lunde og Tarp og udgjorde 5 Td. 5 Skp. Rug foruden 53 Øre i Penge.¹⁾ Sjælegavekornet i Outrup Sogn udgjorde 2 Td. 4 Skp. 2 Fk. Rug, 1 Td. 4 Skp. Byg samt 1,58 Kr. aarlig.

Præstestandens Magt var jo efterhaanden voksende. Stor Indflydelse øvede den mægtige Bisp Absalon, der udstedte den sjællandske Kirkeret 1171, Skaane havde allerede sin, men Jylland havde ingen, og her blev Kirkens Stilling da i visse Henseender lidt anderledes. Tienden, som det ikke lykkedes Knud den Hellige at faa indført, skulde efter Kirkeretterne svares af al Sæd, hvoraf Præsten, Kirken og Bispen hver fik sin Del; men Jyderne vilde ikke svare Bispetienden, før de efter Bondeoprøret mod Kristoffer af Bayern blev tvunget dertil.

Bønderne valgte selv deres Præst „med Bispens Vilje“. Men snart tiltog Domkapitlerne sig denne Ret, da det efterhaanden blev den kanoniske Lov i Stedet for den danske, der blev den raadende. De katolske Præster her i Lunde hører man intet om.

Man ser ofte den Bemærkning, at ved Reformationen gik Kirkens Gods over til Kronen; men det er kun delvis Sandhed, ved Reformationen skete der store Omvæltninger inden for Kirkens Ejendomsforhold, men ikke al dens Gods gik under Kronen. Sognekirkernes Stiftelser beholdt upaataalt deres.²⁾ Bispedømmerne, der efterhaanden havde udviklet sig til verdslige Fyrstendømmer, ophævedes og deres Gods inddroges under Kronen, og med Tiden gik en stor Del af Klostrene o. a. gejstlige Len samme Vej. Nogle blev dog til Hospitaler eller Skoler. Endvidere skulde der visiteres, for at Kirkens Gods kunde blive der, hvor det rettelig skulde nydes. Den ny Biskop, Superintendenten, „skal een Sinde i det første med fuld Myndighed af Os og med Vor Lensmand besøge alle Sognekirker og lade beskrive alt det Gods der til ligger alting udi klare Registre at man deraf altid kan

¹⁾ I Kirkeprotokollen findes: J. Jensen, Lunde, 1 Td. 7 Skp.; N. Jensen, Halager, 1 Td. 7 Skp., Jeppe Lauridsen og J. Pedersen, S. Tarp, 5 Skp. + 5 Sk. Penge, C. Christensen, Hølvad, 5 Skp., N. Kristensen, Lundager, 5 Skp. + 13 Sk. Penge.

²⁾ P. Severinsen: »Folkekirken Ejendoms-Hist.«, som Indledningen er fremstillet efter.

forfare, om Kirkens Tjenere har nok at holde sig af, og at nogen ej heller maa herefter røve fra Kirken, naar hannem lyster.“

Altergodset blev i Almindelighed i Byerne anvendt til Skolevæsenet. Det kunde tænkes, at Alterstiftelsens Ejendom her delte Skæbne med Sjølegiftskornet i Henne, hvor det overgik til Præsten, mod at han holdt Ugedagsprædikener. Dette ses af følgende interessante Tingsvidne¹⁾ af 1574:

„Thi bekende vi efterskrevne Søren Adsersen i Stavrsø og Morten Nielsen i Hjulsager for alle i dette vort aabne Brev, at den sidste Gang, som Sal. Kong Kristian²⁾ over Danmark og Norge drog igennem Jylland, da kom hans Naade til Lunde Præstegaard og hvilede der Natten over. Om Morgenen som hans Naade kom gaaende af sit Kammer i Gaarden, da stod velb. Palle Bang og Hr. Jens, Sognepræst til Lunde Kirke, baade salige hos Gud, og nejede for den gode Herre Konge. Da kaldte højbemeldte Herre, salig, til Palle Bang og Hr. Jens og spurgte, hvad deres Vilje var, og om de vilde tale noget med hans Naade. Da sagde Palle Bang og Hr. Jens: Allerkæreste, naadigste Herre og Konge, her staar en fattig Præst ved Navn Hr. Oluf i Henne, som er en fattig Kapellan til en af eders Naades Kirker og haver et svar ringe Ophold, saa at han kan ikke være uden stor Fattigdom. Nu er der noget løst Korn i samme Sogn, som kaldes Sjølegiftskorn, som nogle Mænd udgiver og har været holdt Sjølemesser for af gamle Tider, om eders Naade vil give det for Guds Skyld og unde ham samme Sjølegiftskorn til sit Ophold, at han fattig Mand kan desbedre blive ved Magt. Da svarede den gode Herre: Kære Palle Bang, I ved vel selv, at Sjølemesser er aflagte. Ja, sagde Palle Bang, allerkæreste, naadigste Herre, det ved jeg vel, men den fattige Mand vilde holde Fredagsprædiken derfor om Vinteren Gud til Lov og Ære, fordi at der er et Birk og Tinget lige ret ved Kirken og holde samme dansk, at naar Almuen søger Tinget, saa vilde han først prædike Guds Ord for dem. Da sagde den gode Herre: Vil han det gøre, da maa han gerne beholde det hannem og hans efterkommende Præster. Naadige Herre, sagde Palle Bang, maatte han bekomme eders Naades Brev derpaa. Ja gerne, sagde højbemeldte, søger lige heden til Kansleren. Samme

¹⁾ Danske Saml. I.

²⁾ Kr. III.

Nat laa Kansleren i Kvong Præstegaard, som er en svar Mil derfra. At dette lige saa gik og for, Ord fra Ord ligesom forbemeldt er, det bestaar vi paa vor kristelige Tro og paa den Salighed, som vi agter at faa hos vor Herre og Gud til evig Tid. Skreven i Henne Sogn Fredag næst før Pinselørdag Anno 1574.“

Det vilde da være meget tænkeligt, at Hr. Jens i Lunde, der ogsaa var med til at tale med Kongen, samtidig har faaet sin egen Kage melet, saa han har faaet Lunde—Outrup Sjølegavekorn. Men dog maa Sjølegavekornet her være bleven reformeret paa anden Maade, idet man finder i Skøder og Matrikler, at det opføres som tilhørende Kirken. Det samme siges ^{18/0} 1917, da det blev afløst ved en Indbetaling til Amtsstuen af det 25dobbelte Beløb, der inddroges blandt Stiftsmidlerne til Fordel for Kirken.

Efter Reformationen „skulle Bønder og menige Almue udgive redeligen over alt Riget den tiende Kærve af Hvede, Rug, Byg, Havre og alt andet Korn, som Gud giver. Og de skulde give for Kvægtiende efter gammel Sædvane.“ Den ene Del skal Sognepræsten have, Kirken den anden, „og den tredie Part skal Kongen lade oppebære, og han skal skikke forskrevne lærde Mænd Provision og Underholdning.“ En stor Mængde af Kongetienden blev i Førstningen ogsaa „skikket“ efter denne Bestemmelse. 11. Juli 1551 udstedes kgl. Befaling til Jesper Krause, at han straks sammenkalder Herredsprovster og Kirkeværger i Ribe Stift og forhandler med dem, saa at hver Sognekirke kommer Indbyggerne i Varde til Hjælp til Opbyggelsen af den ene af deres afbrændte Sognekirker; lider nogen anden Kirke i Stiftet Skade ved Ildebrand, skal den faa Hjælp paa lignende Maade. For at Kirken kan blive færdig inden Vinteren, har Kongen skænket Indbyggerne Kronens Part af Tienden i Lunde, Ottrup og Billum Sogne. Hvor længe Varde har nydt denne, véd jeg ikke, men 40 Aar efter gives Kongetienden atter som Hjælp til en Vardenser, idet der da udstedes aabent Brev om, at Hr. Jens Persen, Kapellan i Varde, der har berettet, at hans Hus, Gaard og alt, hvad han havde deri, er brændt ved en ulykkelig Vaadeild, hvorved han er kommen i stor Armod, af Hensyn hertil maa han faa Halvdelen af Kronens Korntiende af Lunde Sogn, hvoraf han i Forvejen har faaet den anden Halvdel af Kongens Fader. Dette bevilges for de tre første Aar.

Det var ogsaa en kirkelig Anvendelse. Men siden hen, da det var blevet almindeligt at købe eller forpagte Kongetienden, har Frøstrupgaard faaet fat i den, 1766 sælger N. Hansen den sammen med det øvrige Gods til Rosenvinge, den er da sat til Htk. 21½ Td., Kongetienden fra Kvong, der ogsaa hørte til F., var 16 Td. 1771 sælges den atter sammen med Gaarden og siges da at oppebæres paa Kærven.

Danske Lov beskriver, hvorledes Tiendeydelsen skulde foregaa. Tienden skulde paa Ageren leveres med hvert tiende Neg. Naar Sæden var tjenlig til Hjemkørsel, skulde Dagen for Tiendetællingen af Bønderne forkyndes ved Kirke- eller Bystævne for Tiendetageren, som da havde at møde paa Ageren. Tiendekornet skulde Bonden køre derhen, hvor Tiendetageren ønskede det, dog ikke over en Mil. Naar alle Tiendens Genvordigheder var overstaaet, holdtes et Gilde, hvortil Præsten og Kirkeejeren hver skulde give 2 Tønder Øl, derimod skulde Degnen ikke „med Øl eller Mad at give dennem besværes.“ Dette kaldtes at yde Tienden i Kærven.

Efter $\frac{9}{1}$ 1810 fik Tiendeejeren Adgang til at kræve den omskrevet til en aarlig Kornafgift.

Kvægtienden skulde oprindeligt ydes med hvert tiende Kreatur, Fjerkræ og Bistade, men da det var de færreste, som i et Aar tillægger saa meget Kvæg, at de fik 10 Kreaturer, skulde de „tilhaaberegne“ saa mange Aars Tillæg, at Tallet blev fuldt. Men dette afstedkom mange Fortrædeligheder, 1740 afløstes den med en aarlig Pengeafgift.

Den ene Trediedel af Tienden skulde gaa til Kirken. Det gjorde den ogsaa i den første Tid, og Kirkeværgerne anvendte af den til det pragtfulde Kirkeinventar, som endnu for en stor Del pryder vore Kirker. Noget blev ogsaa skænket af private, saaledes Prædikestolen her, som blev givet af Søren Moritsen maaske en af de gamle Kirkeværger. Under strenge Tider tog Kongen samtlige Kirkers Indtægter som under Frederik II.s Krige „efterdi Vi have stor Brøst paa Fetalje udi vor Feltlejr.“ I Kristian IV.s sidste ulykkelige Aar, da der var en stadig Nød, fik Adelen Kongen til at bortsælge „Jus patronatus“ til nogle Kirker, derved fik Køberne Kaldsretten¹⁾ og paa en Maade Ejendomsretten til

¹⁾ Menighedens gamle Ret til ved selvejende Kirker at kalde sin Præst, blev ved Danske Lov inddraget under den enevældige Konge.

Kirkerne, idet de maatte nyde dens Indtægter mod at holde den vedlige. Efter at den skaanske Krig havde tømt Landets Pengekasse, kom den store Kirkesalgenes Tid, „dette uden Tvivl eneste Eksempel paa Kirkesalg i Kristenheden.“ Dog var det ikke Kirken, man efterstræbte, men Tienden; den blev nu anvendt til eget Brug, Kirken kunde forfalde eller holdes maadeligt vedlige.

Lunde Kirke blev dog ikke saaledes solgt. Ordningen med Superintendenten havde vist sig upraktisk, man genoprettede derfor Bispestole som Stiftelser med fast Ejendom. Dette skete for Ribe Stift $\frac{8}{12}$ 1558. 9. Juli 1687 udstedtes aabent Brev, hvorved Ribe Bispeembede faar Bevilling paa, at Lunde—Outrup Sognes Kald, naar det bliver ledigt, for bestandig maa lægges til Vedligeholdelsen af Bispeboligen i Stedet for Eltang Kald, som Villem Mule og Jørgen Landorph har faaet jus patronatus til, dog skal Præsten i Eltang, indtil L. O. bliver ledigt, fremdeles betale den Pension, som hidtil er givet deraf; tillige maa ovennævnte Superintendent (Dr. Chr. Lodberg) og hans Efterfølgere, saa længe de holder Bispeboligen forsvarlig vedlige, nyde L. O. Kirkers aarlige visse og uvisse Indtægter mod at vedligeholde nævnte Kirker og aflægge aarligt Regnskab.¹⁾ Ifølge „Liber daticus“ svarede Præstembedet hver St. Mickels Dag 66 Dl. 4 Sk. til Bispen. Kirken hørte da under Bispestolen til Frederik VI.s Tid, da Bisperne fik Kongen overtalt til — ifølge kgl. Resolution af $\frac{28}{5}$ 1824 — at give dem en fast Løn, imod at han overtog „de Tiender og Tienderefusioner, der er tillagte deres Bispestole . . . tillige med de Byrder, der med sammes Besiddelse ere uadskilligen forbundne.“

Dermed er Lunde Kirke gaaet under Statskassen. Nu i disse Aar føres der Forhandlinger om, at den skal over i Selveje. Som det ses, har de Midler, der tilhører den, i lange Tider slet ikke gaaet til Kirken. Og „Ejeren“ har anset det som en sørgelig Tvang at vedligeholde Kirken — en god Undtagelse er Biskop Brorson.

Foruden Tienden ejede Kirken noget Jordegods. Ifølge Matriklen 1661 har den i Lunde By ejet en Ejendom, som aarlig svarede til Kirken $1\frac{1}{2}$ Ørte Rug og $1\frac{1}{2}$ Ørte Byg, og som blev sat til $4\frac{1}{8}$ Td. Hartkorn. Den blev da drevet under en anden Gaard af samme Størrelse. Endvidere ejede Kirken $\frac{1}{3}$ af et Bol i Lundager, der sættes til $1\frac{1}{2}$ Td. Htk. Dette maa sikkert være skænket langt tilbage i Tiden og delt mellem Kirke, Bisp og Præst,

¹⁾ Kronens Skøder.

da det nu ejes af Kirken, Hennegaard¹⁾ og Hr. Niels. Landgilden til de tre Ejere er henholdsvis $\frac{1}{2}$ Td. Rug, 3 Skp. Rug, 4 Skp. Byg. I Mat. 1681 siges Lunde Kirkes Ejendom at være Gods i Lunde, Lundtang, Nørtarp, Lundtarp [Sdr. Tarp], Høllet, Skjedsbøl, Lydom og Allerslev. Mat. 1688 nævner ogsaa Bolet i Lundager; men nu svarer det 5 Skp. Rug til Kirken, 5 til Søviggaard og 2 til Præsten; i Midtkastkjær omtales en Gaard udlagt til Ryttergods med Kirkejord paa „Rerup Mark“. Endvidere anføres under Høllet: 1 Gaard til Ribe Hospital, svarer 5 Skp. Rug til Lunde Kirke, „der Ejendom ej vides“, hvilket ikke er underligt, da det temmelig sikkert er Sjølegavekorn, her nævnes. I de store Landbo-reformers Tid blev Mensalgodset solgt, og samtidig er Kirkens Jordegods vist ogsaa bleven solgt. Underligt nok, er Kirken ikke nævnt som Ejer til Jord ved Udskiftningen i Lunde, hvorfor man maa antage, at Salget er sket før 1787 — eller ogsaa er Ejendomsretten gaaet i glemme og Landgilden gaaet over til at blive „Sjølegavekorn“.

Præsteembedets Indtægter har ogsaa gennemgaaet store Forandringer. Præsten skulde have $\frac{1}{3}$ af Tienden. 1599 var der her i Lunde 50 Tiendeydere, i Outrup 71.²⁾ I „Pruste Bog udi Vester Herred 1649“ er Embedet saaledes beskrevet:

„Lunde oc Outrup Kalds Indkomst anlangende da takker jeg Gud oc Høj Øfrighed, er gjerne fornøjed oc ynske med Fred oc Sundhed det at nyde. Korntienden som ydes mesten deel paa skieppen oc en deel i Kienstraaen kand beløbe sig af Lunde Sogn — 18 Td., aff Outrup ungefæhr 24 Td. og henved 2 Tønder Haffre. Quægtienden er undertiden liden, undertiden noget mere efter Tidernes Beskaffenhed, somme tider en Kalf eller to. Lam i begge Sogne 4 eller 5. Grise 1 eller 2. Sielden føle eller en Marchs Penge eller tu derfor. Offer formedelst Almuens store Armod er ickun hel ringe, paa de tre store Fester kand beløbe sig i begge Sogne henved 26 eller 27 Dl. til Hobe. Det uvisse er af ringe Beskaffenhed oc uvitterlig at shrifte. Præstegaardens Afling anlangende da kand man saa 11 eller 12 Td. Rug i det allermeste, 4 Ørte Biug oc 2 Tønder Haffre eller 3. Høe 50 Læs af Marsk oc

¹⁾ Hennegaard var før Refm. en Bispegaard.

²⁾ Stiftsregistret, Viborg.

Gæst, dog mesten ligge for Vandflod oc tit bortskylles. Annex-præstegaard skylder aarligen $3\frac{1}{2}$ Td. Korn. Tuende smaa Engløs Bolige aff Arilds Tid er perfetuerit till Præstegaarden, som giver hver aarligen $\frac{1}{2}$ Tønde oc en deel deraff til Kircken. Af ald dette gifves aarligen en stor oc fast ulidelig Afgifft til forrige Præstevindin.

Niels Lauritzøn.“

Det ses, at en Del af Bønderne allerede den Gang havde faaet Tienden forandret til en Kornafgift. 1737 fortæller Brorson¹⁾, at Korntienden af Lunde Sogn er akkorderet Skæppen for 40 Td. Rug. I Outrup havde den forrige Præst akkorderet den i Penge for 95 Rdl. Kvægtienden kunde ikke angives til noget vist, af Tiendeydere var der nu 60 og 73. Ofret var 30—40 Rdl. til hver Højtid. Frøstrupgaard svarede en gammel Afgift paa 10 Skp. Rug og 10 Skp. Byg. Lille Frøstrup svarede 5 Skp. Rug, 5 Skp. Byg og 5 Skp. Havre. Af den halve Part af Frøstrup, som senere kom under Herregaarden, var Afgiften akkorderet til 6 Dages Tørveslet paa Frøstrup Hede samt 1 Rd. 1838 er Præstetienden af Lunde 164 Td. 7 Skp. 2 Fk. $\frac{3}{8}$ Alb. = 395 Rd., i Outrup 391 Rd.

1841 siger Teisen, at Tienden er akkorderet næsten uforandret i 4. Præsts Tid, den udgør da af Lunde: 42 Td. Rug, 3 Td. 3 Skp. Byg, 11 Sk.pd. Langhalm. Af Outrup 39 Td. Rug, 23 Td. 3 Skp. Byg, 10 Sk.pd. Langhalm. Desuden ydedes af Lunde 27 Foraarsplovbed, 31 Efteraarsplovbed, 54 Gangdage, 36 Kørsler til Varde el. lign. Afstand. Outrup ydede 30 Gangdage, 47 Kørsler. Kornrefusion af Frøstrupgaard udgjorde $1\frac{1}{4}$ Td. Rug, $1\frac{1}{4}$ Td. Byg. Endvidere ydede Kaldet saa meget Mælk, at der deraf kunde laves 10 Lispund Ost. Midsommerrenten udgjorde „3 Fk. Smør, 1600 Æg, 50 Kokke eller Par Kyllinger“ m. m. Offer og Accidenser 400 Rd., Kvægtienden 16—18 Rd.

1855 kom Tiendekommissionen, bestaaende af Landvæsenskommissær Wandborg, Proprietær Viborg og Proprietær K. Andersen, Hebo, hertil og ansatte Korntienden til en fast aarlig Afgift, hvoraf en Del svarede in natura og en Del efter Kapitelstakst. Tienden udgjorde nu ca. 150 Td. Rug, $8\frac{1}{2}$ Td. Byg, Kvægtiende 17 Dl., Smaaredsel 49 Dl. 1861 kom Loven om Afløsning af

¹⁾ Liber daticus.

Kvægtienden og Smaaredsel ved en Kornafgift. Dette gennemførtes her 1863—64. 1903 kom Loven om Afløsning af Kornvederlaget. 1913 var afløst Højtidsoffer sat til 615 Kr., Acc. 971 Kr. Efter Kirkeministeriets Skrivelse af $\frac{12}{10}$ 1917 er Tienden afløst fra 1. Januar 1918 ved Indbetaling af 25 Gange den aarlige Afgift beregnet efter 10,31 Kr. pr. Td. Rug.

Embedets Jorder bestod for det første af Præstegaarden, der havde største Parten af sine Marker uden for Byfællesskab. Mat. 1661 angiver Udsæden til 10 Td. Rug, $3\frac{1}{2}$ Td. Byg, 2 Td. Havre, 50 Læs Hø. Mat. 1688 siger, at den „haffuer Enge for Vin og Brød at holde ved lige, som fra Præstegaarden ej kand udvises“. Dette Forhold maa rent være gaaet i Glemme, for 1841 faar Præsten 26 Rd. Sølv mod at holde Brød og Vin, og Engene er selvfølgelig ikke givet tilbage til Kirken. Skiftet 1728 viser, at der holdtes 9 Heste, 9 Stude, 1 Tyr, 13 Køer, 4 Ungkreaturer, 3 Svin, 15 Faar. Brorson har 1737 følg. Fortegnelse over Præstegaardsjorden:

„Enge i Bork Mærsk: *Westerkier* 6 Skar, *Skamskifte*, 8 Skar, *Høng*, 7 Skar, 1 dito 7 Skar. I Nebel Mærsk: *Tot Eng*, 9 Skar, 1 dito 8 Skar. *Hillerum Eng*. 2 dito 12 og 7 Skar. Hjemenge i Gesten: *Lunde Lykke*, 2 Dags Slet. *Veggerkier*, 2 Dags Slet. *Sønderkier* 4 Dags S., 1 dito, 5 Skar. I *Tang Enge*: 1 Stk. 8 Skar; 1 do., 4 Skar. *Gade Enge* og *Tranbøl Lykke* ialt 5 Dages Slet. *En Lykke*, 6 Dags Slet.

Præstegaardens Agre: *Nørlunds Agermark*. *Wejels Ager Mark*. *Kierkedam* 5 Stk. *Sønden for* 2 Stk. Norden Præstegaarden 9 Stk. Tæt uden for Prgd. 5 smaa Stk. Lige østen for Prgd. 5 Stk. *Barfredager*, *Synden Byen*. *Tangvad* med Forager 5 Stk. *Gryd-høj Mark* 19 Stk. Dito Sted 3 Stk.

Høsletten: 72 Bønderlæs. Udsæden: 29 Td. Rug, 8 Td. Byg, 1 Td. Havre, 3 Td. Boghvede. I min Tid fodret 7 Bæster, 4 a 5 Par Stude, 10—12 Køer, 24—26 Faar. Hartk. 11 Td. 3 Sk. 3 Fk. 2 Alb.“

I Brorsons Tid møder man første Gang Nørlund, da er der et Hus, som har fæstet 22 Agre af Præstegaardens, Afgiften er 5 Dl., 2 Mk., naar de 8 er i Brug, ellers 4 Dl., det havde endvidere et Stykke Eng: *Skedsbøl Lykke*. $\frac{25}{100}$ 1792 blev en Parcel 10 Td. Land Ager samt Eng i *Lunde Lykke* bortarvefæstet til Iver Kri-

stensen, der byggede Hus paa Jorden. Afgiften var 10 Dl. og $\frac{1}{12}$ af Præstegaardens Skatter. Disse Afgifter blev siden forandrede; efterhaanden kom mere og mere Jord fra Præstegaarden til Ejendommene, der gik over i Selveje.

1841 er Besætningen 4 Heste, 12 Køer, 10 Ungkreaturer, 16 Faar. Avlingen efter 5 Aars Gennemsnit 80 Traver Rug, 35 Traver Byg, 25 Traver Havre, 30 Td. Boghvede, 8 Fjerdinger Smør, 3 Høvder og nogle Faar til Salg aarlig. 1860 er Udbyttet af Præstegaarden med Fradrag af Driftsomkostninger 390 Rd. — 1863 beskrives¹⁾ Præstegaarden saaledes:

„1. Hjemmelodden, en samlet Flade med Præstegaard og Have i den sydlige Ende, udgør Ager, Eng og Hede 190 Td. L., temmelig dyb Sandmuld med Sandunderlag, enkelte Steder noget kold. Eng omtrent 9 Td., hvorpaa kun avles 10 Læs Hø. Heden skikket til Opdyrkning; den afgiver kun maadelig Brændsel. 44 Td. L. Ager og Hede i den nordlige Ende bortfæstet.

2. Udlodderne. *Nørkjær*, Gesteng, 18 Td. L., avles 30 Læs Hø, der har den Egenskab, at det ikke kan bruges til Køer, men kun til Faar og Heste. *Lykke* eller *Tangvad*, 7 Td. L., 10 Læs. *Nørvang* Englod, 2 Td. L., 4 Læs. I *Bork Marsk*, 4 Td. L., 16 Læs godt Hø. I *Nebel Marsk* 5 Td. L., 14 Læs. I *Sedding Gest* 4 Td. L., 16 Læs. *Sønderkjær* 4 Td. L., 10 Læs. *Lunde Lykke*, 7 Læs. I *Skjedsbøl Eng*, 2 Td. L., 3 Læs simpelt Hø.“

Fra 1891 begynder Salget af Jord, der især gik til Nørlund og den opkommende Stationsby. 1913 var Besætningen 50 Kreaturer og 10—12 Heste. Nu er Gaarden forpagtet ud.

Kaldet ejede endvidere Anneksgaarden og noget Mensalgods. Anneksgaarden havde i den katolske Tid, da Outrup havde sin egen Præst, været dennes Præstegaard, indtil Sognet blev annekteret til Lunde.

Gaarden laa lige ved Outrup Kirke. 1737 havde den fire Huse med 37 Fag. Dens Hartk. var 4 Td. 1 Skp. 1 Alb. Landgilden var 4 Td. 3 Skp. Rug, 3 Td. 6 Skp. Byg, 2 Rd., 1 Lam. Dens Agermark var beliggende om Gaarden og uden for Fællesskabet, undtagen nogle smaa Agre paa Allerslev og Rottarp Marker, „hvor han [Fæsteren] maa følge Tægterne med de andre. Engene er blød Gest i Nærheden af Gaarden og bestaar af 12—13 Dags Slet.

¹⁾ Liber da.

hvorpaa kan avles 16 smaa Bønderlæs.“ Udsæden var 9 Td. Rug, 3 Td. Byg, og der kunde holdes „9 Høvder og 4 Bæster“¹⁾. 1619 var Landgilden 3½ Td. Korn. Niels Lauritsøn nævner i sin Indberetning 2 smaa engløse Boliger. Mat. 1681 siger, at der staaer 2 smaa Huse paa Anneksgaardens Grund. 1737 nævnes et lidet Hus ved O. Kirke, hvortil er lagt 3 Agre paa Kløv, svarer Landgilde 2 Rd. 2 Mk.

Af Mensalgodset nævner Mat. 1661 den omtalte Kirkeejendom i Lundager, ligeledes Mat. 1688, der tilføjer: „Noch [noget Jord] til forne Boel, som skal være efter Beretning till af Lunde Prestegaards Jord.“ Brorson angiver Mensalgodset til at være: 1 Sted i Lundager, Landgilde 1 Td. Rug, 1 Td. Byg. 1 Sted i Thorbøl, Landgilde 4 Rd. 1 Sted i Deirup, Landgilde 2 Rd. 1 Bosted i Lunde By, Landgilde 5 Skp. Rug, 1 Skp. Byg.

I Udskiftningstiden, da Vassard var Præst, blev Anneksgaarden og Mensalgodset solgt for 1102 Rd., der vel blev anbragt i Stiftsmidlerne.

¹⁾ Liber da.

Præster.

Ved Reformationen kneb det med i en Fart at skaffe de nødvendige Præster, man havde ikke tilstrækkelige uddannede i den ny Lære; det kunde derfor gaa som i Jandrup, hvor Hr. Anders Hansen Smed blev „underligen tagen saa godt som fra Smedjen og gjort til Præst“.

1. Her i Lunde var den første lutherske Præst en tidligere Munk; han hed Hr. Jens.

2. Efterfølgeren var Hr. Thomas Lauritsen, der nævnes 1552. Wiberg siger, at han var gift med Formandens Datter.

3. Hr. Thomas Kristjensen var Provst og nævnes 1562 som Vidne, da Tudmose Hussted bortfæstedes. Wiberg mener, at han var gift med Formandens Enke.

4. Hr. Christen Jacobsen Høst er født 1548 i N. Nebel, hvor hans Fader, Jacob H., var den første lutherske Præst. Han var Præst i L.-O. fra 1573 til sin Død 1631, altsaa i 58 Aar; dermed har han sat en Rekord, idet der ikke har været nogle af de andre kendte Præster i Embedet saa lang Tid. Chr. Høst var tillige Provst og nævnes som saadan 1584 og 1604. Paa Prædikestolen i Lunde Kirke findes ikke blot hans Navn, men et udskaaret Brystbillede af ham. Det forestiller en kraftig Mand med Hage- og Overskæg og nedhængende Haar, han bærer en bred, opstaaende Krave. Under Billedet findes en uforstaaelig hebraisk Inskription. Desuden har hans Billede været malet over Degnestolen i Bryndum Kirke, Skads Hd., hvor der i lang Tid holdtes Landemode¹⁾. I Lunde Præstegaard har der ogsaa været Portrætter af ham og Hustru, malet 1620, men de brændte sammen med Præstegaarden. Hans Hustru hed Birthe Thomasdatter og har temmelig sikkert været Formandens Datter. Hun døde 1627, 75 Aar

¹⁾ O. Nielsen: Skads Hd.

gammel; deres Ægteskab havde været 51 Aar. Efter Liber daticus havde de 5 Sønner og 7 Døtre, efter Wiberg 7 Sønner og 5 Døtre. Af Sønnerne blev Christen Præst i L.-O., en, hvis Fornavn ikke kendes, Præst i Bølling-Sæding, maaske var Præsterne Peder C. H. i N. Nebel og Thomas C. H. i Hvidding og Ib Christensen i Billum ogsaa hans Sønner, af Døtrene var Karen gift med Hr. Peder Mikelsen i Kvang og Kirsten gift med Hr. Ole Pedersen til Ribe Hospital og Johanne gift med Hr. Søren Andersen i Jandrup. Endvidere var en Datter gift med en Bonde i Dybvad. $^{10}/_2$ 1593 udstedtes Stadfæstelsesbrev paa Livstid for Hr. Chr. Høst i Lunde paa Kronens Part af Korntienden af Outrup, hvoraf der dog aarlig skal svares 10 Ørte Rug og 10 Ørte Byg til den, der oppebærer Stiftskornet. Et halvt Aars Tid efter bestemmes, at Afgiften skal svares til Kronen.¹⁾ 1613 køber han en halv Gaard i Thorbøl.

5. Hans Søn Christen Christensen Høst fik Embedet efter ham og har vist først været hans Kapellan. Han var gift med Dorthe Iversdatter og havde 3 Døtre. Han døde $^{25}/_{10}$ 1645. Enken giftede sig med Hr. Jens Olufsen, Præst i Hammel. Tingbogen beretter: 1665 $^{28}/_{10}$ fremstod Karen Jensdatter, sal. Laurids Snedkers Efterleverske hidstævnet for nogle Ord, hun skulde have talt næstforleden Aar udi den grasserende smitsom Pest Sygdoms Tid anlangende et Barns Mord, som skulde være sket udi Lunde Præstegaard mange Aar forleden, da sal. Hr. Chr. Høst og Dorthe Iversdatter sammesteds boede; men hun vidnede, at hun vidste Dorthe Iversdatter intet at beskylde, og dersom hun i Pestens Tid havde i saa Maade talt nogen Ord om slig Barnemord, da var det sket udi Raseri og Sygdoms Forvirrelse hende ganske uvitterlig i alle Maader.

6. Hr. Niels Lauridsen Rindom giftede sig med den ene af de tre Døtre, Birgithe hed hun, og havde med hende en Datter Kirsten, der blev gift med Præsten i Vorgod. Rindom var Student fra Ribe 1634. Hans Hustru døde 1650, og han maatte tilbagebetale hendes fædrene Arv, 1000 Dl., som Svigermoderen ofte krævede ham for. Til Gengæld flyttede han sine Medarvingers Gods ud i Vognporten. 2. Gang giftede han sig med Elisabeth Hansdatter Kjær fra Rindkøbing, med hvem han havde Børnene Hans Nielsen Palludan. Præst i Aal, Anders Lunde, Rektor i Kol-

¹⁾ Kancelliets Brevbøger.

ding, Laurids Lunde, Sagfører i Varde, Birgitte, gift med Faderens 2. Eftermand. Ifølge Wiberg led Rindom meget af de Svenske. Han døde 1676.

7. Hr. Christen Simonsen Varde, var Søn af Simon Christensen, Glarmester i Varde og kaldtes hertil 25. Nov. 1676. Efter Skik og Brug skulde han ægte Formandens Datter, men det kunde Datteren ikke faa sig selv til, da han havde rødt Haar og Skæg, hvorfor Moderen selv tog ham, idet hun sagde: „Efterdi du ikke vil kalde ham din *Mand*, skal du kalde ham din *Fader!*“ Han døde allerede $\frac{2}{2}$ 1684. Af Hans Rasmussen i Kallundborg havde han 1676 købt den halve Kongekorntiende af Lunde.

8. Hr. Rasmus Rasmussen Larsen var født $\frac{5}{8}$ 1651 i Aarhus, 1669 blev han Student og tog 1672 theologisk Embedseksamen. $\frac{10}{2}$ 1684 blev han kaldet hertil og blev indsat $\frac{28}{4}$. Næste Aar giftede han sig med Rindoms Datter Birgitte og levede med hende i Ægteskab i 40 Aar. De havde 4 Døtre og 4 Sønner, hvoraf en, Niels, blev Præst i Vadum. R. R. Larsen var en lærd Mand, hvis kæreste Opholdssted var Studerekamret, han kom ikke der uden for, undtagen Embedssager drev ham. Præstekjolen beholdt han altid paa, men viste sig aldrig for Bønderne, før han tillige havde faaet Præstekraven paa. Han døde $\frac{8}{2}$ 1726.

9. Siden $\frac{6}{3}$ 1723 havde han haft en Kapellan, der nu blev Sognepræst. Det var Hr. Hans Fris Castensen, f. i Ribe 1683 som Søn af ret velstaaende Forældre, nemlig Borgmester Casper Christoffer C. og Kirsten Bagge. Han havde 3 Brødre, der var Præster i Thorstrup, Jerne, Allerup, deriblandt den bekendte Mester Maturin. Desuden havde han 3 Søstre, som var Præstekoner i Øse, Lønborg og Ho. Hans Castensen var gift med Formandens Datter Elisabeth Rasmusdatter Lassen og havde 2 Børn. Han døde $\frac{20}{3}$ 1728. Efter sin Fader havde han $\frac{1}{3}$ af Alslev Kongetiende, desuden havde han lidt Bøndergods i Lindknud og Næsberg Sogne. Det kan have sin Interesse at se, hvad et saadant velstillet Præstehjem indeholdt. Efter V. Herreds gejstlige Skifteprotokol $\frac{19}{4}$ 1728 anføres da følgende „Midler og Boehafve“, der dog vistnok er vurderet temmelig lavt:

„2 sorte Heste 5 Aar 22 Rd.; 2 brune Hopper 9 Aar 21 Rd., 1 Horsplag 3 Aar 8 Rd. 4 Mk., 2 yngre Plage 10 Rd., 1 anden, som

1) Et Rum til at gemme Gryn, Malt o. lg. i.

er saa ussel, 4 Mk.; 1 gammel anget Hest 4 Rd. 9 Stude 45 Rd. 2 Mk. 1 Tyr 3 Rd. 2 Mk., 13 Køer 39 Rd.; 4 Kvier 5 Rd. 4 Mk. 2 Galte 4 Rd.; 1 Soe med 4 Grise 2 Rd. 10 Faar med Lam 6 Rd. 2 Mk., 2 gimrede Lam 2 Mk.; 3 Vædre 1½ Dl. Den bedst beslagne Vogn med nye Dræs 20 Rd.; en Træs Vogn med 2 beslagne Hiul 8 Rd.; den bedste Arbejdsvogn 4 Rd. 2 Mk.; en ringere do. 3 Rd. Ridepuder 1 Rd. 4 Sk.; 3 Møgfiele 4 Mk. 8 Sk. 1 ny Plov med sit Behov 2 Rd. 1 Mk. 2 Par Harver 3 Mk. 1 Hakkelsekniv 2 Mk. 3 Høleer 1 Dl. 5 Mk.; 4 Segle 3 Mk.; 2 Lyngleer 1 Mk. 8 Sk.“ Endvidere Havetøj, 3 Spader, 1 Slibesten, 1 Skovøkse, 2 Haandøkser, 1 Navr o. a. Værktøj. „I det syndre Rum: 1 stor Ege Bing¹⁾ 1 Rd.; 1 Rulle 4 Rd.; 1 Sadel, Bidsel m. m. 1 Rd. 5 Mk., 1 Pudesadel 4 Mk. I Studerekamret: 1 Kakkellovn 7 Rd.; 1 beslagen Skrin 2 Rd.; 1 lidet Hængeskab 1 Rd., 1 Bord 3 Mk.; 1 høj Stol 12 Sk.; 1 mindre do. 1 Mk. 8 Sk.; 2 Par Bidselstænger 1 Mk. 8 Sk. I Bagstuen: 1 Egebord til at trække ud 1 Rd. 4 Mk.; 1 stor Ege Kiste 2 Rd.; 1 Egestabel Seng 2 Rd.; 1 Fyrre Skabseng 1 Rd. 2 Mk.; 1 Bord bagved disse 1 Rd.“ I Spisekamret var Salttrug, Skrin, Skab o. s. v. „I Sengekamret: 1 Kakkellovn 1 Rd. 2 Mk., 1 Stabelseng 2 Rd. 4 Mk.; 1 Slagbænk af Fyr 1 Rd. 2 Mk.; 1 Spejl 4 Mk. I Storestuen: 1 Egeskab 2 Rd. 4 Mk.; 1 stor beslagen Egekiste 4 Rd.; 2 mindre 5 Rd.; 1 stor rund Egebord 5 Mk.; 1 lidet Bord 2 Mk.; 1 lidet Tebord 1 Mk. 4 Sk. I Dagligstuen: 1 pæn Kakkellovn 9 Rd.; 2 Borde 1 Rd. 1 Mk.; 1 lidet Chatol 1 Rd.; 1 Skab af Fyr 1 Rd. 2 Mk.; 1 Sengested 5 Mk.; 3 Stole 1 Rd. 3 Mk.; 1 Lænestol 2 Mk.; 1 Taburet 2 Mk.; 2 Spejle 5 Mk.; 1 lidet Skrin.“ I en anden Stue fandtes 2 Stole, 2 Toiletstole, 2 beslagne Skrin. „I Køkkenet: 1 Fyrreskab 4 Mk.; 1 gammelt Bord 2 Mk.; 1 do. 1 Mk.; 6 Træskaaler 2 Mk.; 5 gamle Træfade 12 Sk. o. a. I Brøgerset: En stor gammel Egekiste 1 Dl.; 3 Egekar 2 Rd. 2 Mk.; 1 Trug 1 Sk.; 1 Dejntrug 8 Sk.; Stole o. a. I Kælderen: 5 Øltønder 2 Rd., 1 halv Tønde 2 Mk.; 1 ny Salttønde 1 Mk. 8 Sk.; 1 Bolle 12 Sk.; 2 gamle Boller o. fl. Tønder og Bøtter. I Spisekamret: 1 Lyseforme 1 Mk. 8 Sk., 1 Kierne 1 Mk.; 1 Salttønde o. a. Af Kobber var 1 Kande med Laag 25 Rd. 3 Mk., 1 Kobberkedel 2 Rd.,“ og Kande, Pande, Fad, Dørslag, Tragt, Fyrfad; af Messing var der Fyrfade, Lyseplader o. a.; af Malm Lysestager, Morter o. a.; endvidere 10 Tin-

¹⁾ Et Rum til at gemme Gryn, Malt o. lg. i.

fade, 3 Dusin Tintallerkener, Vandfad, Bordkande, Lysstager, Potter o. s. v. Sengeklæder: 2 Bolstre, Underdyner, 2 lange Bolstre, 1 Olmerdugsoverdyne, 2 do. Hovedpuder, og andre Masser af Sengeklæder i Sovekamret, Børnenes Sovekamre, paa Pigernes, Karlens og Drengenes Senge, i Gæstekamrene, 4 Sengeomhæng o. s. v. „Den sal. Mands Gangklæder 1 Kjortel 12 Rd., 1 Præstekjortel 6 Rd.; 1 sort Klædning 12 Rd.; 1 sort Kappe 5 Mk., 1 Par sorte Buxer 2 Mk. 8 Sk., 1 sort Rejsesæt 1 Rd. 4 Mk., 1 brun Rejseskjortel 4 Rd., 2 Hatte 1 Rd., 1 gammel Nattrøje med 24 Knapper 1 Rd. 5 Mk.“ o. a. Tøj. Af Guld fandtes kun 2 Par Knapper ud over Fæstegaven; „1 Sølvkande 21 Rd., 1 Sølvflødepotte og Fad 14 Rd., 14 Sølvsker 25 Rd., 1 Potageske 3 Rd.“ o. a. I Bogsamlingen var 137 Bind næsten udelukkende Theologi paa Latin, blandt de danske Skrifter var „Kristian V danske Lov“, 1 gammel „Jyske Lov“, Jens Dinesens gudelige Skrifter og Niels Mikkelsens Lægebog. Hele Boet takseredes til 1336 Rd. 4 Mk. 4 Sk.

Avlskarlens Løn var 9 Rd. 2 Mk., Andenkarlen 6 Rd. 4 Mk., Førstedrengen 3 Rd. 2 Mk., Hyrdedrengen 1 Rd. 4 Mk., Køkkenpigen 4 Rd. 4 Mk., Bryggerspigen ligeledes, Barnepigen 2 Rd., Kopigen 1 Rd. 4 Mk.“

10. Hr. Kristoffer Pedersen Ballum var Søn af Hr. Peder Brorson i Ballum. Han er født ¹⁰/₁₀ 1691, blev Student fra Ribe 1706 og laa paa Borchs Kollegium, hvor han 1712—15 udgav nogle Disputatser. Han tog Eksamen 1716 med bedste Karakter og blev kaldet hertil ¹⁷/₄ 1728. Han ægtede Formandens Enke, men fik ingen Børn og døde 1736.

Paa Grund af den gamle Skik, at Præsten fik sig en Kone sammen med Kaldet, har Lunde—O. Sogne kald maaske været i den samme Families Besiddelse i 200 Aar; i alt Fald har den været det i 175 Aar; thi Th. Kristjernsens Datter var gift med C. J. Høst, C. C. Høst var dennes Søn, Rindom ægtede C. C.s Datter, K. S. Varde, ægtede Rindoms Enke og R. R. Lassen en af hans Døtre, H. F. Castensen ægtede Lassens Datter og K. Pedersen Castensens Enke. Grunden til denne Skik med at faa „Enken og Kaldet“, der fremkom efter Reformationen, da Præsterne maatte eller rettere skulde gifte sig, maa søges deri, at det var den Maade, hvorpaa Datiden sørgede for de Enker, der efter Naadsensaarets Forløb ellers vilde staa ganske hjælpeløse. Her viser

det sig jo, at det er Datteren og Kaldet, der har været det almindelige, men man maa saa have stolet paa, at den nye Præst nok skulde sørge for sin Svigermoder.

11. Magister Morten Thomsen var en Købmandssøn fra Fredericia, hvor han blev født $\frac{9}{11}$ 1688. Han var først i Handelslære og foretog flere Handelsrejser, før han kom i sin Fødebys Skole og blev Student 1708. To Aar efter tog han Embedseksamen og blev næste Aar Huslærer hos Kaptajn Leth paa Voldbjerg. $\frac{81}{12}$ 1712 kaldtes han til Bredstrup ved Vejle, hvor han var, indtil hans Svigersøn Kristian Johan Andersen Lunde blev hans Efterfølger. $\frac{9}{4}$ 1736 blev han forflyttet hertil. 1747 blev han Provst og tog Magistergraden 1750. Alle sine Sønner dimitterede han selv til Universitetet, undtagen Thomas, der for Stipendiernes Skyld sendtes til Viborg Skole. M. Thomsen er Stamfader til den bekendte Bredsdorffslægt, idet hans Sønner alle optog Navnet efter deres Fødested. Han døde $\frac{28}{9}$ 1756 og blev begravet i Lunde Kirke, hvor der i den nordre Væg findes en Mindesten, som fortæller følgende:

„Her lige ud for i Gangen gemmes de jordiske Levninger af den i Livet velædle, velærværdige og højlerde Mand, nu salig Magister Morten Thomsen, født 9. Nov. 1688. Blev Sognepræst for Bredstrup Menighed 1712, blev forflyttet til Lunde-Outrup Menigheder 1736, blev Provst over Vester-Herred 1747 og døde 28. September 1756. Han var grundig og opbyggelig i Lærdom. Han var tro og aarvaagen i Embeder. Han var gudfrygtig og ustraffelig i Levned. Han var taalmodig og trøstig i Lidelse og er bleven salig ved Døden. Hos ham hviler hans dydfuldkomne og tro Ægtefælle, nu salig Madame Johanne Christensdatter Borch, hun var født 21. Sept. 1696, kom i Ægteskab 5. Juli 1714 og døde 15. Jan. 1756. Hun var oprigtig mod sin Gud og derfor behagelig mod ham. Hun var trofast mod sin Mand og derfor elsket af ham. Hun var omhyggelig for sine Børn og derfor æret af dem. Hun var tjenstagtig mod sin Næste og derfor yndet af alle. Hun var frimodig i Døden, og derfor blev hun sejrrig ved den. Deres Ægteskab, som varede i 42 Aar med uforanderlig Kærlighed, var af Gud velsignet med 6 Børn og 3 Børnebørn. Iblandt deres Børn, som var 4 Sønner og 2 Døtre, er den ene Datter af dem bleven funden i Glæde i Himmelen. Af de efterlevende lod Gud

dem have Glæde paa Jorden; thi de saa: den eneste efterladte Datter gift med Christen Johan Lunde, Sognepræst for Bredstrup Menighed i Riber Stift, den ældste Søn Hr. Chresten Bredsdorff som Sognepræst for Vridsted og Flye Menigheder i Viborg Stift, den anden Søn Hr. Thomas Bredsdorff Sognepræst for Ollerup og Kirkebye Menigheder i Fyn, den tredie Søn Peder Bredsdorff nu Bogholder og Proviantskriver ved Fossum Værk i Norge som da Fuldmægtig paa Odense Sukkerraffinaderie, den fjerde og yngste Søn Ancher Bredsdorff som Candidatus S. S. Ministerii. Gud lade dem alle samles med Glæde i Evigheden. Rom. 14, V8.“

12. Johan Herman Hansen Brorson var en Søn af Salmedigteren H. A. Brorson og Hustru Katharine Stenbæk Clausen. Han er født i Tønder 1730, hvor Faderen da var Præst. 1750 blev han Student fra Ribe, 2 Aar efter Candidat, var saa i 4 Aar Hører ved Ribe Katedralskole. $\frac{9}{11}$ 1756 blev han af sin Fader, Biskoppen, der jo havde Kaldsretten til Lunde-O., kaldet hertil. 1758 blev han gift med Magdalene Kathrine Bundesen, Datter af Amtsforvalter Rasmus B. til Søvig, de fik 4 Sønner og 4 Døtre, hvoraf dog de 2 Sønner og 2 Døtre døde, inden han flyttede fra Lunde. En Søn blev Etatsraad, den ene Datter blev gift med Landmand Kristian Thiset, den anden med K. Gemsøe, der var Præst. $\frac{28}{9}$ 67 blev Brorson Provst. Han var en dygtig Mand, en nidkær Præst, men alvorlig og streng. Avlingens Bestyrelse overlod han ganske til sin forstandige Kone. Dog er det muligvis ham, der her lod Engene indgrøfte, men han kendte ikke sine egne Heste. Dersom Kusken holdt for Døren, og alle ikke var færdige til at stige til Vogns, lød hans Befaling til Kusken: „Spænd fra!“ Og der maatte lystres. Han indrettede den første Liber daticus. 1780 blev han kaldet til Præst i Gram, hvor han døde 1800.

I Biskop Brorsons Tid mærker Sognekaldet ogsaa paa anden Maade, at det har faaet en Patron, der vil det noget godt. 1741 byggede Biskop B. Degneboligen i Outrup, og senere lod han Lunde Kirkes Taarn istandsætte.

13. Jørgen Wederkink er født i Søborg, Sjælland, $\frac{21}{10}$ 1742. Hans Fader blev senere Provst over Sdr. Herred og Præst i Nykøbing F. Han blev Student fra Nykøbing Skole 1761, Candidat 1765, hvorpaa han levede 10 Aar i København, dernæst var han Hører i Ribe Latinskole i 5 Aar. $\frac{9}{11}$ 1780 kaldtes han hertil. 1784

blev han Faderens Eftermand i Nykøbing. Han levede ugift og døde 1802.

14. Johannes Vassard var født i N. Nebel Præstegaard $^{12}/_2$ 1754 som Søn af Præsten der, Hr. Henrik V. Faderen underviste ham selv, indtil han kom i 4. Kl. i Ribe Skole. Han blev Student 1774, Candidat 1780 og Wederkinks Afløser, først som Hører i Ribe og $^{22}/_8$ 84 som Præst her. Han ægtede $^5/_8$ 1785 Ane Bolette Goldt, Datter af Kammerraad, Tolder G. i Ribe. Hun døde $^2/_7$ 1815, hvorefter han giftede sig med Lucie Bering, en Præstedatter fra Skjern. Han døde barnløs $^{17}/_2$ 1820. 3 Maaneder derefter nedbrændte Præstegaarden med Arkiv. Liber daticus er dog undsluppen Flammerne. Enken fik Naadensaaret forlænget og opbyggede Præstegaarden. Hun levede mange Aar efter forskellige Steder her omkring og døde i dyb Armod i Aal Sogn. V. var meget nervesvækket; man turde ikke lade ham besøge Brødre-menigheden i Kristiansfeld, „da han sikkert vilde miste sin Forstand, hvis det skete.“¹⁾

15. Niels Nicolai Stochholm er født i Horsens $^1/_2$ 1774 som Søn af Organist og Købmand Nicolai S. og Hustru Maren Fischer. 1790 tog han Studentereksamen og 94 Embedseksamen. Efter at han i 5 Aar havde ligget paa Regensen, blev han 1796 Huslærer hos Provst Flensborg i Herslev. 1800 blev han Præst i Aadum, imod at hans Farbroder Kammerraad S. til Hennegaard afgav sin Kaldsret til Oksby. 1821 blev han kaldet til Lunde—O. 1801 ægtede han Inger Margrethe Baggesen, født i Bogense $^{20}/_{12}$ 1774. De havde 3 Døtre og 3 Sønner, hvoraf en blev Ejer af Hesselmed. S. var stærkt interesseret for Landbruget og Bøndernes Tilstand i det hele taget, hvad man kan slutte deraf, at han stod i nær Forbindelse med den da saa bekendte og beundrede Landmand C. Dalgas, som han har givet mange Oplysninger til Brug ved Udarbejdelsen af Amtsbeskrivelsen. I Orkanen 1825 omblæste Laden, den nordre Længe, som var 18 Fag. S. opbyggede den af Grundmur. Ligeledes blev det faldefærdige Barfred nedrevet og opbygget paany. 1827 blev han kaldet til Aal, hvor han døde $^6/_5$ 1849.

16. Om Efterfølgeren fortæller O. Nielsen: „Niels Hansen Olivarius, f. $^5/_9$ 1781 i Varde, hvor hans Fader, siden Præst i Vel-

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. V, 840.

ling, var Kapellan. 9 Aar gammel kom han i Huset hos sin Farbroder, der var Præst i Grimstrup, sattes siden i Skole i Rindkøbing, og da han havde Anlæg og Lyst til Studeringer, i Ribe Skole, hvor han fandt Understøttelse hos flere, da Forældrene levede i trange Kaar. 1798 blev han Student med Udmærkelse og tog i Okt. næste Aar 2. Eksamen. For at kunne friste Livet maatte han ernære sig som Timelærer og lagde sig efter de levende Sprog. I den politisk bevægede Tid, hvori han levede, kunde hans modtagelige Aand ikke andet end modtage stærke Indtryk, og han var en ivrig Fjende af Napoleon, som han ansaa for Frihedens Fjende. For at bekæmpe denne drog han til Tyskland og skal have været med i et Sammenstød ved Veimar, hvor han fik et Sabelhug i Tommelfingeren, men han talte altid siden med stort Forbehold derom. Hans Ophold i Tyskland blev ikke langvarigt, og han kom snart tilbage til København, hvor han mistede sine faa Ejendele under Bombardementet, hvor han var en af Stadens Forsvarere. Senere var han seks Aar Huslærer i Neksø og tog først Attestats 1820 med bedste Karakter.“ 7. Aug. 1822 kaldtes han til Præst i Kvong og Lyne, hvor han ægtede Formandens Enke Elisabeth Petersen, f. i Kongsberg ²⁰/₄ 1792, Datter af Peter Henriksen, Smelter. De havde 1 Søn og 2 Døtre. ¹⁸/₁ 1828 kaldtes han hertil og ²⁵/₄ 1838 til Høyen og Jerlev. Wiberg fortæller, at han „viste megen Kraft og Virksomhed, vandt sine Sognefolks Hengivenhed i høj Grad. Hans Character var ærlig og aaben, og faa Mennesker saa vist saa lidet paa egen Fordel, som han, men hans heftige og lidenskabelige Gemyt drev ham stundom for vidt. Mod fattige og syge var han meget godgørende, mere end hans Evne tillod; han var tillige noget original og satte sig ud over det formelle, derhos var han meget underkastet Distraction. Han var en varm Fædrelandsven, og Oprørskrigen forbittede hans sidste Levedage meget.“ Han døde ⁹/₂ 1849.

17. Markus Peter Teisen, en Søn af Købmand Hans T. og Hustru Dorteia Elisabet Abel, blev født i Odense ¹⁶/₈ 1811. Efter at have gaaet paa Odense Latinskole blev han Student 1828 og tog Embedseksamen 1832 med bedste Karakter. 1833 blev han Lærer for Justitsraad, Amtsforvalter Karøs to Børn i Thisted, indtil han 1835 kom paa Pastorseminariet i København, og „for end mere at forberede sig til det gejstlige Embede fungerede han

tillige som Inspektør og Førstelærer ved Efterslægtens Skole.“ Derefter opholdt han sig et Aar paa Moderens Gaard Annasholm ved Odense. Han kaldtes hertil $^{25}/_7$ 1837. $^{20}/_9$ 1839 blev han viet til Pauline Christiana Gustava Holm i Brændekilde, Datter af der-værende Sognepræst V. Holm, hun var tungsindig og døde for egen Haand $^{22}/_2$ 1853.

De havde 4 Sønner og 3 Døtre. $^{14}/_9$ 54 giftede han sig paany med Thora Sofie Elise Holck, Datter af Toldinspektør H. i Slagelse, med hvem han havde flere Børn. Teisen var en dygtig og energisk Mand, agtet og respekteret af Befolkningen. Ikke mindst som Sogneforstanderskabets Formand udrettede han et stort Arbejde. Det er sikkert ham, der har lagt Planen til Skolevæsenets Omordning 1842. 1847 foretog han en Rejse til Hamborg, Berlin og sak. Svejts. Han var historisk interesseret (se Barfred), og hans Udtalelse i lib. dat., at „i Sommeren 1849 maatte han og mange andre udholde de oprørske Slesvigholsteneres Nærværelse og Plagerier“, viser hans nationale Sindelag. Morten Eskesen giver ham følgende Omtale: „Præsten M. P. Teisen kom jeg stundom til sammen med Warncke for at faa en Whist. Vort Syn paa Skolesagen var forskelligt, men han saa saa meget godt i min Virksomhed, at han ikke nænte at bruge Myndighed, saa han vandt min Hengivenhed, som han i det hele taget havde Sogne-folkenes.“ $^9/_7$ 57 kaldtes han til Fanefjord paa Møen, hvor han havde det Uheld, at Præstegaarden brændte med alt Bohave. Han døde $^{26}/_2$ 1880

18. Jens Søren Langhoff er født i Odense $^1/_10$ 1802, Søn af Tømremester Hans L. og Hustru Dorthea Møller og var den næst-ældste af 13 Søskende. Han blev Student fra Odense 1824, hvorefter han opholdt sig en længere Aarrække i København, hvor han for en stor Del maatte ernære sig ved at give Timer, saa han fik først Eksamen 1832. Dernæst vendte han tilbage til sin Fødeby, hvor han dels underviste, dels øvede sig i Prædiken, hvad da-værende Stiftsprovst Ortved ofte gav ham Lejlighed til. $^2/_11$ 43 blev han kaldet til Sognepræst for Vildbjerg, Timring og Nøvling. Der oplevede han sin lykkeligste Tid. $^{14}/_9$ 1857 blev han forflyttet hertil. I Vildbjerg blev han gift med Kristiane Karoline Jakobsen, Datter af Gaardmand Knud J. og Hustru Marie Hansen, Rærup, f. $^7/_10$ 27; hun døde nogle Maaneder efter hans Forflyttelse hertil.

De havde 2 Børn. I 1870 blev L. angrebet af en kræftagtig Sygdom, der nødte ham til at søge en Medhjælper, det blev cand. theol. Th. K. Fabricius Møller; men kun et Fjerdingaar efter, 26. Jan. 1872, døde L. Gamle Folks Vidnesbyrd stemmer godt overens med den Karakteristik, som Kapellanen har givet: „L. var en stille Mand og virkede i Stilhed; Livets Lysside kendte han næppe saa godt som dets Skygger; hans kærlige hjælpsomme Sind har hos mange sat ham et velsignet Minde.“

19. Frederik Ludvig Vaupell, Søn af Ritmester Johan Vilhelm V. og Hustru Margrethe Dorthea Karbjerg, er født i Kolding ^{20/11} 1818, blev Student fra Kolding 1836 og Kandidat 1842. Efter 10 Aars Vikarvirksomhed blev han i Juni 1858 kaldet til Harbøre og Engberg. Mens han var der, skete det, at et russisk Krigsskib, „Alexander Newsky“ med Kejsersønnen, den 19-aarige Storfyrst Alexis med sin Adjudant, Viceadmiral Passiet, om Bord i Taage og stærk Blæst sejlede paa Grund ud for Harbøre. Skibet skød med Kanonerne, og V. spændte for sin Vogn og kørte til Stranden. Efter at den 730 Mand store Besætning var reddet i Land og en Takkegudstjeneste holdt foran et medbragt Mariabillede, fik Pastor V. Prinsen, Admiralen og nogle højere Officerer med sig hjem som sine Gæster; i de følgende Dage blev Harbøre Danmarks mest aktuelle By.¹⁾ V. blev i den Anledning udnævnt til Ridder af den russiske Stanislaus Orden ^{13/6} 69, ligesom han ogsaa fik en dansk Orden. ^{12/4} 72 kaldtes han hertil. ^{20/10} 58 havde han ægtet Agnes Hjort, Datter af Kaptajn Johan Gad H. og Hustru Johanne Jantsen. De havde ingen Børn, men en Plejesøn, Kunstmaleren Gad Frederik Clement, af hvis første bekendte Malerier netop er et „Portræt af F. L. Vaupell“, købt af Kunstforeningens Studienskole. V. havde grumme lidt af det præstelige Væsen. M. Eskesen bemærker allerede om ham i hans Ungdom, at han gav mere Indtryk af at være Officer end Præst — han var jo ogsaa af Officersslægt og Broder til den bekendte Oberst V. Om V.s Snurrigheder fortælles endnu mange Træk. Engang, han var kommet noget for sent til en Begravelse, sagde han: „Lad mig lige faa en Bid Brød og en Dram, saa skal jeg snart ekspedere den Fyr!“ — Ved et Bryllup i Outrup Kirke ventede Præsten efter Brudeparret oppe

¹⁾ Hardsyssels Aarbog 1921.

ved Alteret, til sidst udbød han: „Vil han ikke ud, Dromedaren?“ Og da Brudgommen endnu ikke gjorde Tegn til at komme, fortsatte han: „Har han allerede fortrudt det, Kamelen!“ — Men hvor godmodig han kunde være, viser følgende: Ved 4-Tiden om Eftermiddagen kunde han liste sig gennem Karlekamret sammen med besøgende, idet han hviskede: „Stille, stille, Karlene sover.“!

Efter at have indgivet sin Ansøgning blev han afskediget $\frac{27}{3}$, 89 paa Grund af Alder og Svagelighed. Han levede sine sidste Aar i København, hvor han døde $\frac{16}{4}$ 1897.

20. Jens Sørensen Tarp, Søn af Skomager Søren Jensen og Hust. Maren Povlsen i Vedersø ved Rindkøbing, er født $\frac{13}{5}$ 1850. Fra hans 15. til hans 20. Aar var han Vinterlærer, til hvilken Gerning han uddannede sig paa Staby Højskole. 1870 blev T. Elev paa Blaagaards Seminarium, hvorfra han 2 Aar efter tog Lærereksamen. Derefter var han Lærer i København o. a. St., et Par Aar ved en Højskole. I 76 aftjente han sin Værnepligt ved Søværnet, hvorefter han læste til Studentereksamen — sidst paa „Døckers Kursus“ — samtidig med at han fortsatte sin Lærergerning. 1880 blev han Student, men p. Gr. af stadig fortsat Undervisning først Kandidat 89. Samme Aar 30. Aug. blev han kaldet hertil, hvor der begyndtes under trange ydre Kaar, idet der svaredes Pension til Formanden, hertil medgik som Regel Tienden, og Offer og Acc. o. m. gik med til Gaardens Drift, saa der intet var at leve af i de første 5—6 Aar, og „Beneficiarius derfor maatte prise sig lykkelig ved, at han var i Stand til at gøre Gæld.“ Men Tarp var en meget dygtig og energisk Landmand og havde det Held at faa en særdeles dygtig Medarbejder i Dithlev Pontoppidan, og efterhaanden bedredes Forholdene. Gaarden var sat i Kultur, Marken merglet, 30 Td. L. Hede opdyrket, Engen forbedret, Udhusene ombyggede og udvidede med Undtagelse af den gamle Kostald, og 6 Fag var bygget til Stuehuset.

$\frac{16}{3}$ 88 blev han gift med Charlotte Amalie Glorfeldt, Datter af Havneoppebørselskontrollør B. V. G. og Hustru Claire Margrite Fisker, København. De havde 3 Børn, hvoraf det ene døde tidligt. Pastor Tarp var ikke nogen stor Taler, men ved sin ægte Personlighed har han sikkert øvet en værdifuld Præstegerning. Han var en udpræget Vestjyde med megen Sans for Dagliglivets smaa

Pudsigheder, som han til fulde forstod at nyde og fortælle. $\frac{6}{8}$ 1906 blev han forflyttet til Boeslunde paa Sjælland. 1920 trak han sig tilbage og bosatte sig i Hjortkær. Han døde 14. Aug. 1922.

21. Carl Bertel Olsen er født i Øster Stillinge $\frac{12}{7}$ 1868, Søn af Gaardejer Hans Olsen og Hustru Ane Sofie Hansdatter. O. var hjemme ved almindelig Bondegerning til Efteraaret 86, da han blev Elev paa Høng Højskole, tog næste Foraar til Blaagaard Seminarium, hvorfra han tog Præliminæreksamen Jan. 89. Efter 2 Aars Forberedelse paa „Døckers Kursus“ blev han Student 91 og Kandidat 96. Derefter tog han Plads som Højskolelærer og virkede i Brøderup sammen med E. Dam, der var hans gamle Lærer fra Høng. 1901 blev han udnævnt til Sognepræst for Naur og Sir ved Holstebro. Her blev han valgt til Sogneraadsformand og Medlem af Bestyrelsen for Herredets Sogneraadsforening. I Efteraaret 1906 befordredes han hertil. Ved Folketingsvalget 1909 stillede han sig efter Opfordring paa Neergaards Standpunkt i Forsvarssagen mod den lokale Folketingsmand, der tilhørte Reformpartiet. Han opstilledes af Neergaards Tilhængere og Afholdsfolkene og opnaede 510 Stemmer mod Sørensens 1017, en radikal Kandidat fik 660 og en Socialdemokrat 166 St. I 1913 opstillede Venstre ham som Kandidat i Slagelsekredsen, hvor han samlede et ret stort Stemmetail om sin Kandidatur uden dog at blive valgt. En Maanedstid efter Hjemkomsten fra Valgkampen blev han angrebet af Lungebetændelse, der havde Døden til Følge. Han døde 20. Juni 1913.

Pastor O. var opøvet i Haandens Gerning, før han begyndte at studere, og han fortsatte dermed og drev selv Præstegaarden. Men over disse Interesser glemte han ikke sit Kald. Han var en god Præst og meget afholdt af Befolkningen. $\frac{9}{4}$ 1897 var O. blevet viet til Anna Marie Kirstine Hansen, f. 23. Juni 1871, Datter af Gaardejer Hans Hansen og Hustru, Karen Petersen, i Spjellerup, Marvede Sogn. De har 3 Døtre.

22. Carl Casadaban Berthelsen, f. $\frac{10}{9}$ 1868 i København, Søn af Justitsraad J. S. B., Formand for Københavns kommunale Revision, og Hustru, Hansine Louise Casadaban. Kandidat Jan. 95, ordineret Medhjælper hos Provst Bjerre i V. og Ø. Hæssing i Vendsyssel 1896—98, Sognepræst paa Bornholm 98—02, Gjerløv-Draaby paa Sjælland 02—07, da der 22. Nov. blev bevilget ham

Afsked med Pension og Ret til at søge nyt Embede. Dernæst havde B. Ophold i Udlandet og gjorde Studier ved Universiteterne i Marburg og Heidelberg og var ca. 1 Aar i Italien. 1909—11 var B. Højskolelærer paa Langeland, Forstander for Elbæk Højskole 11—13, foretog en Rejse til Holland og Frankrig 1913, Vikar i 2¼ Maaned for Sognepræsten i Ousted og Taaning Efteraaret 1913, ¹⁵/₁₂ s. A. kaldet hertil, men paa Grund af Sygdom først indsat 2. Paaskedag 1914. ¹¹/₆ 98 blev B. viet til Elise Dorthea Tommerup, født i Sdr.-Vissing ¹¹/₈ 74, Datter af Pastor P. T. og Hustru, Vilhelmine Jensen. Fru B. har skrevet flere Fortællinger, deriblandt blev „Ind under Jul“ skrevet færdig her, og alle Fortællingerne i „Perlefiskeren o. a. Fort.“ er skrevne i Lunde. D. ²²/₇ 1920 blev B. konstitueret i Starup-Grarup ved Haderslev. ¹⁸/₂ 21 valgte denne Menighed ham til Sognepræst, og Udnævnelsen fulgte ²¹/₄ 21.

23. Kristian Andersen, Søn af Gaardejer Hans Andersen og Hustru, Rasmine Hansen, er født i Sødinge Hede, Ringe Sogn ²¹/₄ 84, tog Lærereksamen fra Vordingborg 1905, theologisk Embeds-eksamen fra Grand View College des Moines, Iowa 1910, ordineret ¹⁸/₉ 10, Præst for følgende Menigheder i den danske evangelisk-lutherske Kirke i Amerika: Ruskin, Nebr., 10—13, Bruch, Col., 13—15, Askov, Minn., 15—19. Konstitueret Sognepræst paa Øland 19 og Sognepræst sammesteds 20, kaldet hertil i August 1927. Den ¹⁵/₃ 11 blev A. viet til Gudrun Petersen Østergaard, født ⁷/₁₁ 1888 paa Støvring Højskole, Datter af den senere dansk-amerikanske Præst og Forfatter Kr. Østergaard og Hustru, Maren Kirstine Svendsen.

Skolens Historie.

Skolen er jo Kirkens Datter. Det er da ikke underligt, at den fik sin Plads paa Kirkens Grund og i dens Skygge.

Før Reformationen fandtes der ingen Skolegang her i Lunde. Dermed være ikke sagt, at en menig Mand ikke kunde faa Adgang til Undervisning. Gamle Tingsvidner fra omkr. Aar 1500, skrevne af Bønder her fra Herredet, udviser en endog ret smuk Skrivekunst. Men disse Mænd har hentet sig deres Skrivefærdighed udensogns. Skoler fandtes ved enkelte Klostre, og desuden var der ved hvert Bispesæde en Domscole, hvis første Formaal var at uddanne Præster. Der blev givet Undervisning af Domkapitlet, d. v. s. Biskoppens Medhjælpere, de saakaldte Kanniker. Der sad rige adelige Ynglinge Side om Side med fattige Dreng, som fik Føden ved at synge for Dørene. Palladius siger, at der var 700 Peblinge ved Skolen i Ribe; men da var det vist ogsaa den eneste Skole i Stiftet.

Efter Reformationen skulde der ifølge Ordinansen være en Skole i hver Købstad — en Latinscole, som skulde modtage „hvilke smaa Dreng, som I fornemme, at de lære vel, og det løber i dem som brød Smør, hvad Degnen lærer dem“. Desuden blev der ogsaa nogle Skoler, hvor de, „der ikke due til Latinen, kunde lære Skrivning, Guds frygt og Regning“. I Varde oprettedes en Latinscole, som bestod indtil 1739.

Disse Skoler var kun for de faa, men Reformationen vilde ogsaa fremme den *almindelige* Undervisning, hvorfor det paalægges Kirkens Mænd at undervise. Al Undervisning angik kun „Gud og hans hellige Ord“. 1539 bestemmes det, at Præsten hver Søndag fra Prædikestolen skal oplæse en Part af Luthers Katekismus saa langsomt, at Tilhørerne bag efter kan gentage det oplæste. — Det blev dog ikke Præsten, den egentlige Undervisning paahvilede,

men Kirkens anden Tjener, Degnen. Denne havde fra gammel Tid været en Kirkebetjent, hvis Bestilling bestod i at forestaa Sangen og Kirkeklokkens Ringning, at gaa Præsten til Haande under Gudstjenesten, besørge hans Embedsbreve o. s. v. Palladius siger i sin Visitatsbog om Degnen: „Men hans ypperste Gerning, hvorfor han skal tjene sit Brød hos eder, er, at han skal lære eders Børn og unge Folk Børnelærdom . . . som Sognepræsten lærer og underviser den gamle, saa bør Sognedegnen at lære og undervise den unge“. Dette skulde ske „en Sinde om Ugen udi Sted og Stund, som Sognepræsten dennem foreskrive“. Det har vel her som de fleste andre Steder fundet Sted i Kirken om Søndagen, før eller efter Prædiken, eller maaske under denne ude i Vaabenhuset. Palladius vil have det om Morgenen: „Og I, som er her i Kirkebyen, skulle være til Stede her udi Kirken hverinde [hver eneste] heilige Morgen, naar første Klok ringer, og Degnen klemter 15 eller 16 Klemt . . . da skulle I vide, at det klemter til Børnelærdom, og straks findes her udi disse øverste Stole . . . ; og eders Sognedegn skal staa og læse Børnelærdom for eder med Lyst og Lempe . . . Men I, som ikke er udi Kirkebyen, skulle findes udi en Dannemands Hus udi eders egne By, der skal Degnen umage sig til eder en Tid hver Maanedsdag i det mindste, om Søndag eller Helligdage efter Middag, naar det er dejlig Solskin, og Børn kunne komme fra Huse“. Denne Undervisning kunde ikke føre til ret meget, tilmed da Befolkningen mange Steder var imod disse første Forsøg til en almindelig Folkeundervisning. Der var Grund nok for Palladius til at sukke: „Ak, Herre Gud, at man skal nøde Folk til deres egen Nytte og Gavn! Hvilken Blindhed maa der dog være iblandt Folket!“

Dog har der rundt omkring — temmelig sikkert ogsaa her i Lunde — fundet nogen Hjemmeundervisning Sted. — En anden Fordel har Lunde haft, nemlig en fast ansat Degn, en Sædedegn. Der var kun een Degn i Lunde-Outrup, en Fællesdegn; han havde altid haft Bopæl i Outrup, lige siden Kirken af sine Midler udskilte et Bol til sin Kirkebetjents Brug. — Foruden Sædedegne fandtes Løbedegne. De fattige Disciple i Latinskolens øverste Klasse havde allerede i den katolske Tid som en Understøttelse faaet tillagt Degnekald i de Sogne, der laa nærmest Skolen. De maatte da „løbe“ derud og passe de kirkelige Forretninger og deltage i

Bøndernes mange og lange Gilder. Men tit var eller blev de i høj Grad ryggeløse og henfaldne til de værste Udskejelser.

Første Gang, man mærker til Degnen her, er 7. Jan. 1553, da der udstedes Forbud mod, at Bønderne i V. og N. Herred selv maa anvende af deres Sognekirkers Tiender til deres Sognedegnes Underholdning; de skulde lade Degnen ved Ribe Domkirke og Kirkeværgerne raade for Kirketienden, vil de have nogen Underholdning til deres Degn, maa de selv udlægge den¹⁾).

1. Den første Degn i Lunde-Outrup, der kendes Navn paa, er Niels Steffensen. Han nævnes 1562, da han var Vidne til, at to Bønder fæstede Tudmose Hussted.

2. Efter ham kom Steffen Nielsen, der, som Navnet viser, har været hans Søn.

3. Snedker Jens Kristensen i Hallum var Degn omkring 1623, da han undslog sig ved at ringe med Kirkeklokken, hvilket ikke var saa underligt, naar han boede i Hallum. Han brugte selvfølgelig Degnelodden alligevel og lod tage Tingsvidne paa, at han og hans Forgængere alle havde haft Degnebolet i Outrup.

4. En Tid har en Hører ved Latinskolen i Varde vist haft Embedet; thi 1664 hedder det, at Degn Peder Jakobsen er Substitut og svarer Varde Skole stor Pension, ja udgiver derved mere end Halvparten af, hvad han nyder. Han havde ikke Degnebolet, men sad til Frøstrup Gods²⁾).

1649 er Degnens Indkomster i begge Sogne 9 Td. Byg og nogle Skpr., deraf gives aarlig til Varde Skole 5½ Td. Byg³⁾). Andensteds⁴⁾ er Afgiften endogsaa anført til 5 Td. 7 Skp. Ved Danske Lov 1683 skete der dog en Forandring heri, idet det hedder: „Degnene skulle aarligen give en Pension til [Latin] Skolerne enten i Korn eller Penge, som skal være den 5. Part af deres Kornindkomst“.

5. 1681 d. 26. Jan. tiltræder Jens Lauridsen Møjkærd Embedet, idet han denne Dag aflægger Edsløfte i Edsbogen. Om ham fortalte afdøde Lærer Andresen, at han skal have boet i Refsgaard og have haft sin Hustru fra denne Gaard. Hun hed Maren Jens-

¹⁾ Kancelliets Brevbøger.

²⁾ Dr. O. Nielsens Saml. i Stednavneudvalget.

³⁾ Provstebogen over V. Hds. Gejstlige, Viborg.

⁴⁾ Ribe Bispearkiv, Viborg.

datter. 1688 brugte han et øde Boelsjord i Lunde By, som hørte under Domkirken¹⁾. I hans Tid kom „Danske Lov“, der fastsætter og udvider de gamle Bestemmelser. Foruden Undervisningen om Søndagen skal Degnen undervise en Gang om Ugen, „og paa det sligt des bekvemmere ske kan, skal Ungdommen af Torper og smaa Byer forføje sig til det Sted, som Degnen dennem henstævner med Præstens Vilje og Raad . . . Hvor der ingen Degneboliger er, skal der bygges en af Kirken og dens Patron [„Kirkeejer“]. Degnene skal nyde disse fri for Landgilde, Ægt og Arbejde“. Om Lønnen siges, at de „skal nyde af Bønderne deres Offer paa de tre store Fester og til Bryllupper, Barnedaab og Barselkvinders Kirkegang, saa og den sædvanlige Smaaredsel, Brød, Kage, Flæsk, Gaas, Æg, item den Degnetrave, hvor Degnetrave har været hidtil givne. — Til Degne skal alene herefter forordnes Studenter“. Møjkærd havde Præsteuddannelse. I Februar 1689 blev han kaldet til Præst i Bølling-Sæding.

6. Hans Eftermand i Degneembedet blev Rasmus Hansen Kiersing, der aflagde Edsløfte 17. Febr. 1689. Han er temmelig sikkert født i Brøndum Sogn og har næppe været Student; thi 1690 berettes om Lunde, Outrup, Henne, Aal, Lydom og Lønne, „at der er ikke andre Degne end nogle Bønder, som ikke nyder anden Indkomst end hvad Bønderne dem til en liden Kendelse kan give, særdeles for at ringe med Klokkerne til sædvanlige Tider, ellers har de Gaardsparter i Fæste og nære sig af deres Avling ligesom andre Bønder“²⁾).

7. I den gamle Degnestol i Outrup Kirke var der et Træstykke, som nu er forsvundet, hvori der var indskaaret en Del Navne og Aarstal; det maa have været de gamle Degnes. Efter hvad Lærer Andresen kan erindre af Inskriptionen, har der været en, som hed Walther indtil omkring 1734; men om ham er der intet fundet i Arkiverne. Han har vist heller ikke været Student.

8. Omkring Aar 1734 blev Jan Lorentz Breum Degn her. Han er i Virkeligheden den første Degn, der ogsaa er Skolelærer — dog var han ikke Lærer i Lunde —; thi den „Degnelæsning“, der før var givet, kunde ikke gøre Krav paa at kaldes Skole. Det er først fra 23. Januar 1739, at Danmark faar en almindelig Folkeskole-

¹⁾ Matrikelen.

²⁾ Danske Sml. II, 64.

lov. I denne, som er en Frugt af den pietistiske Bevægelse, paa-bydes det , at alle Degne skal holde Skole. Ved Degneboligerne skal indrettes Skolestuer. I Sogne, hvor der ingen Degneboliger er, skal der bygges en Skole og ansættes en Skoleholder eller holdes Omgangsskole. Desuden skulde Degnen have højere Løn. — Men det var en i økonomisk Henseende daarlig Tid, og disse Ud-gifter, der her blev paalagt Befolkningen, vakte straks megen Modstand. Man overlod da 1740 til Befolkningen, d. v. s. Proprietærerne, selv at ordne det, idet der dog indførtes i Forordningen: „Kongen formoder, at man behandler Skoleholderne saaledes, at de ikke skal gøre deres Arbejde sukkende!“ Herremændene hørte i Almindelighed ikke til dem, der ønskede mere Oplysning blandt Bønderne. Og Loven blev derfor ikke saa nær ført ud i Livet.

Her førte det dog til, at Lunde fik sit første Skolevæsen og sin første Skolebygning. 1741 affattede de største Lodsøjere følgende Skolefundats eller Skoleplan:

„Deres Excellence højvelbaarne Geheimeraad Stiftsbefalingsherre over Riiber Stift og Amtmand over Riberhus amt Hr. Christian Carl von Gabell saa og velærværdige og højlærde Hr. Rasmus Switzer Provst for Vester Herred og Sognepræst i Varde!

Efter hans kgl. May. allernaadigste Forordning af 23. Jan. 1739 og Placat af 29. April 1740 angaaende danske Skolers Indrettelse haver vi underskrevne Lodsejere udi Lunde Sogn i Overværelse af Sognepræsten paa alleryderste Maade overvejet Skoleindretningen i bemeldte Lunde Sogn efter Sognets ringe Beskaffenhed og den arme Almues fattige Vilkaar og Lejlighed.

— Hvor da for det 1. er alene eragtet een fornøden fast Skole for hele Sognets Ungdom, som de i Almindelighed bør søge; og opsættes saadan fornøden Skolehus østen Kirken af 6 Fag paa Kirkens Fortog, hvortil der er Rum baade af Byggeplads og Kaaljord uden Kirkens eller nogens Fornærmelse, hvilken er fordrende. Skolehuset bekostes af Sognets Hartkornsejere, ligesom enhver deraf tilhøre.

— For det andet: ingen Bonde kan miste sine Børn eller tjene fra Kreaturers Vogtelse samt Plov og Vogns Drift i længere Tid end de fire Vintermaaneder, nemlig fra 1. November til

1. Marts aarligen, saa kand og inden længere Skoletid reguleres eller være paa det Sted til Ungdommens Nytte.

— For det tredie skal der til samme Skolehold at forrette blive antaget og forskaffet i fornævnte 4 Skolemaaneder enten en Husmand eller saadan ung Person, som Præsten dertil duelig eragter, Ungdommen at oplære i deres Kristendom samt fornøden Skriven og Regnen.

— For det fjerde: Til Skolemesterens Kost og Løn samt Børgernes Indkøb til fattige Børn henlægges Lysepengene af Lunde Kirke 3 Dl. 2 Mk.¹⁾ samt, hvis [hvad] af Hus- og Haandværksfolk, unge og ugifte Personer²⁾, item Becken³⁾ og Mulktpenge maatte indkomme, tilligemed hvad Hjælp af Lysepengene fra Købstad Kirkerne. Hvad der da maatte fejle, bør aarligen lignedes af største Lodsejerne, som Kassen skal holde, over Sognets Hartkorn, som enhver efter Paafordring straks betaler.

— For det femte: til Idebrand for Skolestuen leverer hver Mand i Sognet, som haver Hest og Vogn et forsvarligt Læs Tørv, som møder den Dag, derom paa Kirkestævne bliver advaret, under Straf af 4 Sk. til Skolekassen for hver, som udebliver, paa det Tørvekloden kan paa een Gang blive samlet og sat af Sognemændene.

For det sjette nyder Skoleholderen af hvert Barn Indgangspenge aarligen 4 Sk. danske og ugenlig af dem, som læser, 2 Sk. og dem, som skriver og regner, 3 Sk., mere maa ikke fordres, dog de fattige undtagen, som er aldeles frie. —

Ved Skoleholdet erindres:

1. At ingen tager de Børn i Tjeneste, som ej haver vaaren til Alters, paa anden Maade end de skal søge Skolen paa den Tid om Aaret, som Skolen holdes, fra 1. November til 1. Marti for at faa fornøden Undervisning under Straf for hver Husbonde, som dennem det forholder, ugentlig 4 Sk. d. til Skolens Kasse at betale.

2. Dersom Forældrene forsømmer at lade deres Børn over 8 Aar gamle flittig søge Skolen, naar Skole holdes, skulle de bøde

¹⁾ Penge, som Kirkeejeren hidtil havde udgivet til Alterlys.

²⁾ Den saakaldte Skolemark.

³⁾ Ved Brudevielse, Barnedaab o.l. ombar Degnen et saakaldt Bækken, Tavle el. Klinkeping, en saadan opbevares endnu i Lunde Kirke.

for hver en Dag, de uden lovlig Undskyldning enten Børnenes Helbred eller Vejrligs Forhindring udebliver til Skolekassen 2 Sk. d.

3. Børn, som ej kan søge Skolen, bør Forældrene som sædvanlig lære deres A. B. C., Fadervor, Bøglæsning, Aften- og Morgen-Bønner samt videre, saavidt Børnene kan fatte, indtil de opnaar den Alder og de Kræfter, at de kan søge Skolen, og paa det Forældrene ej skal finde Lejlighed til Efterladenhed udi denne deres største Pligt, saa bør de være pligtige til at møde med samme Børn udi den ugentlige Katekisasiø, som sker i Skolen af Præsten, naar de derom advares, at han kan erfare, hvorledes Forældrene vigilerer for deres Børns Lærdom, og hvis han da finder deres Brøst, bør Forældrene bøde til Skolekassen for hvert Barn, de saaledes har forsømt, hver Gang deres Brøst findes 4 Sk., som i Mangel af mindelig Betaling straks fra den skyldige bør udpantes.

4. Siden det kun er en kort Tid, Skolen kan holdes, saa maatte det anses saa nyttig som fornøden for Ungdommen for at holdes i Erindring om, hvad de i Skoletiden haver lært, at Degnen ugentlig efter Loven gaar om i Byerne udi Lunde Sogn den Tid om Aaret, Skolen ikke holdes, for at overhøre og undervise Ungdommen, hvorom i Kirken næste Søndag forved kan advares om Dag og Tid, samt hvad Sted Børnene kan samles, som om Sommeren bekvemmeligst kunde ske, naar Kreaturerne formedelst Varme løber hjem og nogen Tid bliver indestaaende, da han af de faa Timer kan betjene sig til Børnenes Undervisning. Skulde Degnen herudi findes efterladen, bør han for hver Uges Forsømmelse, naar han ej er i anden lovlig Forhindring, bøde 1 Mark til Skolekassen. Forestaaende indstilles til Deres Excellence, højvelbaarne Hr. Geheimeraad og Stiftsbefalingsherre og Deres Højjærværdigheds Hr. Biskoppens naadgunstige Approbation.

Outrup, d. 2. August 1741.

R. Bundesen [Søvig].

Jens Damgaard [Frøstrup].

P. N. Endorph [Hennegaard].

Forbemeldte Skolefundats for Lunde Sogn approberet 1742.

Gabell.

H. A. Brorson.

Den første Skolebygning i Lunde Sogn maa altsaa være opført 1741—42, den laa ind i det nordøstre Hjørne af Kirkegaardsdiget og blev benyttet som Skole indtil 1884. Det var kun en ganske lille Hytte, hvor der foruden Skolestue var en lille bitte Forstue og et Rum, hvor der kunde staa en Seng, et Bord, en Stol og en indmuret Gryde som Kakkellovn. Dette Rum var dog ikke til Læreren, men til „Pedellen“, en enlig Kvinde, der skulde holde Skolen ren og iøvrigt leve af at gaa i „Guds Navn“, hvad der for hendes Vedkommende ikke blev betragtet som en Naade, men som en Ret. Om dette „Embed“ oprindeligt har været knyttet til Skolen, fremgaar ikke af Fundatsen, langt tilbage i Tiden kan det dog spores. Kirkebogen viser, at 1789 døde Else Nielsdatter af Lunde Skolehus. Den sidste var Abelone, som Lærer Hansen har skildret i „Jyske Byer og deres Mænd“.

Af Skolefundatsen vil man lægge Mærke til, at Degneembedet ved Lunde Kirke ikke bliver tillagt Skoleholderen, at det overlades Præsten at „forskaffe“ enten „en Husmand eller saadan ung Person,“ som han finder passende, Punkt 2 giver et godt Indblik i, hvordan de store Lodsejere saa paa Skolen: som en Røver, hvortil man maatte „miste“ saa lidt som muligt! Højkomisk er Bestemmelsen om, at Degnen om Sommeren skal gaa rundt og undervise Børnene i den allervarmeste Tid, naar Køerne skal holdes inde, fordi de vil bisse, og Børnene intet har at bestille. Nu giver man Varmeferie! Afsnittet „Ved Skoleholdet erindres“ findes ogsaa i andre Fundatser i Herredet. Bemærkningen om, at Forældrene som „*sædvanlig*“ bør lære Børnene at læse og bede, viser, at der allerede da havde fundet en betydelig Hjemmeundervisning Sted. — Hvem der blev „antaget og forskaffet“ til Skolelærer vides ikke.

Degnen Jan Lorentz Breum var gift med Anna Chathrine Garboe, en Præstedatter fra Vejrum. En Broder til hende var Eventyreren Peter Severin Garboe, der efterhaanden var Amtsfuldægtig, Proviants- og Ammunitionsforvalter i Bergen og Viceborgmester samme Sted, han var først gift med en rig Dame, men stod samtidig i Forhold til Borgmesterens Datter, der under Foregivende af Sygdom rejste til Danmark, hvor hun fødte ham en Søn, Petrus Marinus Smith. Barnet blev opdraget hos Breums indtil 7 Aars Alderen. Imidlertid fremstod der Rygter om Barnets

Afstamning, der hidtil var holdt hemmelig. Madam Breum havde dog haft sine Anelser og sagt, at naar to Øjne var tillukkede, skulde der nok komme Fader og Moder til Drengen. I Bergen begyndte en vidtløftig Proces mod Garboe, i hvilken B. og Hustru ogsaa blev indviklet. Garboe tabte og maatte forlade Bergen; efter at han var bleven skilt fra Hustruen og gift med Borgmesterdatteren, tog han en kort Tid Drengen til sig, uden dog at anerkende ham som sin Søn. Denne Sag fik et Eftersmæk for Breum, idet han og Hustru blev anklaget for at have vidnet Usandhed og aflagt falsk Ed, og nu førtes en ny og langvarig Proces. Sagen begyndte 1753 og varede i 5 Aar. Dens Akter fylder en vældig Bunke tætskrevne Folioark i Landsarkivet. Først blev Degnen stillet for Provsteretten i Lunde Præstegaard, hvor Sognepræsten, Morten Thomsen, tillige var Provst, her blev han dømt skyldig og til at have sit Embede forbrudt, men han lod Sagen gaa videre og blev til sidst frifundet, dog kunde han ingen Erstatning faa, da han selv havde „foranlediget Actionen.“ Under Sagen var han suspenderet fra Embedet, og en Mand fra Sognet skulde besørge dettes Forretninger. Det medførte imidlertid ny Forviklinger. Under en Barnedaab i Outrup Kirke havde Breum sat sig bag Degnestolen, og efter Ofringen rakte han Armen ud og tog Offeret, i hvilken Anledning Præsten klager til Biskoppen.

Efter at Varde Latinskole var nedlagt 1739, blev de dertil hørende Degnepensioner henlagt til Kolding Skoles Disciple ved kgl. Fundatz af 4. Marti 1740. Pensionen var nu omsat i Penge og udgjorde for Lundes Vedkommende 2 Rd. 4 Mark. Men denne Omlægning vil Breum ikke finde sig i, han vægrer sig ved at betale, hvilket han dog nok blev nødsaget til til sidst.

1741 klager han i en Indberetning over, at Bønderne ikke fuldtud vil yde ham Lønnen. „Degnekornet af begge Sogne er 11 Td. 2 Skp. Byg, men som jeg afvigte Aar ej nød uden Lunde Sogns Degnkorn |: saa godt som gratis:| befandtes der mange, som ej vilde give uden $\frac{1}{2}$ Skp. Og skønt jeg i Aar paa Vognleje og Kost har gjort Bekostning over 1 Rd. for at indhente Degnekornet af begge Sogner |: paa det jeg forsømmelige kunde give Underretning derom :| har jeg dog ej endnu indfaaet uden 4de Part deraf; men fandt mange, der ej vilde svare uden $\frac{1}{2}$ Skp. Byg, da dog de var opført for 1 Skp., svarendis de kan ej, saa det kan ej regnes

højere end til noget lidt over 10 Td. Byg, efter gode Aaringer be-
regnes kan Tønden for 1 Rd., ialt 10 Rd. Desuden har de den
praxin, at naar 2 Halvegaarde ligger sammen vil de ej give mere
end 1 Skp. for begge Steder, hvorved jeg i Tidens Længde vil
komme til stor Afkortning“. Endvidere kunde han ikke „indfaa“
de Æg, han skulde have, „endskiønt jeg til Paaske gjorde stor Be-
kostning paa dem at indsamle“. Højtidsofferet sættes til 10 Rd.,
Accidenser „faae og ringe“, 3 Rd., ialt 23 Rd. 1748 vil han gøre
Ed paa, at Degnekornet er saa ringe, at han maa rense det, hvor-
ved det svinder 1 Sk. pr. Td., og at der gives intet i Smaaredsel.
Dog har han nok faaet Folk noget bort fra deres gamle „praxin“,
da Degnekornet nu er 6 Td. i Lunde og 7 Td. 7 Skp. i Outrup.

1741 lod Kirkens Patron, Salmedigteren Biskop H. A. Brorson
„opbygge et skikkeligt og godt Degnebolig, bestaaende af 5 Fag
Hus“ ved Outrup Kirke. Dertil byggedes paa Proprietærernes Be-
kostning 4 Fag Skolehus. Det hele staaar paa Kirkens Grund. Se-
nere tilbyggede Breum 5 Fag Stald og Lo, som dels stod paa Ga-
den og dels paa Byens Fællesjord. Det ser ud til, at Breum har
drevet Degnebolet op af intet; thi i en Indberetning 1743 af Pastor
Thomsen hedder det: „Til samme Degnebolig er der ei ringeste
Tillæg“. Det maa altsaa være gaaet saaledes, at det Degnebol, som
Jens Kristensen tog Tingsvidne paa, er svundet hen; de sidste
Degne, der levede som „Bønder“, har nok levet paa deres egne
Fæstegaarde. Derfor maa Kirkeejeren opføre Bolig. Det gamle
Degnebol har maaske ikke engang været udskilt fra Kirkens Jord,
og naar der ikke har været en paapasselig Degn, er det gaaet ind
under Kirkejordens Brugere. Hvis Bønderne virkelig havde ud-
lagt Jord til Degnen i Henhold til Kancelliskrivelsen af 7. Jan.
1553, er den maaske efterhaanden gaaet ind under de Gaarde,
Degnene havde haft i Fæste, eller under Naboejendommene til
Bolet. Den ihærdige Breum faar dog 4 smaa Stykker Jord til
Brug. Et Aars Tid efter søger han om, at „en Kaalhauge maatte
med allerførste inddiges og en Brønd kastes“.

Breum var en virksom, paagaende og stridbar Natur, der
førte en god Pen, hvorfra det i rigelig Mængde flød med Klager.
Andragender og Beretninger.

9. 1765 blev Christian Benedict Wester Sognedegn. Han var
født i Jernved 1740. Han giftede sig Aaret efter sin Ankomst her-

til med Henriche Cathrine Sahl. P. M. Schmidt fortæller i sine Erindringer, at „der var kommen en ung Degn, som havde de gamle deres Datter“. Dette er dog kun halvvejs sandt, da hun er en Datter af Studiosus Simonsøn Sahl og Anna Chathrine Garboe og er født 28. Marts 1728 i Vejrum¹⁾.

Det er ikke meget, man véd om Wester, men han har vist været en jævn, god Mand, saa man kan ikke regne ham til de Degne, Biskop Block paa Synoden i Varde 1775 omtaler paa følgende Maade: „Saa fornøjet som jeg paa de fleste Steder har fundet mig med Præsternes Flid og Menighedernes Kundskab, saa har jeg derimod paa en Del Steder maattet finde Stiftet vanæret og vedkommende bebyrdet med Degne, der fandtes dels højst vankundige, dels forsømmelige i deres Embede og uordentlige i deres Levned, dels uvenlige, genstridige og overmodige. Dmi Præpositi [Provsterne] ville desaarsag alvorligen have Tilsyn med Degnene i deres anfortroede Herred, flittig efterforske deres Skudsmaal af Præsterne, ingenlunde se med dem igennem Fingre, men skarpeligen tilholde hver Degn at forrette troligen og uvægerligen alt, hvad dem efter deres Embede vedkommer, føre en værdig Vandel som Betjente i Helligdommen, saa og vise deres foresatte Præster al tilbørlig Lydighed og Ærbødighed i alt, hvad Præsten paa sit Embeds Vegne har at kræve. Skulde Provstens Formaning og Irettesættelse intet kunne frugte, haver Provsten slig en uværdig Degns Navn og Opførsel mig uden Skaansel at indberette, da efter Forbrydelsens Beskaffenhed enten Straffebøder eller Suspension eller Tiltale til Afsættelse bliver de uudblivelige Følger.“

1802 døde Wester. Hans Enke boede derefter i et lille Hus ved Outrup Kirke; hun stiftede 1810 et Legat, „Det Westerske Legat“, stort 25 Rdl. Af Renterne skulde anvendes 1 Kr. 33 Øre til et Gravsteds Vedligeholdelse. Resten skulde anvendes til de fattige. Madam Wester døde 28. Jan. 1814.

10. Kaldsretten til Degneembedet havde Biskoppen i Ribe. Den daværende Biskop Middelboe havde i Bergen en Søster, der var gift med Johan Joachim Warncke, Cantor ved Korskirken. De havde bl. a. Børn en Søn, Bernhard Ulrich Middelboe Warncke, der var Candidatus Philosophiæ, og som nu af Biskoppen

¹⁾ Kirkebogen, Viborg.

blev kaldet til Degn i Lunde-Outrup. Aaret efter giftede han sig med Ane Dortha Bay af Lunde Præstegaard¹⁾).

Warncke var en dygtig Lærer og en renlivet Rationalist. Han var meget haardfør, gamle Folk fortæller, at han gik altid uden Kravetøj, selv i den haardeste Vinter. Endvidere fortælles, at en Gang havde han været paa Besøg hos Ritmester A. K. Rosenørn paa Søviggaard. Da Degnen skulde hjem, var det Snevejr, og Rosenørn vilde have, at han skulde laane en Hest og ride; det vilde Degnen ikke; men Ritmesteren, der var noget brøsig af sig, svor paa, at Hesten skulde han have, og befalede en Karl at komme med en Hest. Hesten blev ført frem til Warncke, han tog imod den, men satte sig ikke op. „Kom, lad mig hjælpe!“ raabte Ritmesteren. — „Nej Tak! jeg vil ikke ride“. — „Hvad vil De saa, Mand?“ — „Jeg vil trække“, lød Svaret. I 1849 var han nær blevet hængt af Tyskerne. Den 20. Juni havde tyske Soldater inddrevet 19 Vognlæs Levnedsmidler og kom nu til Outrup med Byttet, men her blev de overrumplet af Vagtmester Kloppenborg med 8 Mand, saa Tyskerne flygtede. Men da de havde Mistanke til Degnen, vilde de hænge ham; men de danske kom tidlig nok til at befri ham og tog den ene Tysker til Fange.

Paa sine gamle Dage maatte han holde Hjælpelærer. Det var dengang han sagde om sit Arbejde: „I Skolen bestiller jeg intet; men ved Kirken passer jeg det hele saa nær som Sangen“. Han har ogsaa gjort et Arbejde for Kirken, der bør nævnes. 1820 brændte Præstegaarden og dermed Kirkebøgerne, men af Westers og sine egne Optegnelser sammenskrev han en Kirkebog med sin ualmindelig smukke Haandskrift. Han var Dannebrogsmænd og døde 80 Aar gammel 1853.

En af hans Hjælpelærere var Morten Eskesen, der giver ham følgende Omtale i „Minder og Udsigter“: „Warncke havde sine Ejendommeligheder; men vi kunde i meget godt sammen, skønt han hel og holden var det forrige Aarhundredes Barn. Han havde i sin Tid godt kunnet klare sig paa Prædikestolen, sagde Folk; man maa nemlig vide, at han var Student. Vi trættes dygtig imellem, men var dog altid gode Venner. Om Kong David sagde han rigtignok, at han var det største Afskum, Guds grønne Jord havde baaret, fy, først skænde en anden Mands Hustru og saa

¹⁾ Kirkebogen.

lumskelig lade ham dræbe! Men naar jeg saa sagde: „Ja, hans Synd findes der nok Mage til, men hans Anger vil det vel være vanskeligt at finde Mage til“, saa var den Samtale ude. Warncke havde vældig Lyst til at spille Whist eller Brus. Men det var ikke rart at være hans Makker; thi den, der i Spil var hans Makker, var han altid paa Nakken. „De er saamænd en daarlig Kortspiller, Jens Bahl“, sagde han til en saadan Makker. „Ja“, sagde Jens Bahl og lo, „hver Djævel regerer i sin Tid“. Saa tyggede den gamle lidt paa den, indtil der atter indtraf et lille Uheld.“

Efter Fundatsen 1741 var der kun een Skole i Lunde Sogn og kun Skolegang i 4 Vintermaaneder, og de Børn, der boede længst borte, fik ingen Skolegang, bortset fra Hjemmeundervisningen. Ved Skoleloven af 1814 ophævedes de gamle Degneembeder til Fordel for Skolevæsenet, og der stilledes Krav om mere Undervisning. Men det var sløje Tider, og Lovens Bestemmelser blev ikke straks gennemført.

⁵/₇ 1818 visiterede Biskop Hjort, og han var meget misfornøjet med Lunde. „Præsten laa syg, Degnen var med Tilladelse i Norge. En Del af Ungdommen mødte. De fleste kunde Bogen udenad. To à tre røbede Omløb og Eftertanke. Skolebørnene mødte den 7. i Kirken. Indenadslæsning var meget forsømt. Skolevæsenet er slet ikke ordnet.“ Naa, det var trykkende varmt Vejr, og Biskoppen havde meget Besvær med at holde sin Mave i Orden, saa det har maaske forhøjet det daarlige Indtryk, skønt det har næppe staaet godt til, da han senere kommer med det Udtryk: „Nebel og Henne har glædet mig usigelig; men i Lunde er det slet, i Kvong maadeligt.“¹⁾ Men maaske har Visitatsen virket; for man ser i „Lib. dat.“, at der samme Aar udarbejdes en Plan for Skolevæsenet. Af denne fremgaar, at fra 1. Okt. 1818 skulde der i 5 Mdr. om Vinteren være 4 Lærere. Lønnen til hver bestod af 5 Rd. og Kosten, d. v. s. 5 Td. Byg efter Kapitelstakst. Desuden blev der lejet 3 Stuer til Skolehold for Børnene i Sognets Udkanter, vistnok i Lundager, Nørtarp og Frøstrup, om Sommeren var der 2 Lærere i 2 Mdr., de fik hver 2 Td. Byg. Planen blev ikke altid gennemført. 1829 var der kun 2 Biskoler. Senere blev der lejet 4 Stuer, saa der var 4 Biskoler. 1840 var der, foruden

¹⁾ Ribe Amt 1921 og Liber dat.

den faste Skole i Lunde, Skole i Lundager, Nørtarp, Frøstrup og Frøstruphede. Skolestuen var gerne en almindelig Øverstestue, hvor Klædeskabene og de store jernbeslaaede Kister med hvælvet Laag stod fulde af hjemmelavet Linned og Tøj, Gulvet var Lergulv, undertiden var der i Stedet for Loft kun Stænger, dækket med Lyng eller Græstørv. Skolerne i Frøstrup og Frøstruphede havde kun en Lærer, ligeledes var der kun en Lærer i Nørtarp og Lundager. I Stedet for Kostpenge brugtes det ogsaa, at Læreren gik om i Mading hos Beboerne, der gav ham Kost og Logi i Forhold til deres Hartkorn. Om Vinterlærerne — ja selv om Lærerne ved Hovedskolen vides kun lidt. De var af Blichers Slags: „Om e Vinter wa han Skowlmøjster, men om e Sommer wa han Muhrmøjster“, Tjenestekarl, Husmand, Maler el. a. Ved den omtalte Visitats skrev Biskop Hjort: „Jeg ønsker Oldingen, som forestaar Lærerembedet, Styrke og Kraft til at udføre sin vigtige Gerning til Guds Ære, Menighedens Gavn og egen Tilfredshed.“ I en Del Aar var der en Skolelærer, som hed Falck.

^o/₇ 1840 visiterede Biskop Daugaard: „Konfirmanderne, som fremstilledes til Overhøring i Skolen, befandtes vel underviste i deres Kristendom, Lunde Hovedskoles Ungdom befandtes i Religion, Skrivning og Sang god, i Læsning lidt derover. Frøstrup og Frøstruphedes Skolers Ungdom temmelig god, Læsning og Regning lidt mere. I Sang var den kuns lidt øvet. Retskrivning og Geografi var i disse Skoler endnu ikke drevet. I Gymnastik kunde formedelst den stærke Regn ingen Prøve foretages.“¹⁾

I 1842 blev Planen lagt til en fuldstændig Omdannelse af Skolevæsenet, og den blev bragt i Udførelse de følgende Aar, nemlig 1843, 44, 45 og 54 ved Opførelse af Skolerne paa Frøstrupmark og i Vittarp og ved Køb af Skolelod i Skjedsbøl og Outrup. Skolen i Frøstrup blev bygget i Kanten af Heden, det var et lille Hus paa 4 Fag, det ene blev delt i 3 smaa Rum til Læreren; en Tid var her en „Pedel“, ligesom i Lunde. Skolestuen var 9 Alen lang, 7 $\frac{1}{4}$ bred og 3 $\frac{1}{4}$ høj. Disse to faste Skoler blev nu de eneste i Sognet. Skolen i Lunde var for Resten ikke meget større, den var 10 Alen lang, 10 $\frac{3}{4}$ bred og 3 $\frac{3}{4}$ høj.²⁾ Inventaret var ens; „der var fastspigrede skraa Borde ved Siderne og et stort firkantet

¹⁾ Lib. dat.

²⁾ Sogneforstanderskabets Papirer.

Bord i Midten. Børnene sad og dinglede paa høje Skamle, sande Pinebænke. Saa var der en ganske lille Førstue, hvor der absolut ikke var Plads til Børnenes Tøj, dette maatte derfor tages med ind i Skolestuen sammen med Maden, hvilket gav Luften en krydret, ikke aromatisk Duft, især var det galt i Regnvejr. Undertiden forsvandt Børnene ned under Bordene med deres Grifler, som de sleb spidse paa Gulvet.¹⁾“ Endnu i 1855 fandtes der ingen Latriner ved Skolerne. Her holdt man sig til den fri Natur, kun i Outrup var man saa kultiveret, at Skolen der havde 2, Vittarp 1.

Undervisningen blev ordnet paa den Maade, at Børnene blev delt i 2 Klasser i hver Skole, og Førstelæreren underviste de ældste hveranden Dag i Lunde og i Frøstrup, og en Vinterlærer de yngste Klasser, ligeledes skiftevis. Om Sommeren besørgede Førstelæreren det hele, de ældste Klasser gik $\frac{1}{2}$ Dag, de yngste 2 halve Dage ugentlig.

Gennem en Række Aar var Jens Pedersen, Nørvang, Vinterlærer; Lønnen var 13 Rd. + Kostpenge for 181 Dage.²⁾ Hans Afløser blev Jens Bruun Jessen, Skjedsbøl, der begyndte 1856 og ligeledes fortsatte i en Række Aar.

11. Efter Warnckes Død blev en særskilt Kirkesanger indsat i hvert Sogn. Her blev det Hans Peter Villumsen, som i Forvejen var Lærer ved Skolen. Han var født i Lunde $\frac{8}{4}$ 1815, Søn af Gaardmd. Hans Villumsen og Hustru Kirsten Marie Christensdatter, Villum H. overtog senere sin Faders Gaard i Lundtang og Stillingen som Sognefoged. 1834 blev V. „Elev i Skolelærerfaget“ hos Degnen i Borris, der altsaa har fortsat Seminarieundervisningen efter Nedlæggelsen 1824, han maa saa have taget Eksamen som Privatist. 1835 er han Lærer ved Vittarp og Debel Skoler. Senere blev han Lærer ved Skolen i Lunde, hvor han var $\frac{10}{10}$ 1840, da han blev gift med Bodil Marie Jensen, f. 1818, Datter af Gmd. J. Jensen og Hustru Else Marie, Dybvadsgaarde. 1853 blev han altsaa tillige Kirkesanger og var nu „Degn“. 1858 døde hans Hustru. Han giftede sig paany $\frac{21}{6}$ 1860 med Nielsine Kirstine Pedersen, f. 1839, Datter af Sognefoged Peder Nielsen, Dybvadsgaarde. Hun døde allerede $\frac{26}{4}$ 1863. Villumsen var selvfølgelig

1) Hansen-Pedersen: Jydske Byer.

2) Kommunens Regnskaber.

af den gamle Skole, præget af den Tid, han tilhørte. Han tog sin Afsked 1878 og døde $\frac{5}{1}$ 1889.

12. Niels Peder Hansen-Pedersen, f. $\frac{18}{7}$ 187~~9~~⁶ i Sæding Skole, Søn af Lærer Jens Pedersen og Hustru Johanne Olesen, demitteret fra Ranum Seminarium 1876, Lærer paa Ask Højskole 1876—77, derpaa Vikar i Kantor- og Kordegnembedet i Rønne, og i Læse-aaret 1778 konstitueret Lærer i Naturfagene ved Ranum Seminarium, var dernæst Vikar i Debelmose, Borris Sogn, og blev derfra kaldet hertil 9. Jan. 1879. $\frac{29}{4}$ 84 ægtede han Kathrine Nielsen, f. $\frac{20}{3}$ 64, Datter af Gmd. Hans Nielsen og Hust. Else Marie Pedersen, Hundstoft.

Aaret efter Hansen-Pedersens Ankomst hertil skete en ny Udvidelse af Skolevæsenet, idet hver af Skolerne fik sin faste Lærer. Der var vedblivende 2 Klasser hvert Sted, men Skolegangen blev saaledes: Ældste Kl. $\frac{1}{2}$ Dag, yngste $\frac{5}{2}$ ugentlig i Sommerhalvaaret, om Vinteren gik ældste Kl. 4 og yngste 2 Dage ugntl.

I 1884 byggedes ny Skole med 2 Klasseværelser — den er nu omdannet til Asyl. Og man fik en Vinterlærer, der hveranden Dag skulde undervise i Frøstrup, hvor en ny Skole med 2 Skolestuer og Lejlighed for en ugift Lærer blev bygget 1885; det gamle Skolehus blev bortsolgt for 72 Kr. 45 Øre. Allerede 1888 faar hver Skole imidlertid sin Vinterlærerinde, og ved dette er Frøstrup bleven staaende. I Lunde gik Udviklingen videre; 1897 afløstes Vinterlærerinderne af et fast Lærerindeembede, der beklædtes af Frk. Smidt til 1902, da det blev til et Andenlærerembede. 1905 var Børnetallet vokset saa stærkt, at der maatte tilføjes et Vinterlærerindeembede; dette gik i 1916 over til at blive et Forskolelærerindeembede, saa Skolen nu har 4 Klasser om Vinteren og 5 om Sommeren.

I 1916 byggedes en stor flot Skole med 4 Klasseværelser, Lejlighed til Andenlæreren og 2 Lærerinder, saa der er bygget med Fremtiden for Øje.

Andenlærerne:

- 1902—07 J. J. Bihl.
- 1907—09 H. Nielsen.
- 1910—12 J. E. Fogh.
- 1913—14 N. Bang-Mikkelsen.
- 1914—18 F. Nedergaard.

1918—21 H. K. Kristensen.

1921— M. Nørgaard-Olsen.

Forskolelærerinder:

1916—22 Else Pedersen.

1922— Marie Sørensen.

Frøstrup Skole fik sin faste Lærer 1880.

1. Jens Kr. Kristensen Kiholm, f. 1843 $\frac{5}{12}$ i Ø. Aabølling, Raaager Sogn, Søn af Snedker og Tømrer K. Bertelsen og Hust. Ane Katrine Kiholm. K. var i sin Ungdom ved Landbruget, men efter udstaaet Soldatertid fik han sin første Vinterlærerplads i Galsthoë, Starup Sogn, og blev fra 1867 Vinterlærer i Lunde—Frøstrup i 3 Vintre, dernæst Hjælpelærer for Villumsen i 3 Aar. Om Sommeren var K. Maler, naar han ikke søgte Uddannelse som i 1868 og 69, da han var paa Janderup Højskole og Hammerum Friseminarium. 1887 ægtede han Kathrine Margrete Sørensen fra Skjedsbøl. Hun døde $\frac{9}{12}$ 1893. K. købte endvidere Naboejendommen til Skolen, som han drev gennem en Række Aar. $\frac{1}{7}$ 1905 søgte han sin Afsked og bor nu i Lunde.

2. Bernhard Ernst Hansen Klæsøe, f. $\frac{29}{4}$ 1879 paa Klæsøgaard ved Rudkøbing, blev 1903 dimitteret fra Vordingborg Seminarium, var dernæst Vikar ved Dunkær og Rudkøbing Skoler og blev $\frac{1}{11}$ 1905 kaldet hertil. $\frac{1}{3}$ 21 blev K. kaldet som Førstelærer til V. Kædeby paa Langeland.

3. Hans Kristian Kristensen, f. $\frac{17}{9}$ 95 i Sønderhede, Hostrup Sogn, Søn af Sognefoged N. K. Kristensen og Hust. Ane Cecilie Jocumsen, dim. Ribe 1916, Lærer i V. Nebel ved Kolding 1916—17, Vikar i Viuf, Aagaard og Outrup 17—18, Lærer i Lunde 18—21, kaldet hertil $\frac{1}{9}$ 21, blev $\frac{6}{6}$ 19 gift med Gudrun Bording Petersen, f. $\frac{12}{6}$ 94 i V. Nebel, Datter af Lærer S. P. Petersen og Hust. Hedvig Thuesen.

Kommunal Historie.

Det nuværende Kommunestyre paa Landet er først fremstaaet i forrige Aarhundrede. Før den Tid fandtes der ingen Kommunestyrelse ud over Styrelsen af Landsbyfællesskabet. Kommunelvæsenets enkelte Administrationsgrene var slet ikke til — saa at sige. Naturligvis har der altid været fattige; men et Fattigvæsen har der ikke været. Der var en privat Godgørehed mod de fattige og syge. Læs Palladius Visitatsbog 4. Part, som giver et tydeligt Billede deraf! Ved Reformationen blev en Del Klostre omdannede til Hospitaler, hvor „alleneste Krøblinge, Elendige og aldrende Mennesker, som det storligen behøve, maa annammes og modtages.“ Men Betleriet tog stærkt Overhaand; efter 24. Aug. 1537 kunde faas et Tingsvidne hos Amtmanden, som gav Ret til at gaa omkring og „brandsle“, naar Ildebrand eller anden Ulykke var overgaaet en Person. Efter Brandforsikringens Oprettelse 1792 kunde det kun undtagelsesvis tillades. Det var en hæderlig Form for Tiggeri. 1708 ophørte det frivillige Fattigvæsen. Hvert Stift fik 2 Fattigdirektører, Bispemanden og Stiftamtmanden, hvert Herred 2 Fattiginspektører, Provsten og Herredsfogden, hvert Sogn en Komité, Præsten og 3—4 Sognemænd. Til Fattigkassen skulde Proprietærer, Ridefogden o. a. give rede Penge; men den egentlige Forsørgelse paahvilede Bonden, saasom „det var Bonden lettere at give Brød, Mel, Ærter og andre ædende Varer“. Gaardmændene modtog paa Omgang de fattige paa Kost. Til at holde fremmede Betlere uden for Sognet kunde efter 1735 ansættes en „Stodderkonge“, „et af de stærkeste Fattiglemmer.“ Men det var ingen eftertragtet Bestilling, og han fandtes næppe i alle Sogne. Her i Sognet har der dog til Tider været en saadan Embedsmand, en Tid var det en af Beboerne paa Frøstrup Hede. ^{5/7} 1803 udkom et Reglement om Fattigvæsenet paa Landet. I Hovedtrækkene er det endnu Grundlaget for vor Fattigpleje, selv om den i den senere

Tid har udviklet sig stærkt og taget andre Former. Med dette Reglement lagdes Grunden til vort nuværende Kommunestyre. De Sogne, der hørte under samme Præstekald, lagdes sammen til en Kommune med fælles Fattigvæsen, der styredes af en Sognekommision: Sognepræsten, Stedets Politimester, der her lod sig repræsentere af Sognefogden med Undtagelse af det første orienterende Møde, en af de største Lodsejere og 3—4 af de bedste Sognemænd. I Stedet for Stifts- og Herredsledelsen kom en Amtsfattigkommision. De fattige deltes i 3 Klasser, og Udgifterne lignedes paa Beboerne. Her var straks 25 fattige, deriblandt en „vidtløftig Natmandsfamilie“, ogsaa i den følgende Tid forarsagede Natmændene i „Rakkersognet“ Outrup, at Udgifterne blev store. Det første Aar paalignedes 207 $\frac{1}{4}$ Skp. Rug, 93 Skp. Byg og 37 Rd. 74 Sk., Tavlepenge i Lunde Kirke udgjorde 11 Rd. 42 Sk., i Outrup 12 Rd. 72 Sk., Legatrenter 15 Rd. 48 Sk.; men Udgiften var 117 Rd. 80 Sk. foruden Kornet og Bøndernes Ydelse til de fattige, der gik „i Mading“. 1832 viste Regnskabet en Balance paa 20 $\frac{1}{2}$ Td. Rug, 14 $\frac{3}{4}$ Td. Byg, 183 Potter Mælk, 56 Læs Tørv, 366 Kostdage, 75 Rd. 3 Mk. danske Hamburger Curant. Der var 40 Personer under Fattigvænet. Nogle gik i Mading hos Beboerne.

Det næste „Væsen“, som var med til at danne Kommuneforfattningen, var Skolevæset, idet der efter Forordningen af 29. Juli 1814 i Kommunen skulde være en Skolekommision, bestaaende af Sognepræsten, samtlige Skolepatroner og en eller to Skoleforstandere.

Hver af disse Administrationsgrene havde ikke blot sin egen særlige Bestyrelse, men ogsaa sin egen Kasse og sine selvstændige Indtægter.

Ved Forord. $\frac{13}{8}$ 1841 sker en delvis Sammenslutning, og den egentlige Grund til Kommunestyrelsen lægges, idet der nu oprettes et Sogneforstanderskab, hvis fødte Medlemmer var Præsten og de, der ejede 32 Td. Hartk., de øvrige skulde vælges af de Beboere, hvis Ejendomme havde en vis Størrelse.

1855 udvidedes Sogneforstanderskabet. Præsten ophørte at være født Medlem, undtagen i Fattig- og Skolesager. Forstanderskabet deltes i 2 Dele, hvoraf den mindre valgtes ved almindelig Valgret, den større af den Femtepart af Beboerne, som havde svaret mest i Skat.

Ved Landkommunalloven af $\frac{6}{7}$ 1867 opnaaedes fuldstændig

kommunal Enhed. Alle „Væsner“ o. a. kommunale Sager skal styres af et Sogneraad under Amsraadets Tilsyn og udrede samtlige Udgifter af den fælles Kommunekasse.

²⁰/₄ 1908 kom en ny Kommunallov, der indførte almindelig og lige Valgret for Mænd og Kvinder.

F a t t i g k o m m i s s i o n e n .

Sognepræsterne:

Joh. Vassard, 1803—20.

N. Stockholm, 1821—27.

N. H. Olivarius, 1828—38.

M. P. Teisen, 1838—41.

De øvrige Medlemmer:

Chr. Madsen, Høllet, største Lodsejer, 1803—07.

Søren Hark, Frøstrup, 1803—04.

Berthel Sørensen, Lundager, 1803—10.

Chr. Jensen, Outrup, 1803—22.

Chr. Jensen, Bækhus, 1803—27.

Sognefoged Hans Villumsen, 1804—10.

Jens Grumsen, Lunde, 1804—10.

Jakob Lauridsen, Lundager, 1810—*).

Chr. Frandsen, Nørtarp, 1810—29.

Sognefoged Chr. Nielsen Debel, 1815—*).

B. U. Warncke, 1822—*).

H. Hansen Myrthue Frøstrup, 1828—*).

Da Protokollen sluttede 1833, bestod Kommissionen af disse Mænd, hvis Navne er forsynede med *).

S o g n e f o r s t a n d e r s k a b e t .

Desværre mangler der en Del Materiale i Sogneraadsarkivet, saa Rækken kan ikke angives fuldstændig.

Sognepræst Markus P. Teisen, 1841—57; Formand
1841—55.

Sognepræst Jens S. Langhoff, 1857—67.

Valg December 1847:

Jens Christensen.

Jes Nissen.

Christen Christensen.

Niels Christensen.

Valg 1850:

Mads Hansen.
 Søren Chr. Charstensen.
 Hans P. Nielsen.
 Hans Jørgen Nielsen.

Valg December 1853:

Christen Hermansen.
 Jens Sørensen.
 Peder Jensen.
 Niels H. Høy.

Valg December 1855 (den almindelige Vælgerklasse):

Niels Hansen, Formand 1855—58.
 Eske Ch. Johansen.
 Hans Ch. Pedersen.
 Niels J. Bork.

Valg December 1855 (de højstbeskattede):

Eske C. Nielsen.
 Enevold Hansen, Formand 1859—61.
 Johannes Christensen.
 Hans Olesen.
 Lorentz Chr. Christensen.

Valg December 1858 (alm. Vælgerklasse):

Jens Pedersen, Formand 1861—64.
 Hans Kristoffer Hansen.
 Jens Jensen.
 Jens Jepsen.

Valg December 1861 (højstbeskattede):

Jens Thuesen Damgaard.
 Mads Hansen, Formand 1865.
 Christen Matthisen, Formand 1866.
 Peder Nielsen.
 Mathias Bych.

Valg December 1864 (alm. Vælgerkl.):

Christen Poulsen.

Hans Nielsen.

Jens Pedersen.

Jens Larsen.

S o g n e r a a d e t.

Valg December 1867 (højestbeskattede):

Christen Mathiesen, Formand 1867—73.

Anders Vad.

Thomas P. Sørensen.

Hans P. Andersen.

Jørgen Jensen, senere erstattet med Jens Pedersen.

Valg December 1870 (alm. Vælgerkl.):

Christen Møller.

Hans Jørgen Nielsen.

Henrik Pedersen.

Niels Chr. Thomsen.

Valg December 1873 (højestbesk.):

Jens Pedersen, Nørvang, Formand 1874.

Niels Kjærgaard Pedersen, Formand 1875—78.

Johannes V. Hansen.

Jeppe Christiansen.

Houle Vestesen, Løftgaard.

Valg December 1876 (alm. Vælgerkl.):

Jeppe Chr. Nielsen, Dybvadsgaarde, Formand 1879—81.

Jens Larsen.

Claus Jepsen.

Laust Nielsen.

Valg December 1879 (højestbeskattede):

Hans Frandsen, Løftgaard, Formand 1882—84.

Peder Larsen.

L. Mortensen.

Jes Chr. Thomsen.

Søren Chr. Berthelsen.

Valg 9. December 1882 (alm. Vælgerkl.):

Laurids C. Mortensen, Nørtarp, 57 St., Form. 1885—87.

Hans Nielsen, Hundstoft, 41 St.

Ole Mortensen, Rottarp, 33 St.

Johannes Jensen, Skyhede, 31 St.

Valg 1. December 1885 (højstbeskattede):

Christen Mathiesen, Vittarp, 40 St., Form. 1888—91.

Jens Hansen, Allerslev, 40 St.

Frands Madsen, Kastkjær, 39 St.

Ulrich A. Bech, Nørlund, 36 St.

Hans Laugesen, Lundager, 29 St.

Valg 1888 (alm. Vælgerkl.):

Nis Christensen.

Jan Hansen, Skyhede, Formand 1892—93.

Michael Hansen.

Christen Pedersen.

Valg 1. December 1891 (højstbeskattede):

Gaardejer Jacob Jensen, Lundtang 33 St.

Købm. Th. Bennedsen, Lunde 32 St., Form. 1893—96.

Gdr. Jens Jensen, Dybvadsgaarde, 31 St.

Gdr. Søren Jensen, Refsgaard, 28 St.

Husmand Christian Christensen, Søvigghuse, 27 St.

1898 valgtes i Stedet for sidstnævnte Ole Jessen, Rottarp.

Valg 30. November 1894 (almindelig Vælgerkl.):

Søren Chr. Jessen, Debel, 184 St., Form. 97—99.

Jan Hansen, Skyhede, 116 St.

Chr. Mikkelsen Hansen, Tarp, 112 St.

Peder Høj Lauridsen, Lundager, 108 St.

1895 valgtes i Stedet for Jacob Jensen Jens Thomsen,
Mølhede.

Valg 26. November 1897 (højstbeskattede):

Th. Bennedsen, Lunde, 42 St., Form. 1900—02.

Jens L. Thomsen, Mølhede, 44 St.

Niels Chr. Sørensen, Husted, 30 St.
 Frands Christensen, Vittarp, 50 St.
 Jens Jessen, Rottarp, 46 St.

Valg 23. November 1900 (alm. Vælgerkl.):
 Søren Chr. Jessen, Debel, 91 St., Form. 1903—1906.
 Henrik Christensen, Outrup, 88 St.
 Brandt Eskesen, Lundager, 71 St.
 Thomas Jensen, Langsig, 69 St.
 1902 valgtes for Jens Thomsen, Mølhede, Gdr. Hans
 Madsen, Løftgaard.

Valg 9. December 1903 (højestbeskattede):
 Niels Hansen Christensen, Frøstrup, 31 St.
 Jens Chr. Lauridsen, Dybvadsgaarde, 31 St.
 Adam Christensen, Kastkjær, 30 St.
 Anders Chr. Nielsen, Rottarp, 26 St.
 Jes Chr. Thomsen, Heltoft, 26 St.

Valg 1906 (alm. Vælgerkl.):
 Chr. Nielsen, Torbøl, 122 St.
 Hans Madsen, Løftgaard, 119 St., 1906—1909 Formand.
 Niels H. Jensen, Bækhuse, 118 St.
 C. Brandt Eskesen, Lundager, 100 St.

Valg 12. Marts 1909.

Liste A., 81 St.:

Niels Lund, Kastkjær, Formand 1909—1913.
 Peder A. Pedersen, Tarp.
 Niels Krukow, Frøstrup.

Liste B., 210 St.:

Hans Madsen, Løftgaard.
 Christen Nielsen, Torbøl.
 Anders Nielsen, Rottarp.
 Niels H. Jensen, Bækhuse.
 Carl Jensen, Vittarp.

Liste C., 30 St.:

Anders P. Andersen, Frøstrup.

Valg 14. Marts 1913:

Liste A., 175 St.:

Niels Lund, Kastkjær.
 Peder A. Pedersen, Tarp.
 Niels Krukow, Frøstrup.
 Niels P. Nielsen, Nørlund.

Liste B., 160 St.:

Hans Jepsen, Deirup.
 Carl Jensen, Vittarp, Formand 1913—17.
 Jens M. Hansen, Allerslev.

Liste C., 86 St.:

Niels P. Pedersen, Rottarp.
 Jeppe Schmidt, Outrup.

Valg 14. Marts 1917:

Liste A., 141 St.:

Niels P. Nielsen, Nørlund.
 Thomas P. Nielsen, Dybvadsgaard.
 Niels Halager, Husted.

Liste B., 252 St.:

Carl Jensen, Vittarp.
 Niels H. Jessen, Bækhus.
 Hans Jepsen, Deirup.
 Niels P. Petersen, Rottarp.
 Jeppe P. Schmidt, Outrup.

Liste D., 48 St.:

Niels Aksel Sørensen, Langsig.

Umiddelbart derefter fandt Sogneadskillelsen Sted, hvorpaa der afholdtes nyt Valg 1. Juni 1917.

Liste A., 124 St.:

Niels P. Nielsen, Nørlund, Formand 1917—21.
 Frands Christensen, Kastkjær.
 N. Nielsen, Lunde.
 Niels A. Sørensen, Langsig.

Liste B., 121 St.

Niels Halager, Husted.
 Chr. J. Lauridsen, Debel.
 Thomas P. Nielsen, Dybvadsgaarde.

Valg 12. Marts 1921.

Liste A., 44 St.:

Magnus Debel, Frøstrup Hede.

Liste C., 237 St.:

Frans Christensen, Kastkjær.

Lars Pedersen, Lunde.

Chr. O. Christiansen, Tarp.

Th. Thomsen, Skjedsbøl.

Thomas P. Nielsen, Dybvadsgaarde, Formand 1921—.

Niels Halager, Husted.

Der gik adskillige Aar hen, inden Fattigvæsenet fik faste Ejendomme. $\frac{8}{12}$ 1818 skænkede Niels Mørtensens Enke i Torbøl sit Hus og Toft til Fattigkommissionen, imod at den saa vilde antage sig hende, da hun ikke længere kunde klare sig selv; men da Huset var „saare brøstfældig og næsten faldefærdig“, maatte man istandsætte det for ogsaa at gøre det „beboeligt for andre husvilde fattige i Distriktet“¹⁾. 1820 købtes Jørgen Natmands Jordlod i Outrup for 3 Rd. 2 $\frac{1}{2}$ N. V. [Nævne Værdi]; den blev overladt en anden fattig uden Afgift, ellers var det almindeligt, at der svaredes en lille Landgilde. En Tid har Fattigvæsenet ogsaa Duehuset og Ejendom paa Søvig Hede, og Isak Abrahamsen afstaar sin Ejendom til Fattigkassen 1861. 1863 køber Kommunen Fattiggaarden for 5500 Rdl. Der holdtes 10—12 Køer, 6—8 Ungkreaturer, 20 Faar, 2 Heste, 2 Trækstude; med Indretning o. a. Udgifter kom den til at koste 8000 Rdl. Nu bortsolgte Fattighusene efterhaanden; endnu 1881 havde Kommunen 7 Fattighuse med ialt 2 Fk. $\frac{1}{4}$ Alb. Hartk. I Fattiggaarden var indrettet Plads til 20 Lemmer, og desuden Alderdomsasyll²⁾. Men med Tiden blev der kun faa trængende.

Der havde enkelte Gange været gjort smaa Tilløb til en Deling af Kommunen, men der var aldrig gjort et alvorligt Forsøg derpaa; det hed sig, at Fattiggaarden vilde staa som en særlig Hindring³⁾.

¹⁾ Fattigprotokollen.

²⁾ Trap: Danmark.

³⁾ Afsnittet om Sogneadskillelsen er i alt væsentligt udarbejdet af Sogneraadsformand Carl Jensen, Vittarp.

Da man i Krigstiden med den stærke Prisstigning var naaet hen paa Sommeren 1915, kom man i Sogneraadet ved et Møde til at tale om, om man ikke nu snart var naaet til Toppen med Hensyn til Stigningen af Ejendomspriserne, og om ikke Tiden nu var inde til at sælge Fattiggaarden. Da man paa den Tid kun havde et Fattiglem paa Gaarden og kun en alderdomsunderstøttet paa Asylafdelingen, og da man havde gjort den Erfaring, at det ikke var nogen særlig god Forretning for en Kommune at drive en Fattiggaard, saa besluttede man at forsøge at sælge Gaarden. Denne Beslutning sivede snart ud blandt Beboerne, saa der ret hurtigt meldte sig 2 solide Købere. ^{11/9} 1915 købte J. Jepsen Gaarden for 75,000 Kr., dog forbeholdt Sogneraadet sig Byggegrundene ved Stationsvejen, endvidere var der stillet den Betingelse, at Kommunens Beboere og Amdsraadet gav Tilladelse til Salget. 17. og 18. Septbr. afholdtes Sognemøder, hvor Betingelserne for Salget blev fremlagt, og hvor Tanken om en Deling af Kommunen ogsaa blev fremdraget. Møderne endte med, at de mødte Beboere stemte for Salget, og ^{11/12} overtog J. Jepsen Gaarden.

^{30/9} 15 vedtog Sogneraadet, at der skulde gøres et alvorligt Forsøg paa en Deling af Kommunen, og Arbejdet dermed skulde lægges saaledes, at det kunde være fuldt færdigt fra Kommunens. Amtets og Ministeriets Side til ^{1/4} 17, da Valgperioden udløb. Det samme Sogneraad lod opføre 2 nye Hovedskoler i Lunde og Outrup; der havde længe været Trang dertil, og ved Salget af Fattiggaarden var man kommet i Besiddelse af Kapital. Samtidig vedtoges det, at den gamle Skolebygning i Lunde skulde omdannes til Asyl for L.-O.

^{29/6} 16 samledes man første Gang for at udarbejde Grundlaget for Delingsforslaget, omfattende Fordelingen af Kommunens Aktiver, Passiver, Fattige, Alderdomsunderstøttede, Legater, Statstilskud, Værdiansættelse af Skoler og forsk. Grunde. Udgifterne ved Opførelsen af de 2 ny Skoler skulde afholdes af hver ny Kommune. Ang. nærmere Enkeltheder henvises til Forhandlingsprotokollen i Outrup Sogneraadsarkiv. ^{23/9} foretoges Kommuneafstemning om Adskillelsen. I Outrup stemte alle de mødte Vælgere for Forslaget, i Lunde ligeledes, paa en nær, som stemte imod. Ved Udarbejdelsen af Enkelthederne havde der været fuldstændig Enighed, undtagen om et Andragende fra de fleste Beboere i Ø.

Debel om ved Delingen at faa Lov til at tilhøre Outtrup Kommune. Beboerne indsendte da Andragendet til Amtsraadet, der udbad sig Sogneraadets Erklæring, som kom til at lyde saaledes: „Sogneraadet foreslaar, at Sagen henlægges, da Grundlaget for Forslaget til Kommunens Deling var denne, at Sogneskellet danner Grænsen for de 2 nydannede Kommuner.“

Selve Sagen om Adskillelsen kom imidlertid først fra Ministeriet i Maj Maaned, og dog havde Sogneraadetsformanden, Carl Jensen, Vittarp, virket ihærdigt for dens rettidige Fremkomst, bl. a. havde han personlig henvendt sig i Ministeriet; men der maatte saa udskrives 2 Valg med ganske kort Mellemrum, det sidste $\frac{1}{6}$ 1917, og dermed var Adskillelsen fuldendt, og der haabedes paa, at Arbejdet i de adskilte Kommuner skulde blive lettere at udføre, lettere at overse og muligvis derved bedre gjort.

— Vejene var i gammel Tid i en skrækkelig Tilstand. Man gjorde ikke noget videre ved dem. Blev Vejen for slem, og Sporene for dybe, kørte man mange Steder ind ved Siden af og dannede et nyt Spor, paa Hederne kan man endnu se de mange Hjulspor ved Siden af hverandre. I Sogneforstanderskabstiden blev Vejene udskiftede, saa hver fik sit Stykke at vedligeholde, denne Ordning gælder delvis endnu. Da der ingen Amtsveje gaar gennem Sognet, og det er stort af Udstrækning, er de fleste af Vejene endnu i en skrækkelig Forfatning. Der findes ikke Grus af nogen Betydelighed, kun ved Tobjerger harpes der en Del. Om Vinteren er der enkelte, som paa Frosten henter nogle Læs Grus fra Vesterhavet, men det bruges til at lægge omkring Husene. Et meget benyttet Vejmateriale er Myremalm eller „Sinder“, som den kaldes her. Den opgraves og køres paa Vejene i temmelig store Stykker, efterhaanden som den sønderdeles af Vognene og paavirkes af Luften, omdannes den til fint, jernholdigt Sand, der bibringer Vejene den røde Farve og sætter den fremmede i Forundring.

Kommunens Status.

Formue.

	1881	^{31/12} 1899	^{31/8} 1916	^{31/8} 1920
	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.
Reservefond	800,00	800,00	800,00	852,82
Legater	1310,00	1322,00	1522,00	412,00
Aktier i V.—N. N.-Banen	—	—	87500,00	43750,00
Andre Kapitaler	400,00	—	75884,00	—
Skolerne	6200,00	26450,00	30950,00	47750,00
Fattiggaarden	32000,00	33000,00	—	—
Fattighuse	1520,00	520,00	—	—
Gymnastikhuse	—	—	3000,00	1500,00
Forskellige Grunde	—	—	300,00	2000,00
Asylet	—	—	—	4000,00

Kommunens Gæld var 1881: 14716,88 Kr., 1899: 25538,39 Kr.,
1916: 92179,90 Kr. og 1920: 50583,77 Kr.

Af Kommunens Regnskaber.

Indtægt.

	1868	1881	1891	1901	1910—11	1915—16	1917—18	1919—20
	Rd. β	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.
1. Kassebeholdning . . .	100.00	2800,57	—	353,80	—	869,42	11968,54	500,00
2. Indtægt af Kapitaler og Ejend.	298.80	1200,69	3536,22	4209,65	2336,19	2656,17	170,66	122,99
3. Forbrug af Aktiver .	—	—	—	730,00	1673,80	20780,00	—	—
4. Optagne Laan	7726.00	—	11600,00	5000,00	10500,00	—	6743,59	8000,00
5. Tilskud f. Stat og Amt	113.86	134,26	225,54	2003,78	235,38	591,75	2998,36	4823,59
6. Andre Indtægter	37.96	348,34	885,19	1778,97	631,37	1235,07	900,60	232,93
7. Skatter:								
a. Erhvervsskat	—	—	—	—	42,80	44,51	—	—
b. Hartkorn	2290.14	4631,17	6132,80	7680,00	6767,07	5593,27	3007,31	} 9566,35
c. Ejendomsskyld . .	—	—	—	—	4495,35	8392,71	4643,40	
d. Formue, Lejlighed	877.17	2315,56	3162,50	7680,00	16992,96	20172,38	11968,35	
e. Tillægsskat o. a. . .	—	—	—	41,00	54,60	62,68	3377,59	4702,80
8. Underskud	—	—	—	—	4381,59	4232,05	—	6638,77
	11444. 5	11430,59	25542,25	29477,20	48111,11	64630,01	45778,40	50222,03

Udgift.

	1868	1881	1891	1901	1910—11	1915—16	1917—18	1919—20
	Rd β	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.
Underskud f. forr. Aar .			1260,85	—	2269,56	—	—	—
Renter og Afdrag	705.00	791,88	7577,23	5633,68	16341,63	13844,36	6945,66	16796,46
Forøgelse af Aktiver . .	—	—	—	—	2300,00	14173,66	15426,03 ²⁾	—
Fattigvæsen	950.00	2870,05	4499,23	7145,67	5483,88	6398,65	1784,32	2993,07
Tilskud t. Hjælpekassen	—	—	—	—	133,33	2672,54	482,00	—
do. t. Foreninger o. l.	—	—	—	—	—	197,50	124,00	148,00
Aldersdomsunderst. o. a.	—	—	363,66	2922,90	2406,68	3045,78	2884,62	3500,22
Skolevæsen	1162.34	3428,96	8465,52	5287,12	8586,76	9868,06	7842,28	10245,08
Vejvæsen	544.32	574,56	943,23	3272,92	5879,60	5995,13	4377,02	6187,78
Vand- og Hegnsyn	—	27,57	33,66	42,89	47,87	51,00	17,00	11,82
Afgift if. Dyrtidslove o. a.	—	—	—	—	—	2454,00	309,50	1326,84 ³⁾
Tilskud til Amtsfond og -fattigkasse	1825.73	1211,62	1510,67	1848,01	2616,60	3338,23	1630,27	2768,45
Bestyrelsesudgifter	20.00	50,00	80,00	200,00	842,93	1116,17	1119,71	1105,50
Andre Udgifter	145.00	331,69	197,31	704,83	1315,16	1772,18	2675,20	4965,54
Menighedsudgifter	—	—	—	—	÷ 112,89 ¹⁾	÷ 297,25	160,79	173,27
Overskud	6091.00	2144,26	610,89	2419,18	—	—	—	—
	11444. 5	11430,59	25542,25	29477,20	48111,11	64630,01	45778,40	50222,03

¹⁾ Ligningen paa Menigheden 1437,39 Kr. ÷ Menighedsudgifterne 1324,50.

²⁾ Næmlig Indretning af Asyl 2452,22 og Udbetaling til Outrup Kommune 12973,81 Kr.

³⁾ Herunder Arbejdsløshedsunderstøttelse 60,94 Kr.

Ved Lov af $\frac{4}{5}$ 1907 indstiftedes *Hjælpekassen*, som afløste den saakaldte frie Fattigkasse, der havde bestaaet siden $\frac{8}{3}$ 1856, og hvoraf fattige kunde faa Understøttelse, uden at denne havde Fattighjælps Følger. Hjælpekassen skulde virke paa lignende Maade.

Valg $\frac{23}{3}$ 1908. 1. Liste: Pastor Olsen, Gdr. Kr. Henriksen, Gammelgaard, Gdr. Laurids Kruse, Gdr. Lars P. Larsen, Snittrup, Fru Kirstine Jessen, Bækhus, Fru Botilde Marie Bloch, Kastkjær, Fru Karen Sørensen, Søndersig.

$\frac{22}{3}$ 1911. De samme genvalgte.

$\frac{27}{3}$ 1914. 1. Liste: Laurids Kruse, Kr. Henriksen, Kirstine Jessen, Chr. Legaard, Søvig Mark, Maren Christensen, Frøstrup, Jens Chr. Lauridsen, Dybvadsgaard, Rask Jørgensen, Lunde.

$\frac{1}{6}$ 1917. 1. Liste: Rask Jørgensen, Lunde, Jens Chr. Lauridsen, Dybvadsgaard, P. A. Pedersen, Tarp, Frands Kristensen, Kastkjær, Magnus Debel, Frøstrup Hede.

$\frac{14}{3}$ 1920. 1. Liste: Frands Kristensen, P. A. Pedersen, Magnus Debel, Jens Pedersen, Hundstoft, Rask H. Rasksen, Lunde.

Værgeraadet oprettedes ved Lov af $\frac{14}{4}$ 1905 og *Menighedsraadet* 1903, *Skolekommissionen* har bestaaet siden 1814, dog med visse Ændringer i dens Sammensætning, foretaget ved Lov af $\frac{6}{7}$ 1867 og $\frac{29}{3}$ 1904. En Oprensning af Medlemmerne maa dog udelades her.

Sognefogder: Hans Villumsen, Lundtang, c. 1785— c. 1810; Villum Hansen, Lundtang, c. 1811— c. 1814; Kresten Nielsen, Tarp, 1815—1844; Peder Nielsen, Dybvadsgaarde, 1844—66; Jens Pedersen, Dybvadsgaarde, 1866—90; Jeppe Chr. Nielsen, Dybvadsgaarde, 1890—1903; Niels Chr. Sørensen, Husted, 1903—21; N. P. Nielsen, Nørlund, 1921—.

Foreninger og lignende.

Fra gammel Tid var det Husmoderens Pligt at tage sig af Smør- og Ostelavningen, men det var ingen betydelig Produktion, og den steg ikke synderlig ved Landboreformerne, Befolkningens Armod medførte, at Kvægets Røgt og Pleje var alt for ringe. Danmarks Udførsel af Smør kom saaledes ikke til at spille nogen Rolle før i 1860erne.

Paa Frøstrupgaard havde man et Hus, der kaldtes „Mejeriet“, og Johanne Mejerske nævnes ogsaa, saa det maa antages, at Mejeriet der — som almindeligt paa Herregaardene — blev drevet godt efter hin Tid. Bøndernes Smør var derimod af en elendig Beskaffenhed. Den daarlige Behandling, som Mælken og Mejeriredskaberne fik, gjorde, at Smørret blev ringe, og at Kærningen alt for ofte „var forhekset“, og kun alt for sjældent gav „æ klog Mænd“ — som gamle Sander — det Raad: „Gaa ved Midnatstide stiltiende ud paa en Korsvej og hent Sand og skur saa Grejerne dermed!“ Som det vil ses i sidste Kap., gav de kloge Mænd hyp-pigt andre Raad, der just ikke fremmede Renligheden.

Tabellerne over Arealets Benyttelse og Kreaturtællingerne viser, hvordan Udviklingen er foregaaet siden 1861, hvordan Heden er svunden for Kulturplanterne, af hvilke navnlig Roerne gør sig bemærket ved den hurtige Fremgang, og der vises, hvordan Antallet af Faar daler, og Kreaturholdet stiger. Samtidig dermed vokser Interessen for Mælken Behandling. Omkring 1840 stod Mælken endnu i de sorte Lurfade paa Hylden ved Siden af Bjælkerne i Bondens Dagligstue. Senere fik man Mælkeskabe og Mælkekamre, hvor Mælken ogsaa stod paa Hylder, anbragt oven over hverandre, de afløstes senere af rigtige Mælkekældere, og i

70erne begyndte man at bruge Vandafkøling,¹⁾ og paa mange Gaarde produceredes der nu virkelig fint Smør.

Da Lærer Hansen Pedersen, der nærede stærk Interesse for Docent Fjord og hans Centrifugeforsøg, arbejdede for at faa oprettet et *Andelsmejeri*, mødte dette nogen Modstand fra de, der med stor Bekostning havde indrettet Vandmejeri paa deres Gaarde; men ved et Møde i Lunde Skole $\frac{7}{2}$ 1884 blev Oprettelsen af et Andelsmejeri i Lunde besluttet, $\frac{13}{6}$ s. A. begyndte det sin Virksomhed. Der var kun indtegnet 300 Køer, men snart var Tilslutningen almindelig fra Lunde og Halvdelen af Kvong Sogn, saa man kom op til 1000 Køer, og en Tid var der 144 Andelshavere, men i 1908, da Mejeriet blev ombygget, stiftede Andelshaverne i Kvong eget Mejeri; nu er der 131 Andelshavere.

Aar	Mælkemængde	Smørmængde	Indkommet for Smør
1884	1 914 134 M	65 420 M	66 841, 00 Kr.
1894	2 534 408 -	90 851 -	77 287, 10 -
1904	4 016 697 -	151 697 -	128 479, 20 -
1914	3 955 443 -	157 429 -	188 168, 32 -
1922	4 328 966 -	171 346 -	368 393, 90 -

Formændene: Lærer Hansen-Pedersen, 1884—1918.

Husmand St. Adersen, Kastkjær, 1918—.

Bestyrerne: Jakob Christensen, 1884—85.

Berthel Olesen, 1885—94.

Frands Hansen, 1894—95.

Berthel Olesen, 1895—98.

Marius Olesen, 1898—.

I Slutningen af 1899 begyndte man at arbejde paa at danne et Aktieselskab til Beplantning af Frøstrup Hede. Efter et Møde i Lunde, hvor Skovridder Holt, Paabøl, og Plantør Nicolaisen, Orten, talte, blev der dannet et Udvalg, bestaaende af Lærer Kiholm, Formand, Pastor Tarp, Gdr. N. P. Pedersen, Kastkjær, Gdr. Kr. Legaard, Lunde, og Gdr. N. Krukow, Frøstrup. Dette Udvalg skulde søge at faa Ejerne af Heden, som boede vidt omkring i

¹⁾ Chr. Mathiesens Landbrugsbeskrivelse.

Sognene N. Nebel, Lydom, Horne, Thorstrup, Outrup og Lunde, til at indgaa i et Aktieselskab, og dette blev dannet under Navn af *Frøstrup Plantage* $\frac{7}{8}$ 1900.

Ca. 80 Ejere overdrog Hedelodder paa ialt 757 Td. Ld. til Selskabet mod at faa Betaling i Plantageaktier. Beplantningen sker under Tilsyn af Hedeselskabet, Lodsejerne har Ret til at bjerge Tørv og Lyng i 30 Aar forud for Plantningen. Det voldte stor Vanskelighed at faa Skøderne i Orden, da adskillige Ejere ikke havde de nødvendige Adkomstdokumenter.

Den første Plantør var Chr. Christensen, Snittrupdal. 1908 byggedes Plantørbolig og udlagdes Jord dertil. Fra $\frac{1}{11}$ 1908— $\frac{31}{3}$ 1914 var Kr. Nielsen Plantør, dernæst Kr. Pedersen, som i Oktober 1915 købte Ejendommen. I Slutningen af Krigstiden indstilledes Arbejdet foreløbig, en Del Hede er bortsolgt til Opdyrkning, saa Arealet nu omfatter 323,4 ha, hvoraf 158,6 ha er tilplantet, dels med ren Bjergfyrekultur og dels med blandet Rødgran og Bjergfyr. Resten ligger i Mose og Hede. Formændene: Lærer Kiholm, Frøstrup, 1900—09; Gdr. N. Krukow, 1909—.

$\frac{28}{12}$ 1896 oprettedes *N. Nebel og Omegns Landboforening*, hvori der findes en Del Medlemmer her fra Sognet. Det var ogsaa ved denne Tid, at der oprettedes *Kvægavlsforeninger*, hvoraf der har været og er flere her i Sognet; men af Foreninger for Opdræt er „*Lunde m. fl. Sognes Hesteavlsforening*“ den mest bekendte. Den blev oprettet 1897 med det Formaal „at udvikle Egnens jyske Hestebestand i Godhed, Ensartethed og sikker Nedarvningsevne, saa at den ikke alene bliver en mere værdifuld Handelsvare og bedre til eget Brug, men ogsaa bliver en Planteskole for gode Avlsdyr, hvor Købere fra Ind- og Udland med fuld Tillid kunne søge saadanne“. Det var et stort Maal, men det er delvis naaet, Lunde-Hestene er nu kendt viden om. Af Foreningshingstene nævnes: *Uffe Aaby, Vagn*, købt 1907 for 14,000 Kr. kontant + 10,000 paa Vilkaar; efter denne er der falden særlig mange gode Hopper, *Lunde Munkedal, Boldrup Karmark*, købt 1914 for 15,000 Kr. kontant + 15,000 paa Vilkaar, det var den, der gjorde Lunde berømt som Center, *Sejr*, en Søn af B. K., tillagt hos Hans D. Hansen, Husted. Prisen var 16,000 Kr. kontant + 20,000 paa Vilkaar. I 1917 købte 11 Medlemmer *Pax*, ligeledes falden efter B. K. En

af de mest virksomme og interesserede for Hesteavlen var og er Knud Tranbjerg, Skjedsbøl, endvidere har følgende været Formænd for Foreningen: Jeppe Chr. Nielsen, Dybvadsgaarde, Adam Kristensen, Kastkjær, Niels Lund, Kastkjær, Frands Kristensen, Kastkjær, Anders Høy, Skyhede, og Ole Kr. Nielsen, Dybvadsgaarde.

1910 stiftedes *Lunde Husmandsforening*, der ikke blot virker for Planteavlens Fremme o. a. faglige Opgaver, men ogsaa tager sig af mere almindennende Emner. Formændene: Niels Hansen Christensen, Frøstrup, 1910—14, Karl Hansen, Lundager, 1914—15, Henning Jensen, Frøstrup, 1915—16, N. Hansen, Ø. Debel, 1916—19, Th. Jessen, Smørdal, 1919—23, N. C. Jessen, Debel, 1923—.

I 1900 blev der oprettet en *Haandværkerforening* for Lunde-Outrup; efter nogle Aars Forløb opløstes denne, og der blev oprettet en særskilt Forening for Lunde 1904, som Skræddermester Rask Rasksen hele Tiden har været Formand for.

Omkring Midten af forrige Aarhundrede blev det almindeligt med Købmandshandel paa Landet. Der begyndtes da en Forretning i Lundtang, hvor Søren Chr. Carstensen ogsaa fik Krobevilling. 1879 begyndte Th. Bennedsen en Købmandshandel i Lunde. Nu er der 2 Købmandsforretninger foruden *Brugsforeningen*. Denne var oprindeligt en Indkøbsforening, der begyndte sin Virksomhed $\frac{1}{8}$ 1905. $\frac{1}{1}$ 1913 omdannedes den til en Brugsforening; hele Tiden har den haft en Foderstofafdeling. Formændene: N. Krukow, Frøstrup, 1905—19; Hans D. Hansen, Husted, 1919—21; Ole Kr. Nielsen, Dybvadsgaarde, 1921—. Bestyrerne: Knud Pedersen, 1903—06; A. Jensen, 1906—08; Nielsen, 1908; M. Mouritsen, 1908—12; N. Jensen, 1912—18; J. Damsgaard, 1918—. Sidste Aar udgjorde Omsætningen 295,000 Kr. En Tid har der desuden været en Foderstofforening ved Stationsmøllen.

I 1904 fik Julius Sørensen og Købmand Bennedsen *Telefon* til Lunde, og 1907 oprettedes en Central hos Kirsten Marie Lauridsen. 1910 stiftedes et Andelsselskab for at drive et *Elektricitetsværk*, det omfattede de to Lundebyer; senere kom Kastkjær med. Lundager faar Elektricitet fra Værket i Outrup, og i Aar har Debel ogsaa faaet den derfra. Strækningen Tarp—Frøstrup bliver der-

imod forsynet fra Lydom, i Frøstrup blev installeret i Slutningen af 1922, Tarp havde det et Aars Tid før. I 1917 startedes *Vandværket* ved Lunde Mejeri, det var navnlig Stationsbyen, der ønskede dette, da Vandet der var daarligt. I 1906 begyndte den statsanerkendte *Sygekasse*. 1919 stiftedes en *Andelskasse* med Stefan Adersen som Formand og Karl Hansen som Kasserer.

Allerede i mange Aar før Forsamlingshusets Opførelse i 1894 havde der været holdt Foredrag og Møder, væsentlig af grundtvigske Højskolemænd og Præster, da største Parten af Befolkningen hører til denne Retning. I Tiden omkring Forsamlingshusets Oprettelse dannedes Foredragsforeningen, som Lærer Hansen Pedersen hele Tiden har været Formand for. I 1918 stiftedes en Afdeling af *Kirkeligt Samfund*. ¹⁰/₁ 1915 dannedes en *Ungdomsforening* i Tilslutning til D. d. U. I Østersognet blev der oprettet en *Foredragsforening* i 1921.

I 1877 blev der oprettet en *Bogsamling*, væsentlig paa Initiativ af Lærerne J. Andersen, siden N. Nebel, og J. Kiholm, Frøstrup. Efter at Hansen Pedersen var kommet til Lunde, forestod han Ledelsen. En Tid var der ca. 500 Bind, men Pengemidlerne var smaa, og da Varde og Omegns Bogsamling udlejede Bogkasser til en ret billig Pris, benyttedes disse i Stedet for Sognebogsamlingen, der efterhaanden opløstes. I 1922 startedes Lunde Sogns Bibliotek, der har til Huse i Lunde Skole, hvor Lærer Nørgaard er Bibliotekar; en Filial findes i Frøstrup Skole.

1889 oprettedes *Skytteforeningen*; den første Formand var Mejeribestyrer B. Olesen. Skydningen hørte op 1914. Sammen med Skydeøvelserne blev der til at begynde med ofte drevet Gymnastik, men først efter 9 Aars Forløb tog denne fast Form, idet der da udskiltes en særlig Bestyrelse for Gymnastikken, der nu blev drevet efter Lings System. Gennem Aarene har følgende været Ledere: Valdemar Andresen, Søren D. Hansen, Hans D. Hansen, Jens Jakob Jensen, Jens Pedersen, Fr. Jakobsen, Hans Tonne, Aage Toft, Fr. Nedergaard, Gustav Rich, Martin Legaard, Hans P. Hansen. Pige-gymnastikken, der begyndte sammen med Karlens, har haft følgende kvindelige Ledere: Andrea Bennedsen, Metha Andresen, Maren Thomsen, Margretha Johansen, Kirstine Pedersen, Julie Bennedsen.

I politisk Henseende er Sognet et solidt Venstresogn; det er kun et Faatal, som hører til de andre Partier. ¹⁶/₁₂ 1912 oprettedes en *Venstrevælgerforening*, der har haft følgende Formænd: Pastor Olsen, N. Krukow, A. Bilstoft, Th. Nielsen. ¹⁰/₄ 1899 oprettedes *Afholdsforeningen*, blandt hvis virksomste Formænd Pastor Olsen bør nævnes. *Lunde-Outrup Sygeplejeforening* stiftedes ¹²/₆ 1907 paa Initiativ af Menighedsraadene. Sognepræsterne har siden da været Formænd med Undtagelse af 1920—22, da Lærer Rasmussen, Outrup, var Formand. Sygeplejerskerne: Frk. Johanne Kristensen, 1907—08, Frk. Nielsine Tranberg, 1909—13, Frk. Ane Pedersen, 1913—20, Fru Jensen, 1921—23, Frk. Margrethe Jensen, 1923—.

De nuværende Ejendomme.

Lundtang.

Ejers Navn	Ejendommens Matrikulsnumre	Hartkorn				Ejen- doms- skyld	Areal i ha
		Tdr.	Skp.	Fdk.	Alb.		
Præstegaarden	1 a; Hundstoft 16 a; S. Bork M. 187.					55800	53,10
Kristian Thomsen	Nebel Mærsk 5	6	7	1	2 $\frac{1}{4}$	19200	15,5
Jens Thomsen	1 b; Nebel M. 181	1	5		2 $\frac{3}{4}$		
	1 m, 3 g; Lundager 1 d			5	1 $\frac{1}{4}$	16700	20,9
Jens L. Knudsen	1 n, 5 a	1	2	3	$\frac{1}{2}$	17200	18,3
Lorents Hansen	1 o, 3 e Hundstoft 20			4	2	4600	6
Villum Vassard	2	1	7	1	1 $\frac{1}{4}$	28700	27,3
Valdemar Andresen	3 a, 3 d, 3 f, 4, 5 b, 5 c, 5 d; Lundager 10, 1 c, 11; Ø. Debel 1 f, Dybvadsgd. 12 b, 12 c, V. Kastkjær 4 f, 4 k	6	7	1	1 $\frac{3}{4}$	109200	93,1
Anton Villadsen	3 b		1	1	$\frac{3}{4}$	2200	2,3
Valdemar Andresen	3 e				1 $\frac{1}{2}$	3000	0,1378

Lunde.

Ejerens Navn	Ejendommens Matrikulsnumre	Hartkorn				Ejen- doms- skyld	Areal i ha
		Tdr.	Skp.	Fdk.	Alb.		
N. P. Nielsen, Nørlund	1. Frøstrup 60 a; Skjedsbøl 8 b, 9 b, Lundtang 1 c, f, i, l, Nebel M. 182	2	3	3	1	36200	50,7
Jens Jepsen	4 a: Ø. Kastkjær 3 e, Hundstoft 12, Bandsbøl 72	3	5	2	2	45900	66,7
Lærerbolig og Skolelod	4 b		3		$\frac{1}{4}$	4000	5
Jens Hedegaard	4 c, 7 s			2	$\frac{3}{4}$	27200	2,4
N. Nielsen	4 d, r, aa, az, 7 a, c, 1 e, d, 7x, Skjedsbøl		1	2	$\frac{3}{4}$	15700	5,8
Mette Marie Hansen	1 a, 7 c, f, 10 b, 11 b, c 4 e				$\frac{1}{4}$	5700	0,058
H. Thomsen Pedersen	4g, ad; Lundager 3e, N. Tarp 4 h		7		$1\frac{1}{4}$	22200	25,8
Lars Pedersen	4 h, i, af, Lundager 2 c, Lundtang 1 h, k	1	1	1	$\frac{1}{4}$	29200	30.
Eskild Kristensen	4 k				$\frac{1}{4}$	2200	0,1
Lunde-O. Kommune	4 l, æ, ø, at, ax 4 ay, Frøstrup 25, 28		1	2	1	2800	0,25
Marinus Lauridsen	4 m					1700	0,048
Thorvald Rasksen	4 n, aø				$\frac{3}{4}$	4200	0,028
Jakob J. Bruun	4 o, ba				$\frac{3}{4}$	8200	0,07
Kristen P. Thomsen	4 p, q, ab, ai				$1\frac{1}{4}$	11200	0,2497
Rask Jørgensen	4 s				$\frac{1}{4}$	5700	0,066
Brugsforeningen	4 t, as				$1\frac{3}{4}$	17200	0,12
Slagter Møller-Johansen	4 u, v, ad, ae				1	10200	4,1
A. F. Wejs's Enke	4 x				$\frac{1}{4}$	3200	0,076
N. Andresen.	4 y, au				$\frac{1}{4}$	6700	0,072
Otto Thomsen	4 z, av, bd, be				$1\frac{1}{4}$	7000	0,064
Ane Østergaard	4 ac, bb					6200	0,264
P. Moberg	4 ag				$\frac{3}{4}$	6700	0,1768
J. Kiholm	4 ah				$\frac{1}{4}$	3700	0,104
Hans L. Kristiansen	4 ak				$\frac{1}{4}$	5200	0,0373
Elektricitetsværket	4 al, aq, ap				$\frac{1}{4}$	9200	0,059
Jakob Hübschmann	4 am				$\frac{3}{4}$	10500	0,098
P. A. Pedersen	4 au, Lundtang 1 g				$2\frac{3}{4}$	16200	3,5
Enkefru Olsen	4 ao				1	4200	0,09
Kristen Laursen	4 bc				$\frac{1}{4}$	8200	0,0518
Knud Nielsen	5, 9 a, Naabjerg 8	2	7	1	$\frac{1}{4}$	32200	47.

Ejerens Navn	Eiendommens Matrikulsnumre	Hartkorn				Ejen- doms- skyld	Areal i ha
		Tdr	Skp.	Fdk.	Alb.		
Peder Henneberg	6 a, 11 b, c, Præstbøl 17 b, S. Bork 198 a	2	6	2		24700	30,6
Henrik Jensen	6 b, 7 b, n		2	1	2	3700	3,4
Marius Hansen	7 a, p, z; Skjedsbøl 10 a; S. Bork 196, 198 b	1	3	1	1	16700	19
Jens Jepsen (H. Christensen)	7 c				1	2500	0,05
Mejeriet	7 d				1½	17200	0,0788
Niels Larsen	7 e, u,				2¼	6200	0,223
Rask. H. Rasksen	7 f				¾	4700	?
Th. Bennedsen	7 g, m				1½	16700	0,115
Jens G. Poulsen	7 h, aa				¾	5200	0,0914
Kirsten M. Lauridsen	7 i, k				½	3700	0,04
Marinus Mortensen	7 l, r, v, ø, y; Skjeds- bøl 1 b, 7 e, 10 c, d, e, Ø. Debel 1 al, am, S. Bork 277, 283, 284, 285, 286		6	2		15200	9,2
Niels Kr. Nielsen	7 o, q, t ¹⁾		2	1		5400	4
Hans Kr. Henriksen	7 ab				¼	2200	0,044
Ulrik A. Nielsen	8, 9 e, 24; Frøstrup 27 a	1	2	3	¾	14200	15,2
Kristen Legaard	9 c, 10, Lundager 9, Hundhale 60 d, 59	1	1	2	2¾	15700	16,6
Poul J. Poulsen	9 d, 13 Hundhale 51	1			2½	12700	11,9
Søren Sørensen	11 a, 12, Præstbøl 17 a Hundhale 60 e		7	2		12200	11,3
N. A. Lauridsen	14 a, Frøstrup 29 a, Hundhale 57, 59		4	3	2¾	8900	8,8
U. A. Becks Enke	14 b				¾	700	0,07
Forsamlingshuset						6500	
Lunde-O. Asyl						8000	
Skolen	4 ar		1	1	½	25000	1,38

¹⁾ Herfra er udskilt Byggegrunde til Harald Nielsen og Morten Larsen, som har bygget Huset derpaa.

Lundager.

Ejerens Navn	Ejendommens Matrikulsnumre	Hartkorn				Ejen- doms- skyld	Areal i ha
		Tdr.	Skp.	Fdk.	Alb.		
Søren Kr. Pedersen	1 a, Vittarp 5 b, i, k, l, o	1	5	2	$\frac{1}{4}$	24200	38,8
Jens Henneberg	1 b, Vittarp 5 m Præsthøl 4 f, 16	1	4	3	$2\frac{1}{2}$	20200	30,8
Magnus Petersen	2 a, Lunde 21 a	2	2	1	$2\frac{1}{2}$	23200	46,3
Karl Hansen	2 b, e, 3 c, d, Vit- tarp 5 h		5		$\frac{1}{2}$	13200	22,2
Marinus S. Pedersen	2 f, 3 a	2	3	2	$1\frac{1}{4}$	26200	27,3
Hans J. Beck	2 g, i, k, 3 f; Lunde 19 ab						
Jens P. Jørgensen.	20 b, 21 b; Vittarp 5 h 2 h, d, 3 b, 8 a, Nebel	1			$1\frac{1}{2}$	13800	24.
Niels Nygaard	Mærsk 185 b, 186 4, 6; Lunde 23		7	2	$1\frac{3}{4}$	8000	7,5
Kristen Thorø	Nebel M. 92 5, Lunde 22	2	2	1	2	26200	34,1
		2	4	2	$\frac{1}{2}$	24200	31,9

Vester Kastkær.

Adam O. Kristensen	1; Ø. Kastkær 2 c, Lunde 15, Tarp 15; Nebel M. 44 a, 184 S. Bork M. 210	3	2		$\frac{1}{2}$	33200	35,5
Niels Lund	2 a, b, c; Lunde 16, Præsthøl 7 b, 15, Rærup 12 a; S. Bork M. 138	2	7	1	$1\frac{3}{4}$	34200	29.
Frands Kristensen	3 a, 4 a, c, d, e, g, Lunde 17 a, Tarp 16	4	7		$2\frac{1}{2}$	65700	58,9
Stefan Adersen	3 b; Lunde 17 b, Ne- bel 190		6	1	2	10100	18,8
Svend P. Madsen .	4 b, i; Lunde 18 Nebel M. 191	1	3	3	$1\frac{3}{4}$	17100	20.

Øster Kastkjær.

Ejerens Navn	Ejendommens Matrikulsnumre	Hartkorn				Ejen- doms- skyld	Areal i ha
		Tdr.	Skp.	Fdk	Alb.		
Kristian Bloch	2 a	2	3	2	1 $\frac{3}{4}$	37200	41,4
H. S. Østergaard	2 e, Nebel M. 121		3	2	1 $\frac{3}{4}$	8000	} 24,8
S. Kr. Pedersen	2 d, g, Frøstrup 103		4	1	2	6900	
A. Sommer Andersen	3 a, d	2	4	1	2	32200	36.
Marius Frederiksen	3 b				1 $\frac{1}{2}$	700	0,3436
Kr. J. Jensen	2 f				1 $\frac{3}{4}$	100	?

Høllet.

N. J. Ingvaridsen	1 a, S. Bork 192 a	2	4	2	1 $\frac{1}{2}$	18200	24,9
Kristen Frederiksen	1 b		5	2	1 $\frac{1}{2}$	5200	24,9
L. Th. Lauridsen	2 a, S. Bork M. 193 a	2	1	1	1 $\frac{3}{4}$	15400	19,1
Niels Hansen	2 b, d, f, g, Tarp 9 e						
	18 b		6	3	2 $\frac{1}{2}$	12000	18,6
Søren Jørgensen	2 e				1 $\frac{3}{4}$		2.

Nørtarp.

Peder J. Poulsen	3 a	2	2	2	1 $\frac{1}{2}$	32400	48,3
Jeppe Mortensen	3 b; Høllet 2 c	2	1	2	1 $\frac{1}{2}$	25100	35,7
Hans S. Hansen	4 a, f, 6 c; S. Bork M. 215, Lydom 20 f, 37 c	2	1	3	1	18200	22,4
Kristian Bruun	4 b, e, 6 b	1	4	1	1	12000	18,5
Marius Jepsens Enke	4 c, 5 d	1	3	2	1 $\frac{1}{4}$	14700	21,5
J. Marinus Bruun	5 a; S. Bork M. 194	3	2		1 $\frac{1}{2}$	26400	30,6
Søren Larsen	5 b, c; S. Tarp 9 c	1		2		18700	25,9
Mikael Hansens Enke	6 a, f; Frøstrup 26 b Høllet 1 c; S. Tarp 8 d	3	3	3	1 $\frac{1}{2}$	32400	49,7
Hans M. Adsersen	6 d, e; S. Tarp 11 b, 14 c, d; N. Lydom 36		7	1	1 $\frac{1}{2}$	14700	15,7

Søndertarp.

Ejerens Navn	Ejendommens Matrikulsnumre	Hartkorn				Ejen- doms- skyld	Areal i ha
		Tdr.	Skp.	Fdk.	Alb.		
Kristen Nielsen	7 a, Nebel M. 194						
	S. Bork M. 189	2	5	2	$\frac{3}{4}$	20700	35,8
P. A. Pedersen	8 a; Nørtarp 6 g; S. Bork 188; Nebel M. 193	3		1	$\frac{1}{4}$	20200	38.
Karl M. Willumsen	8 c; N. og S. Tarp 19 d, f		3	3	2 $\frac{1}{2}$	10100	21,9
K. O. Kristiansen	9 a, b, 14 a; Lunde 9 b; S. Bork M. 190, Lydomgaard 2 d, Viumgaard 2 a	4	1	1	$\frac{3}{4}$	31900	50,4
Anders K. Beck	9 d			1	2 $\frac{3}{4}$	700	0,35
K. M. Hansens Enke	9 g				2 $\frac{3}{4}$	700	0,22
Bertram P. Nielsen	10 a, 11 c, 14 e; S. Bork M. 195; Frø- strup 45, Kragelund 57; Hennegaard 5 z, Lydomgaard 15, 16; Aasted 17.	3	1	2	$\frac{1}{2}$	40600	52,8
John L. Jensen	10 b, 11 a, 14 b, Nør- tarp 4 g; Nebel M. 175, 192; S. Bork M. 192 b	1	6		2	19200	26.
Adolf Hennberg	12, 17; S. Bork M. 191	1		3	$\frac{3}{4}$	12700	23,6
Augustinus Karlsen	13; Ø. Kastkjær 2 b; Lydomgaard 19		2	1	1	8900	12,1

Sønder og Nørre Tarp.

Martin Mortensen	18 a; Nørtarp 19 e; S. Bork M. 200; Nebel M. 81; Aasted 2 m		6	2	2 $\frac{1}{4}$	9700	16,1
Niels A. Sørensen	19 a	2	4	3	1	34200	43,7
Thomas Jensen	19 b	1	4		1	13100	18,2
Mads Frederiksen	19 c		2	2	2 $\frac{1}{4}$	2700	2,8

Husted.

Ejerens Navn	Ejendommens Matrikulsnumre	Hætkorn				Ejen- doms- skyld	Areal i ha
		Tdr.	Skp.	Fdk.	Alb.		
Stenbæk Hansen	5 a, b, 7 a, 15 a Dybvadsgd. 2 b, 3 c S. Bork M 203; Lunde 7 æ; Hundstoft 11 a	2	3	1	2 $\frac{1}{4}$	32200	33,5
Niels K. Sørensen	5 c, b, 16 a; Hunds- toft 11 b; Frøstrup 37 b	1				15400	19,5
Anton Nielsen	7 b, 8 b, 10, 11 b Frøstrup 5 c; Allerslev 2 d	1	1	3	1 $\frac{1}{4}$	14200	23.
Niels Halager	7 c, 5, 13; Frøstrup 17 a, 59; Ø. Debel 1 u	1	4	1	2 $\frac{1}{4}$	19700	23,3
Kr. P. Sørensen	8 c		1	1	1 $\frac{1}{2}$	4200	2,5
Erika og Mette Hansen	5 d; Dybvadsgd. 3 d				1 $\frac{1}{4}$		

Snittrup.

Lars Peder Larsen	1 a; Frøstrup 30a	1		1	2 $\frac{1}{2}$	25500	} 33,6
Peder Larsen	Frøstrup 26 a, Hal- lum 3 k		1	2	2 $\frac{1}{4}$	1200	
Lars P. Larsen	1 b, Frøstrup 14 b, 22 b, 30 b; Kvong 9 b, 14 Hallum 16	1	2		2 $\frac{1}{2}$	29200	43.

Nørvang.

Mathias Kristensen	2; Frøstrup 109; Aa- sted 3 d, 4 c; Hunds- toft 27; Dybvadsgd. 4 c	1			2 $\frac{1}{4}$	20500	22,7
Peder K. Pedersen	3; Hundstoft 9, 27	1		2	2 $\frac{1}{4}$	16700	17,9
Peder Jensen	4; Frøstrup 13; S. Bork 177 a; Hunds- toft 27	1	4		1	19200	25,8

Hundstoft.

Ejerens Navn	Ejendommens Matrikulsnumre	Hartkorn				Ejen- doms- skyld	Areal i ha
		Tdr.	Skp.	Fdk.	Alb.		
Jens Pedersen	5, 26 b, c, Frøstrup 14 a, 21, 18 a, 19, 20; Vittarp 5 g	2	4		2	31200	40.
Laurids Jakobsen	6; 10 a, 26 a, Vittarp 5 g, Ø. Debel 1 u		7	1		16100	20,3

Skjedsbøl.

Ole Nielsen	1 c, 7 d, g, 11 a		6	1	1 $\frac{3}{4}$	14500	16,5
Jørgen Jørgensen	2, 5 c, d; S. Tarp 7 b, 8 b	1	5	3	2 $\frac{3}{4}$	31800	34,2
Jens P. Vad	3 a, 8 c; Husted 11 a	2		1	$\frac{1}{2}$	27700	26,2
Søren Kr. Hansen	3 b; Hundstoft 25		1		2 $\frac{1}{4}$	1700	7,2
Jens Madsen	3 c, 6 b; Frøstrup 10 b, 25 b			6		7200	8,4
Thomas S. Thomsen	3 e	1	3	2	1	17200	14,2
Knud Tranbjerg	4 a, 5 b, 7 b	1	1	2	1 $\frac{1}{2}$	12800	11,6
Herman Bojlesen	4 b		1	3	2 $\frac{1}{2}$	5800	5,2
Mads P. Hansen	5 a; 15 b	2	6	3	1 $\frac{1}{2}$	27000	30,5
Antonius Bilotft	6 a	1	1	3	2	16000	15,2
Niels Nielsen	7 a, 8 a; Husted 14 a	2	3	2	2 $\frac{1}{2}$	29400	21,7
Hans P. Vad	9 a; Husted 17; Dyb- vadsgd. 1 b; Hunds- toft 16 b		7	3		14200	18,6

Dybvadgaarde.

Thomas J. Lyhne	1 a, 2 c; S. Bork M. 208; Nebel M. 178	3	1	3	1 $\frac{1}{2}$	23200	26,6
Ludvig P. Jensen	1 c			3	1 $\frac{1}{2}$	4200	7,7
Jens J. Lyhne	1 d, 2 f, Husted 18		4	1	1 $\frac{1}{4}$	6800	4,8
Ole Lauridsen	2 a, Hundstoft 19 a; Husted 12 a, 16 b; Nebel M. 177 a		6	3	2 $\frac{1}{4}$	19200	18,9
Jens Kr. Lauridsen	2 d, Hundstoft 19 e; Nebel M. 177 b			3	1 $\frac{1}{4}$	14000	16,4
Thomas P. Nielsen	2 e, 4 a; Hundstoft 17	3			2	36400	33,3
Ole Kr. Nielsen	3 a; Hundstoft 15, 18, 19 c; S. Bork M. 202	2	6	1	2 $\frac{1}{4}$	31200	39
Emil Henriksen	4 b		6	1	2	11700	17,9

Naabjerg.

Ejerens Navn	Ejendommens Matrikulsnumre	Hartkorn				Ejen- doms- skyld	Areal i ha
		Tdr.	Skp.	Fdk.	Alb.		
Fr. N. Jessen	7 a; Frøstrup 33 c		4		$\frac{3}{4}$	7300	} 26.
Ole Jessen	Frøstrup 32; Ø. De- bel 1 i, p, aq		1	3	2	2200	
Johannes Johnsen	7 b		1	2	$1\frac{3}{4}$	5200	12,3

Søndersig.

Søren K. Sørensen	1 a, c, 3 b	7	1	$1\frac{1}{2}$	14000	33
Niels Th. Lambertsen	1 b, Varde Mark 6 e, 46 e	1		$1\frac{1}{2}$	6200	33
Lars Sørensen	1 d		2	$1\frac{1}{2}$	14000	30,5
Frederik Møller	1 l, m, n	2	1	$\frac{3}{4}$	2500	45,6
Hans Kristensen	1 q	1	2		5900	28,7
Kr. Madsen	2 a, x, y	6	2	$\frac{1}{2}$	14600	22
Julius Jensen	2 h, 33 b	1	1	$\frac{1}{4}$	15800	28,7
Anton Pedersen	2 d, p, z		3	$2\frac{1}{4}$	3000	16.
Hans L. Hansen	2 æ, ø	3	3		11200	27,6

Øster Debel.

Jakob P. Lauridsen	1 a, y, z, Vittarp 6 i; Outrup 2 h; 23 b	1		2	2	22900	43,8
Niels K. Jessen	1 b		7		$\frac{3}{4}$	18700	24,2
P. Kristiansen	1 c, 2 d, n		3		$1\frac{3}{4}$	11800	28,1
Ejnar K. Jepsen	1 e, 2 g, h; Allerslev 29; Ø Debel 2 l	1	2	2		21000	37
Kristian J. Lauridsen	1 v, au		4		$\frac{3}{4}$	18000	29,2
Erik Lauridsen	1 x, ao		3	1	$2\frac{1}{2}$	14700	24,6
Jeppe Jepsen	2 a, l	1		2	1	15800	27,9
Alfred Jepsen	2 b, p		5	2	$2\frac{3}{4}$	21200	19,6
Konrad Buthmann	2 c, 3		5	3	$1\frac{1}{2}$	5700	20.
Kristian Nielsen	2 e			3	$\frac{1}{2}$	500	10.
Laurids Henneberg	2 f	1	2		$\frac{3}{4}$	17100	36,5
Hans M. Pedersen	2 m			3	$1\frac{3}{4}$	14200	36,8

Frøstrup.

Ejerens Navn	Ejendommens Matrikulsnumre	Hartkorn				Ejen- doms- skyld	Areal i ha
		Tdr.	Skp.	Fdk.	Alb.		
Peder Jensen	1 a, b, c, f	4	6	1	1	66500	110,8
Kr. Kristensen	1 d, g,		2	2	1	9200	21
Frøstrup Skole	1 e, k				1 $\frac{3}{4}$	15000	0,48
Kr. Nielsen	1 i, 105			1	$\frac{3}{4}$	6400	12,1
Ane og Bodil Jepsen	1 l				$\frac{1}{2}$	700	5,8
Henrik Høy	2 a, 107	2		1	1	25900	47,2
Kristen Pedersen	2 b		1	1	2 $\frac{3}{4}$	1400	15
Niels Krukow	2 c, 4, 108	3		1	2	37200	36,3
P. Huus' Enke	3 a, 31		7		$\frac{1}{4}$	17200	27,2
Kristen Pedersen	3 b		7	1	1 $\frac{3}{4}$	11500	23,9
Jens P. Kragh	5 a, Husted 8 a; Hundstoft 10 b, 14, 19 d	2	5	1		31200	31,5
Niels H. Kristensen	6, 33 a		4		1 $\frac{3}{4}$	10200	16,4
Jeppe Rasksen	7		2		2 $\frac{1}{2}$	4000	16
Niels P. Pedersen	8 a, Ø. Debel 1 s, t Søndersig 1 o		2	2	2 $\frac{1}{2}$	8700	16,7
Ole K. Jensen	9 a		1	2	2 $\frac{1}{4}$	3700	13,1
Thomas Helle	9 b, 22 c, 23 a, 24 a, 106 b	1	1	2	1	16400	15,4
Magnus N. Debel	10 a; Søndersig 1 i		2		1 $\frac{3}{4}$	12700	36,8
N. Frederik Jensen	11, 79 a, 80 b		2	1	2 $\frac{3}{4}$	7400	24
Andreas Iversen ¹⁾							
Theodor Jessen	12 ¹⁾		1		2 $\frac{3}{4}$	10800	21
Holm Kristensen	15 a	1		1	1 $\frac{1}{2}$	12200	9,1
Simon K. Simonsen	16 a; Hundstoft 19 b Dybvadsgd. 3 b		7	3	2	13600	11,1
A. P. Andersens Enke	17 b; Hundstoft 13, 21, 26 d		4	1	$\frac{1}{2}$	7500	11

¹⁾ Har købt af Th. Jessen; denne har selv beholdt en Del, hvorpaa er bygget.

Ejerens Navn	Ejendommens Matrikulsnumre	Hørtkorn				Ejen- doms- skyld	Areal i ha
		Tdr.	Skp.	Fdk.	Alb.		
Søren Kristensen	18 b, c, 37 a				$\frac{1}{2}$		5,7
Marinus Møller	22 d, 91 b, 92 b				$1\frac{1}{2}$	6200	9,3
A. Brorsen Møller	61 c, 98 a, 99 b				$2\frac{1}{2}$	2200	20.
Jakob P. Hermansen	62 b, 90 a, 90 c				$1\frac{3}{4}$	5700	15,5
Marius Karlsen	81 a				$\frac{1}{2}$		4,8
Martin Sørensen	87 a, 88 a, 89 b; Hallum 2 h, 8 h			2	$\frac{3}{4}$	3700	15,3
Jens Bargisen	96 b, 97				$1\frac{1}{2}$	1200	14,7
Søren O. Kristensen	106 a; Husted 15 b			3	$1\frac{1}{2}$	2700	1,2

Frøstrup Plantage, 3 Skp $2\frac{1}{4}$ Alb. Hartk., 326 ha, er vurderet til 12000 Kr., omfatter følgende Matr.-Nr.: Frøstrup 1 h, 5 b, 8 b, 9 c, 14 e, 15 b, 16 b, 20 b, 22 a, 23 b, 24 b, 25 a, 25 c, 26 a, e, 27 b, 29 b, c, 36 a, b, 38 a—d, 39 a, b, 40 a, b, c, 41 a, b, 42 a, b, 43 a, b, 44 a, b, 46—58, 60 b, 61 a, b, 62 a, 63, 64, 65 a—f, 66—77, 78 b, 79 b, 80 c, 81 b, 82 b, 83—85, 87 b, 88 b, 89 a, 90 b, 92 a, 93 b, c, 94 a, b, 95 a, b, 96 a, 98 b, 99 a, 100 a, b, 101 a, b, 102 a, b, 104; Søndersig 1 h.

Endvidere ejer udensogsboende 56 skyldsatte Matrikulsnumre, som ikke er opført her.

Stednavne.

(B) angiver, at Navnet er hentet fra Bykortet. Af den meget primitive Lydskrift betegner æ den sidste Lyd, som høres i „bage“, ð det aabne d i „med“, et Punktum [.] at Selvlyden er lang, Apostrof ['], at den har Stød, en lodret Streg ['] stærkere Tryk paa den følgende Stavelse.

Gaar man fra Lunde Stationsby med *Stationsvejen* mod Nord, kommer man over Engdraget *Touskjær*, der fortsætter mod Vest under forskellige Navne: *Præstens Lykke* (B) [Lykke eller Løkke = et indhegnet Jordstykke, et Indelukke], *Lunde Lykke* (B) indtil *Lundager Vase*: indgrøftet, ophøjet Vej over blød Grund, dernæst *Dam Enge* (B), *Rytter Enge* (B), *Kuskier Lykke* (B), *Broenge* (B), længst mod Vest hedder en Plet *Kalgekrog* [Havekrog?] og Syd for Banelinien *Rævehale*, røwhåel; fra Rytterenge strækker en Strimmel sig frem i en Spids helt over paa den anden Side Banelinien, det er *Jes Nab*, jæ. jsnab, maaske af isl. Nabbi: fremstaaende Spids.

I gamæl lu.ænð findes *Gaden*, æ gåæð, Syd for Chr. Legaards, en Del af den gamle Bygade, der mod Syd gaar ud i *Driften*, æ drøwt, der var Vej for Kvæget, „Fædrift“, med Diger paa begge Sider. Øst for Chr. Legaards laa *Gammel Toft* (B), Nord for: *Havre Toft* (B), Vest for: *Øster Lund Toft* ind mod *Lunde Bol*, æ bu'el. Længere mod Vest findes *Tornbuskagre* (B) og *Højrygagre* (B). Tæt ved Kastkjær Plantage ligger *Stykkerne* (B) og ved nogle Vandpytter *Skimmelflod* (B); med Flod betegnes tit en lille Vand-samling el. Vandpyt, Skimmel og Skimming maa hentyde til Bevoksningen. Gaar man tilbage med Kastkjærvejen, der blev anlagt ved Udskiftningen, kommer man forbi *Flodagre* (B), *Stykkerne* (B) og *Toft Ager* (B) S. for C. Blocks. Dernæst *Rerup Ager* (B) og Syd for *Vejen Blølerne* el. *Blølerne* (B); Øst derfor kom *Langager*, som begyndte Syd for Kastkærvejen ved en gammel

Nebel-Lundevej og strakte sig mod N. ud i Heden ved *Gejlen*; Ø. for ligger: *Gyvelflod*, Vandsamling omgivet af Gyvel. Ved Henrik Jensens ligger *Flodstykket*, hvor Jordbunden ogsaa har været fugtig. Mod Skjedsbøl Skel laa *Lundkjær*, mellem dette og den „gamle Liegplads“ laa *Præsteager* (B). Paa den nuværende Legeplads findes *Baunen* (B), hvor Ungdommen endnu brænder Blus St. Hansaften. Dette Glædesblus har ikke blot tjent til at holde Sognets Heks og Byens Trolde fra Livet; i gamle Dage tjente det ogsaa til at kalde Folk sammen for at vise, at „med Sværdet i Haand skal hver udenvælts Fjende beredte os kende“. Dette blev udtrykt paa Landstinget i Ringsted 1428, hvor Kong Erik fik det Vidne, at det var gammel Sædvane og Ret, at naar Fjenden kommer for Landet, og Bavnen brænder og Vidiebrand ginger, skal den, der bliver hjemme, hænges ved sin egen Bjælke. Men i Løbet af Aarhundredet svandt Bøndernes Krigspligt, i Stedet for betaltes Ledingspenge, der gik over til at blive en fast Skat. Flere Gange siden hører man dog om, at „Bavnen lyste, og Budstikken løb“.

Marken omkr. A. Lauridsens hed *Jes Ager* (B), Ø. for Lundtangvejen: *Fidde Ager*. Fidde kommer muligvis af Oldn.: fitjar, Slette med frisk Græsvækst, dog tvivlsomt, da der før Udskiftningen laa 4 Kæmpehøje paa Marken. V. for Kirken: *Trøsdig Ager* (B), *Skimming* og „æ Pøtter“, fælles Lergrave. Ved Tarpvejen laa *Hede Agre*, V. derfor i en Trekant ind til en gammel Vej: *Vingerne* (B). Navnet skyldes Markens Form. N. derfor: *Geilen*, stammer fra Bevoksningen med Gyvel. Ø. for Vejen ligger *Hedegaard*.

I Tarp findes til venstre for Vejens Drejning: *Syvstykkerne* og længere ude i en Lavning *Gaaseflod*, til højre for Vejen ligger *Katusda* [?] og *Smetoft*. Ø. derfor: *Fællespøtter* og ved N. Tarp: *Sundtoft* og *Sprinkler*, der synes at stamme fra, at Marken maa have baaret Pletter eller Stænk af et el. andet. Ved Lydom Aa en indhegnet *Løkke*, *Kalveholmen*, *Hestholmen*, *Musekrog*. S. for Sundtoft kaldes Marken *Eveling* el. *Æbling* [?], dernæst *Pindsager*, *Langeland*, *Stjenhaat* (Stendynge), *Stjenser* (Stenagre), *Grønningagre*, *Halhøj*, *Driften* (se foran) og mod Sydøst: *Liltofte*. N. for Driften laa *Kohøj*. S. for *Himmere* findes *Røvehøj* og *Tobjerge*. Ved Langsig findes *Vadsteneng*, der fortsættes gennem *Struben* og *Hovedet* mod Vest. I Heden findes *Hovvejen* og *Mangehøje*.

Noget S. for Struben ligger *Mølleoftagre* og *Mølledam*, som dog ikke er nogen Dam nu, men Eng. Ved Mølhede ligger *Flasker Eng*, maaske = Flassi Kær, d. v. s. en flad Strækning Kær, se Feilberg: „Jydsk Ordbog“. Endvidere findes der *Bækeng* og *Gammeltoft*. Ved Skjedsbøl findes *Gaden*, æ gåød, et Stykke Eng, der maa have været en Forlængelse af den egentlige Gade. Ved Byen ligger *Hvoddemsager* (Forager el. Tværamer), mod Ø. *Helmushullet*, *Sobjerge* og *Thorhøj*.

Ved Kastkær findes *Hampagre*, hvor der, efter hvad der fortælles, er dyrket Hamp. Engen mod N. Nebel kaldes *Smalkjær*. Se Marknavnene under Kastkær By. Endvidere findes den temmelig nye Ejendom *Granvang*.

I Lundager, lunør, har M. Pedersens Ejendom Navnet: *Midtgaard*, derved findes en *Brandfenne*, hvor der tidligere har været en *Branddam*, længere mod Nordøst ligger *Elskaft*; mod S. findes en Lavning, *Svineflod*, hvor der „gaar et Svin uden Hoved“. Marken derved kaldes *Dalen*, en anden Mark hedder *Vroe*, d. e. Hjørne, endvidere noget lavtliggende Jord, „Skidden Æst“, Æst = Ende. Mod Sydøst ligger Engen Nordkær, nar'kæn.

N. for Lundtang ligger *Kirkedam*, som Pastor Tarp lod opfylde med Jord. Stedet ved Broen over Bækken til Outrup Sogn kaldes *Tangvad*.

Engdraget ved Frøstrup—Lundtangevejen hedder *Vejelskær*, d. e. Kæret med en Vejle, et Vadested; Kæret var i gammel Tid saa fugtig, at man ved at følge Vejen maatte vade over. Derfra strækker sig en Lavning mod Ø.: *Lamskau* og *Klørdam*. Mod S. hedder Engen *Sønderkær*, en Del kaldes Hovsønderkær, hvor der vel har været gjort Hovarbejde til Frøstrupgaard, tæt derved ligger *Munkeng*; et Sted med en Række parallelle Grøfter kaldes Ryttergrøfter, og der fortælles, at det har været Øvelsesplads for militære Ryttere. Mod V. Debel findes *Hvirvelkær*, saa kaldet efter Bevoksning med *Hvirvelkamp*, *Juncus squarrosus*. Derfra strækker Engdraget *Fredmose* sig mod Ø., der ender i Heden med den smalle *Fredmosehale*, fremus'håæl.

Ø. for Husted hedder Marken „æ Tarper“, „der gaar en let vild.“ Holm Kristensens Jord hedder *Gaardemarken*, æ go.ermark, der har hørt til Gaardene i den gamle Frøstrup By; Ø. derfor ligger

Stensager. Ø. for „*æ Lierpøtter*“ og N. for Frøstrupvejen ligger *Bøytøft* (B). Stedet omk. Th. Helles Gaard kaldes endnu *Toften*, og en lille Plet: Trindtoft, d. e. den runde Toft. N. derfor ligger *Byeng*. Disse Navne viser tydelig, at her har den gamle Frøstrup By ligget.

Ved Nørvang ligger *Væggerkjær*, *Vægger* er Fællesnavn for forskellige Baandpile, hvormed Engen i sin Tid har været bevokset. Ved Frøstrupgaard ligger *Elleshave*; Sagnet siger, at Herremanden skulde have vundet den i Kortspil fra Nørholm. Herregaardens Mark var ved Udskiftningen omgivet af et Dige, der ved Husted kaldes *Hovdiget*, men hvis nordøstre Hjørne ved *Amtmandsvejen* benævnes „*æ Markdighaan*“, Markdighjørnet.

Mod Kvong ligger *Kvong Kær*, som gennem *Storeengen* og *Hesteengen* gaar mod S. til Snittrupdal. Ved Snittrup hedder et Markstykke *Holmene*. En Kæmpehøj paa Frøstrup Hede kaldes *Egehøj* (B) efter en tidligere Bevoksning. En anden hedder *Ty-bierre Høj* (B), maaske Guden Tyrs Bjerg; endvidere: *Klaamoës* (B), kglomæs, og *Ravnsmose*. Ved Naabjerg ligger *Elkjær*, hvis østlige Del hedder *Elkjærdam*, og hvor der var en Dam 1562. Ved Debel findes *Hungerbjerg* Mark og en Høj, *Hathøj* „der spørger det“.

Ved Søndersig ligger *Padreng*, pajrøn, en Sammendragning af Dyrenavnet *Padde* og *Eng*, Ø. for Vejen ligger *Mejls Eng* og *Strube-eng*, og i Plantagen ligger *Kuesdam*, hvormod Sagnet fortæller, at Dammen blev gravet af de første Kristne og Jorden „krettet“ op og aflæst ved Siderne, navnlig den østlige, og i trange Tider har de holdt deres Møder i Lavningen. Men Lavningen er sikkert opstaaet ved Vinderosion, derom taler Flyvesandsbankerne ved Øst-siden tydeligt nok. Sagnet bliver da her — som saa ofte — et mislykket Forsøg paa at forklare en Mærkelighed, man ikke forstaaer, men som Folkets higende Aand kræver Oplysning om.

Sagn og gamle Fortællinger.

I. Et meget almindeligt Sagn her i Sognet fortæller: „I gamle Dage var der to Herremænd, „Tulle Vogn og Svend Groe“, som blev uenige om, hvem af dem der skulde sidde øverst i Kirkestolen. De drog da deres Kaarder og slog hinanden ihjel inde i Kirken, hvor de ogsaa blev begravede. Den ene har boet paa Frøstrup, den anden paa Kastkjærgaard.“ Andre fortæller, at den sidste boede i Søndertarp. Dette siger E. Tang-Kristensen ogsaa i sin Optegnelse af Sagnet.¹⁾ Sagnet findes omtalt i „Danske Atlas“ 1769: „I Kæmpeviserne meldes, at Graa Svend ihjelslog Tule Vognsen for St. Stephans Alter, af disse skal den ene have boet paa Frøstrup, den anden paa Kastkjær.“ Endnu længer tilbage, til 1638, kan det følges, da Præsten Chr. Christensen Høst skriver i en Indberetning til Ole Worm: „Der siges om de tvende kiemper Grosvend oc Tule Vogensøn, som skulde være begrafuet der [i Lunde Kirke], som M. Anders Veiles vise derom formelder.“

Dette Sagn skylder naturligtvis Folkevisen om Thule Vognsen og Sven Graa sin Oprindelse. Anders Sørensen Wedel mener, at det, denne Vise omhandler, virkelig har fundet Sted i Lunde Kirke. Nedenstaaende anføres, hvad han skriver derom, hvorpaa Visen gengives i den Skikkelse, den har i hans „Danske Viser“²⁾:

Disse tuende Adels Herrer haffue begge boed oc bygd vdi [v = u] Lunde Sogn i Vester Herrit paa hin side Varde. Oc er Suend Graa hans Naffn funden optegnet vdi de gamle Kircke Bøger i vor tid, for it halff hundret Aar. Vdi Visen kalde de hannem met baguend Naffn Graa Svend. Visen melder at de begge skulde ligge for St. Staffens Altere i Choret, huilcket vel mueligt er; Thi der mand haffuer muret Erlig oc Velbyrdig Mand Tomas Stygge sin Graff, Anno Domini 1577, da haffuer mand opgraffuet

¹⁾ Danske Sagn IV Nr. 812 og Aarvog f. d. Kulturhist. 1896.

²⁾ Her efter Danmarks gml. Folkeviser III.

der nogle store Skeenben, vel halfanden gang saa lange som nu kand være en voksen Mands Persons største oc længste Skeenben, Oc derhos en Egefiel aff en Ligkiste, mere end fire Alne lang, Nogle siunge denne Vise saaledis, at de giffue tilkiende, at baade Suend Graa oc Herr Tule Vognsen skulde bleffuet paa steden; men det er troligere, at Herr Thule, som forrasket hannem oc vaar hannem alt for sterck, haffuer tagen hannem met Fordeel. Orsag til disse Drab synes at være kommen aff Trædte for Stoelstand, saa den ene vilde været offuer den anden, oc dermed icke kund end deris Trædte førend de haffue tagen Liffuet aff huer andre; oc finge saa rum under Jorden, der de kunde icke forliges offuen paa Jorden met huer andre.

1. I Lunde Kirke der yppis en Steffn:
oc der rider til baade Ridder oc Suenne.
Ridder oc Suenne, Jomfruer oc Møer,
oc Danske Droning i Skarlagen rød.
Leffuer hand Thule Vognsen, oc det skal heffnis.
2. Jomfruer oc Møer,
oc Danske Droning i Skarlagen rød.
Frue Mette lille lader en Guld stoel giøre,
lader den vdi Lunde Kircke indføre.
3. I Løndom bleff den Guld stoel giord,
til Lunde Kircke met Hoffmod førd.
4. Stolt Mette lille skulde til Kircken fare:
Herr Graa Suend tager alt paa hende vare.
5. Fru Mette ganger i Guldstoel at staa:
Herr Graa Suend giffuer hende Spot der paa.
6. Fru Mette lil skulde til Offer gaa:
Herr Graa Suend ganger i Guldstolen at staa.
7. Frue Mette sig fra Alter omuende:
saa stride da rinder hende Taare paa Kinde.
8. »Herr Graa Suend, Herr Graa Suend! lad fare din gammen!
wi forliges aldrig i stoel til sammen.«
9. Graa Suend tog Fru Mette lille i Haar:
hand slog hende ned til sortne Jord.
10. Frue Mette lille kom fra Kircken oc hiem:
oc hendes siu Sønner ganger hende igieen.

11. Hendes siu Sønner gaar hende imod:
den yngste breder hende pelt onder Fod.
12. »Velkommen, Frue Mette, kiære Moder min!
hui rinder eder Taare paa huden Kind?«
13. Fordi rinder Taare paa huden Kind:
Herr Graa Suend dreff mig vdaf stoel min.
14. Det haffuer ieg for eders Fader onder Jord:
baade last oc harm og hadings Ord.
15. Eders Fader. . . .« Saa kaste hun sin Kaabe paa Bord:
»Herr Thule, du tenck paa din Faders Mord!«
16. Min kiære Moder, i græde icke saa!
der skal komme snart god bod paa.
17. Kiære Moder, i laane mig Skarlagen smaal
oc Syster, i sette mig Guld krune paa!
18. I laane mig eders Ermkaabe rød!
saa skal ieg heffne min Faders Død.«
19. Hr. Thule han haffde en liden Smaadrengh:
hand var Herr Graa Suends fuld tro Ven.
20. Det vaar Herr Graa Suends gode Ven,
hand sende Herr Graa Suend bud igien.
21. »Herr Graa Suend, i skynde eder snarligen hiem
Herr Vogns Sønner acte eder it meen.«
22. »Hui skulde ieg saa fra Kircken hiem fare?
jeg seer saa faur en Brude skare.«
23. Herr Graa Suend, I skynde eder snarligen vd!
Den Iomfru skare bliffuer eder icke god.«
24. Herr Thule hand først offuer Stedten treen:
Herr Graa Suend recker hannem Haanden igien.
25. »Herr Graa Suend, du holt din Haand hoss dig!
du vedst, du vog min Fader fra mig.«
26. »Huad ieg mod dig der met haffuer brødt,
det haffuer ieg met det røde Guld bødt.
27. Aff Sølf oc Guld Tre tusind Marck:
det vaar en fattig Suend bod vel sterck.«
28. »Haffuer du min Fader met æren bødt,
da er min Moder aff Guld stolen stødt.«

29. »Saa hielpe mig Gud oc den Hellig Aand:
ieg rørd hende huercken met Foed eller Haand!«

30. Herr Thule drager Suerd vnder Skarlagens skind:
Herr Graa Suend rømmer at Kircken ind.

31. Herr Thule hand sit Suerd vd drog:
Herr Graa Suend hand i stycker hug.

32. Sit Suerd vd drog
Herr Graa Suend hand i stycker hug.
For Mariæ Alter der stillet det Blod,
for S. Staffens Alter ligger de baade.
Leffuer hand Thule Vognssøn, oc det skal heffnis.

Foruden denne Form af Visen findes en anden noget afvigende fra Sønderjylland, som blev optegnet til Sv. Grundtvigs store Folkevisedugave. Grundtvig mener, at Visen stammer fra 1275. Dr. O. Nielsen vil snarere fastsætte Tiden til 1475. At bestemme Visens Alder nøjagtigt er vel næppe gørligt.

Lige saa sikker man i Lunde har været paa, at den i Visen fortalt Begivenhed hørte hjemme der, med lige saa stor Sikkerhed har man stedfæstet den andre Steder. Saaledes i Ungstrup i Torning Sogn, hvor der efter Sagnet skal have ligget en gammel Kirke, der ogsaa blev „kaldet af nogle Lund Kirke“. Det er dette Sagn, St. St. Blicher har benyttet og lader Wolle Hannsen fortælle i „E Bindstow“. I Hadsten og Tirslund er den ogsaa stedfæstet. Et 5. Sted er Graamandstorp i Skaane. Her mener Sv. Grundtvig, at Stedfæstelsen er rigtig, og at det er der, Begivenheden er sket.

For en lokalpatriotisk Lundeboer maa det imidlertid synes at være det mest rimelige, at Visen virkelig har Hjemstedsret i Lunde. Det hedder udtrykkeligt: Lunde Kirke, og Maria og St. Stefans Altre nævnes begge to. Dette passer nemlig ogsaa. Kirken er en St. Stefans Kirke, og Hovedalteret er for denne Helgen, og der findes Levninger af et Marie Alter. Trods disse Overensstemmelser mangler Lunde lige saa vel som alle de andre et fuldgyldigt Bevis for at være Skueplads for Handlingen i den gamle Folkevisedigt; thi Sagnets Paastand kan ikke tages som et historisk Bevis lige saa lidt her som andre Steder. Tilmed taler følgende derimod: De Levninger, der findes af Marie Alteret, gaar næppe længere tilbage end til Aar 1500, og selv om en Sprogmand kunde bevise, at Visen var saa ung, saa findes der paa dette Tidspunkt ingen Herremænd

i Sognet med de angivne Navne. Der er før fortalt om Strid om Kirkestole, men det er fra en nyere Tid. Visen kaldes ganske vist en historisk Folkevisen, men alligevel er det en Digtning, maaske nok over en tilsvarende Begivenhed. Men at den paalidelig skilddrer, hvad, hvor og med hvem det er sket, er lidet sandsynligt. Efterhaanden som Visen har vundet Udbredelse, er den paa Grund af lokale Forhold bleven stedfæstet de forskellige Steder.

Selv om de „tuende Adels Herrer“ ikke har „boed oc bygd“ paa „hin Side Varde“ og Visen er mere Digtning end Virkelighed, saa har dog denne Digtning om krænket Æresfølelse og Blodhævn sin Værdi baade som Poesi og som Kulturbillede fra Middelalderen.

II. Ved Frøstrupvejen tæt ved Lunde ligger *Skusten*, en temmelig stor Kampesten. Sagnet siger, at en Trolld, der stod ved Kvong Kirke, har kastet den efter Lunde Kirketaarn. Ganske tilsvarende Sagn fortælles om mange større Sten rundt omkring. Et andet Sagn siger, at Skusten vender sig, hver Gang den lugter nybagt Brød! Ogsaa dette fortælles om mange andre Sten, saaledes om Snekkersten i Tikjøb, Trolldbysten i Ry, Kbh. Amt, Gunners Sten i Væggerløse, Grydesten i Norup, Fyn o. s. v. Der maa være en eller anden fælles Grund til, at dette Sagn er dannet. Et Fingerpeg faar man af Sagnet om Dyvelstenen, Samsø, der siger, at man skal have en tyk Skive Smørrebrød med ud til den, og at der kommer de nyfødte Børn fra¹⁾. Ogsaa ved andre Sten er det et almindeligt Træk, at der skal gives dem Brød; det maa sikkert være Mindelser om en Tid, da man ofrede til dem for at opnaa en Gunst. I Sverrig er der Offersten, hvor Hyrderne nu lægger Smaasten til, for at de maa beholde deres Hjord uskadt.²⁾

III. Engang paa Voldborgs eller Midsommers Aften kom Lunde Degn forbi Lunde Kirke, og han saa da alle de højlærde forsamlende paa en Plads uden for Kirkegaarden, hvor de dansede efter den Lille (Fanden), som spillede for dem paa et Asenhoved. Degnen, der nok kendte nogle af de lærde Mænd, sagde Godaften og Guds Fred, og saa forsvandt det hele.

(Meddelt af Lærer Novrup, Alslev, efter et gammelt Manuskript.)

¹⁾ Fra Dansk Folkemindesaml. 1908—11.

²⁾ Budkavlen 1922.

IV. I en Høj i Østersognet skulde der være en skjult Skat. Engang var Dybvadgaardefolkene ved at grave den frem; men som de under Arbejdet kom til at se hjemad, opdagede de, at deres Gaarde stod i lys Lue. De løb da alt hvad de kunde; men da de kom hjem, var der intet i Vejen; dog prøvede de ikke siden at grave i Højene.

(Ligesom Sagnet om Striden i Kirken ikke er særegen for Lunde alene, men er lokaliseret flere Steder, saaledes er ogsaa Nr. IV og V Vandresagn.)

V. I hvor store Gryder Mad der end blev lavet paa Frøstrup Herregaard, kunde Maden dog aldrig slaa til. Saa en Dag laa der en Hjoer paa Fredmose Høje og hørte Madklokken ringe paa Herregaarden, og samtidig raabtes der i Højen: „Tag mig min Hat, tag mig min Hat!“ Da sagde Hyrden pludselig: „Tej aaw jen te mæ“. Saa kom der en Hat trillende ud af Højen, og da han fik den paa, saa han, at Højfolkene løb afsted ad Herregaarden til og spiste af Maden; derfor kunde den ikke slaa til.

VI. Paa Rævsgaard i Lunde Sogn [!] boede der for nogle Aar siden en Kone, som hed Mette. Hun havde Cyprianus (den sorte Bog). Naar nogen vilde have sin tilkommende Kone at se, kunde hun vise ham hende i en Spand Vand. Engang hun saaledes skulde vise en Ungkarl den, han skulde have, kom der en gammel grim Kælling med røde Ærmer i Kjolen frem i Spanden. Han lovede da sig selv, at saadan en skulde han aldrig gifte sig med; men han fik alligevel pænt en Kone, der lignede den, han havde set i Spanden, paa en Prik.

(Lærer Novrup, Alslev, efter et gml. Manuskript.)

Morten Eskesen fortæller i „Minder og Udsigter“, at da han var Lærer i Vejers 1845 var der en Ungkarl, som kvalte sig selv i en Haresnare, og dennes Forældre lod hente en Heks fra Lunde Sogn og fik af hende Ord for, at Karlen var salig. Det maa sikkert være Mette Rævsgaard, her tænkes paa. Men Mette R., identisk med „Revsø-konen“, Danske Sagn VII No. 667, *boede paa Refsgaard i Outrup Sogn*. Ikke stedkendte Folk maa have regnet Refsgaard til Lunde, eller ogsaa har Heksen en Tid boet her i Sognet.

VII. Paa en Gaard i Debel kunde de ikke kærne Smør. En klog Mand gav da det Raad at kaste en glødende Hestesko i Kærnen. Kort efter, at de havde gjort det, kom en gammel Kone fra Nabogaarden løbende derover og spurgte, om de ikke havde lidt Raasmør (usaltet, raat Smør); for hun var da blevet saa „grow skoldet“ paa hendes Underkrop. Da var Folkene klar over, hvem Heksen var.

VIII. Da Jens Madsen i Skjedsbøl byggede sin gamle Gaard om, fandtes en stor rød Sten, hvori der var ridset:

»Af Jord er jeg, af Ler min Hytte.
 Selv skal jeg og til Graven henflytte.
 Peder Nielsen Strudvad. Anno 1808.«

IX. Pe' Strudvad gaar igen i en nubret Trøje uden for Gaarden langs et Markskel, som han skulde have flyttet for at tilegne sig mere Jord. En Aften kom et Par Mænd forbi Skellet og saa da en Skikkelse komme gaende langs med dette. De hilste paa ham, og den ene gav ham Haand. Men det var Spøgelset Pe' Strudvad, og hans Haand var saa hed, at den sved Luffen paa den Mands Haand, som hilste.

X. Der rider en Mand paa en hovedløs Hest mellem Frøstrup Hede og Nymindegab. (D. S. V. No. 207.)

XI. Paa N. Hansens Ejendom i Frøstrup boede engang en Mand, som hed Hans Galthoe. Da han havde været syg i nogen Tid, hentede hans Kone, Kaaren, en Morgen sin Naboerske An' Huus, hun skulde følge med over at se Hans, „faa han waa da bløwen saa sær.“ Da de kom til den syge, saa An' straks, at han var død og sagde det til Kaaren. „Aa, æ han døe! Ja, saa waar'et gaadt o ved, te han vild ett haa æ Villing“, sagde hun forstaende.

XII. Duchuset var saa lille og snævert, at for at en af Ejerne kunde ligge lige ud i Sengen var der brudt Hul paa Muren og en Staalgryde indsat med Bunden vendende udad. Ud i den kunde man saa lægge Fødderne. Der fortælles om samme Mand, at han havde gravet en Fordybning i det stampede Gulv for at han kunde staa lige op i sin Stue.

XIII. I Duehuset boede en Mand, som hed Niels Due, han var en stor Grovæder og gik tit og tiggede, oftest Mad. Hans stadige Omkvæd var da, mens han rev paa r'erne: „Aah, Herre Guj, lille Muer, a haar et haaj en Krom i mi Mond æ hile Dav.“

Engang kom han ved Middagstid ind i en Gaard i Torbøl og begyndte som sædvanlig med sit „Herre Guj“ og sluttede med at bede om lidt at spise. Konen havde lige kogt en Gryde Grød til Middagen. Nu tog hun den af Ilden og satte den paa et Træstykke paa Bordet — man brugte ikke saa fin Anretning dengang — og sagde til Niels Due, at han kunde lange til Gryden, hvorpaa hun løb ud for at kalde Folkene hjem til „Onden“. Da hun kom ind, blev hun forundret ved at se, at den hele Gryde var tømt. Men pludselig begyndte Niels Due at skære nogle frygtelige Ansigter, samtidig med at han gjorde nogle smaa Hop paa Stolen og purrede op efter sin Hareskinds Hue, som han havde beholdt paa. „Aah, Herre Guj, puhrr, aah!“ stønnede han, indtil han tilsidst rev Huen af, og den dampende Grød drev ned over Hovedet paa ham. „Lille Muer“, forklarede han, „a ku ett jen ed di manne Grød; o saa töt a, de waa engen Synd o ta nower mej hjem te mi Kuen, o saa hældt a' em i æ Hat.“

Og han fik ogsaa Lov til at beholde Grøden, tilføjer Meddeleren.

XIV. Niels Dues Kone Karen stak af med en Ko og Tateren Tu' Frederik. Koen solgtes paa Varde Marked for 11 Daler, hvorpaa de rejste „te æ Narland“ (Dejbjerg). Hun kom dog tilbage igen. Niels Due sagde ellers: „Skidt med Kaaren, haad a baae haad mi ølle Daaler.“

XV. Paa sine gamle Dage kom Tu' Frederik paa Fattiggaarden; han kunde hekse lidt. Tandpine satte han saaledes hen i et Hul, som var i en Sten i Kirkegaardens sydvestre Hjørne.

XVI. Forfatteren og Lægen J. Iversen, N. Nebel, var det mer end vanskeligt at være Kusk for; han skældte altid ud over, at det gik for langsomt. Engang skulde en Mand fra Østersøgned hente ham. Næppe var Lægen kommen paa Vognen, før han begyndte med sit: „Hvilken Tid det dog tar', kan De ikke køre stærkere“ o. s. v. Men da de kort efter drejede fra Landevejen og

ind paa den daarlige Kastkjærvej, hvor det gik af Hul og i Hul, satte Kusken Farten op og piskede paa Hestene, saa Vognen fo'r frem med vældige Skump og Stød, og den stakkels Læge maatte anstrenge sig for at sidde fast i Doktorstolen. Til sidst raabte han: „Vil De køre Livet af mig, Mand!“ „Nej, Gud bewaares, o kom mæ en døe Daagter te en syk Mendnesk!“ svarede Kusken med uforstyrret Ro.

XVII. „Mads o Narang“ (Mads paa Nørvang) var en rigtig lun Rad. I sin Ungdom tjente han som Staldkarl i Sækbæk Kro. Engang kom et Selskab kørende fra Varde og tog ind i Kroen. Det havde først været inde i Blaksmark Kro, og der havde en af Mændene glemmt sin Merskumspibe; men en af de andre havde i al Hemmelighed taget den med i Lommen og gik nu ud til Mads for at faa ham til at hjælpe sig med at faa saa mange Løjer ud af det som muligt, og her kom han til den rette. Det var netop i de Dage, da Telegrafene lige var bragt i Anvendelse, og dette gav Mads en god Ide, hvis Udførelse han nærmere forklarede, og efter at Mads havde faaet Piben, gik Manden ind, og mens Selskabet nød en Genstand, foreslog han Ejeren af Piben at telegrafere til Blaksmark efter „Merskummeren“ og saa telegrafere saadan, at den skulde komme gennem Luften lige med det samme. Ejeren tvivlede, men blev dog overtalt til at forsøge, og da der blev sagt, at Staldkarlen kunde saadan noget, henvendte man sig til ham, og han lovede at „telegrafere“. Efter en Stunds Forløb kom han ind med Piben. Ejeren blev umaadelig imponeret over Telegrafens Præstationer, og da Selskabet kom til næste Kro, spurgte han Staldkarlen, om han kunde telegrafere, og efter at dette var benægtet, sagde han: „Saa ær du ett saa døgte som Mads i Sækbæk!“

XVIII. Som Gaardmand var Mads engang ude at køre, da løb Hesten løbsk, kom løs fra Vognen og fo'r hen ad Vejen, mens Mads' Hat fløj af og ind over Markerne. Mads gav sig ogsaa til at løbe, men ikke efter Hesten. „Hov, du løber da fejl Vej“, raabte man, „vil du ikke efter Hesten?“

„Nej“, lød Svaret, „faa den ka a ett no o fang, men de ku da vær a ku fang æ Hat!“

XVIII. I Begyndelsen af forrige Aarhundrede boede paa Lønborggaard en Smed Aleksander, „gamle Sander“, „alt, hvad der var forhekset, kunde han kurere“ og var vidt og bredt berømt derfor. Paa sine gamle Dage flyttede han over til sin Søn, Søren Sander, der var Smed her i Sognet. Ogsaa her fortsatte han sin Virksomhed. Kristen Vad, N. Nebel, har fortalt (D. S. VII. No. 661): „Da vi byggede, kunde vi ikke faa Smør. Vi havde 20 Køer, saa det var ingen Spøg. Vi kærnede, og vi kogte det, men det blev ikke andet end Fraade. En af mine Murere raadede mig saa til at hente Sander. Han kom og saa til Køerne, der var ingen Fejl ved dem. Saa tog han en stor Skruptudse op af sin Lomme og sagde, at der skulde tages en Sten op, der laa lige uden for Kohusdøren, og der skulde Tudsen sættes ned under den Sten. Dernæst smagte han paa Fløden. „Der er ingen Smør i det“, sagde han. „Men nu skal I nok faa Smør“. „Ja“, siger jeg, „kan du faa Smør af den Kærning, maa du faa det alt sammen.“ „Nej“, siger han, „hvor der ingen Smør er, kan heller ingen blive.“ Dagen efter havde vi ny Fløde, og da vi kom til at kærne den, fik vi straks Smør, saa Sander hjalp os alligevel.“

— — Engang blev en Mand i Skjedsbøl syg, og Gamle Sander gik derned og sagde: „A ved nok, du trower ett o mæ, men faar o hjælp dæj, ska a viis dæj jen Ting.“ Og saa strøg han ned over ham og „strøg ald Uend a ham“, saa Manden kom sig.

Søren Sander beskæftigede sig ikke med den Slags, men blev en folkelig Filosof, hvis Hovedsætning var denne: „En skal indskrænke sine Fornødenheder og fordoble sin Flid.“ Derefter levede han selv, glad og tilfreds, skønt under yderst fattige ydre Kaar. Tilmed var han en inderlig troende Kristen, saa Pastor Tarp havde sikkert Ret, da han i sin Ligtale over ham sagde: „Her begraver jeg Sognets lykkeligste Mand!“

